

magazin istoric

SERIE NOUĂ – NOIEMBRIE 1996

89/40

• **Martor**
la 8 noiembrie
1945

• **Cine erau**
ziariștii străini
din București?

• **Nunta**
prințului moștenitor
Ferdinand

• **Secretele**
alianței
Franco-Pétain

**Director – redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU**

**Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 11 (356)
noiembrie 1996**

**București, Piața Valter Mărăcineanu,
nr. 1-3, etaj III, camerele 281, 285, 287
– Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1,
Căsuța poștală 1-702, Cod 70711,
Telefon: 615.09.91.**

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă,
Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ștefan
(responsabil de număr)
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram, Mădălina Albu
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA
„CORESI” – București, director general Dumitru
Constantinescu; director economic M. Vlădeanu;
director M. Soare

SUMAR

Bucovina în hotarele statului român: Ion I. Nistor	2
Manifestația din 8 noiembrie 1945. Documente necunoscute: Dan A. Lăzărescu, Ioan Scurtu	3
În București, acum 50 ani: Ioan Lăcustă	10
În culisele raptului electoral din 1946: Adrian Pop	14
Revoluția din Ungaria: D. Tănăsescu, M. Retegan	16
La Roma, în vreme de război: Emil Panaiteșcu	25
Horia Roman: confesiuni	28
Malraux în Pantheon: Cristian Popișteanu	31
Stabilizarea monetară din 1947: Costin Kirițescu	33
Pentru prima oară, Constantin Brâncuși în Parlamentul României	36
Scrisori de la Stalingrad: Petre Otu	37
1943. Vindicta naziștilor în Cefalonia și Corfu: Costa de Loverdo	40
Secretele alianței Franco-Pétain	43
„Insurecția băieților și fetelor” din Varșovia: Tomasz Strzebosz	48
Sindromul „cârțiței”: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	53
Sofia. În culisele loviturii de stat: Vasile Stoica	57
Climatul și istoria	61
Adam Smith, magistrul liberalismului economic: Dan Popescu	63
Băncile – motor al dezvoltării: Daniel Dăianu	67
Opțiunea regelui Clovis: Florin Hera	71
„Mica Orhidee” a marelui imperiu Qing: Anna Eva Budura	76
Nunta prințului moștenitor: Marian Ștefan	81
În Arizona, la indienii hopi	87
● Cărți sosite... 18, 39 ● Istoria și școala... 91 ● Rebus istoric... 93	
● Dialog... 94	

**Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună**

Bucovina în hotarele statului român

Unirea Bucovinei cu patria-mamă s-a făcut când lumea, încercată de suferințele celui mai crâncen război, era dornică de liniște și pace. Așa se explică faptul că mulți dintre contemporani nici nu-și dădeau seama îndeajuns de importanța marelui act politic, prin care se plămădea neamului românesc întregit un mare și strălucit viitor. Cu toții se bucurau, văzând revărsându-se din nou razele binefăcătoare ale păcii asupra Bucovinei, așa de greu încercată în cursul războiului...

Din Bucovina nu s-a ridicat nici un glas de protest contra noilor stări de lucruri ci, dimpotrivă, cu toții, fără deosebire, au recunoscut în faptul reîntoarcerii Bucovinei la patria-mamă o reparare a unei nedreptăți istorice, o împlinire a unei revendicări naționale românești, dreaptă și întemeiată. Unirea constituia un act de recunoaștere unanimă că Bucovina, prin așezarea ei geografică, prin tradițiile ei politice și culturale și prin unitatea de rasă a populației ei băstinașe, face parte integrantă din teritoriul statului român și din domeniul istoric și național al națiunii române...

Populațiunea Bucovinei, fără deosebire de rasă și credință, a recunoscut, de la început, că în nici o altă combinațiune politică interesele ei publice, culturale și economice nu puteau fi apărute și satisfăcute mai bine și mai larg ca în hotarele statului român.

Și cu drept cuvânt, fiindcă ospitalitatea și toleranța religioasă a românului băstinaș față de toți aceia care cu gând bun și suflet curat au venit

să sălășluiască între ei nu s-a manifestat nicăieri mai larg și mai bine ca în Bucovina, unde toți cetățenii trăiesc în pace și bună înțelegere întreolaltă, iubind țara deopotrivă și contribuind prin eforturile lor comune, prin munca și hărnicia lor, la înflorirea și propășirea ei.

Stăpânirea românească a venit să dea dovadă de aceste simțăminte și să continue cu aplicarea lor cât mai largă. De aceea toate legiurile care s-au promulgat după unire îmbrățișează cu aceeași dragoste și cu același simț de dreptate pe toți cetățenii țării, fără nici o deosebire.

Reforme mari sociale, ca legea agrară, ca refacerea regiunilor distruse de război, ca reclădirea de biserici, școli și așezăminte publice, ca noua împărțire administrativă și judecătorească, ca reconstrucțiile de căi de comunicație, cu un cuvânt tot ce s-a făcut în Bucovina de zece ani încoace s-a făcut cu deopotrivă dragoste și grijă pentru nevoile populațiunii întregi, fără nici o excepție sau deosebire...

Astfel vedem că unirea Bucovinei cu Regatul României, pe lângă marea sa însemnată istorică și națională, a adus și o serie întreagă de îmbunătățiri practice pentru populație, sprijinind țărâniea prin reforma agrară și dând un nou avânt vieții industriale și economice, prin înglobarea Bucovinei în marele și bogatul domeniu economic al României Mari.

(Fragmente din *Zece ani de la Unire*, în volumul *Zece ani de la Unirea Bucovinei*. 1918-1928, Cernăuți, 1928).

MANIFESTAȚIA DIN 8 NOIEMBRIE 1945

Decesul neașteptat al președintelui Statelor Unite, Franklin Delano Roosevelt, în dimineața zilei de 12 aprilie 1945, a determinat un scurt moment de derută în politica externă americană. Dumitru Alimăneștianu, care funcționase ca ministru de finanțe în guvernul dr. Petru Groza între 6 martie și 30 aprilie 1945, mi-a spus că, după constituirea guvernului, ambasadorul S.U.A. la Moscova, Averell Harriman, s-a prezentat, din dispoziția președintelui Roosevelt, în fiecare zi, la Ministerul de externe sovietic pentru a protesta împotriva încălcării Convenției de la Ialta. Moartea lui Roosevelt a pus capăt intervențiilor zilnice.

După o perioadă de adaptare, noul președinte Truman a adoptat un ton mult mai ferm față de politica Moscovei. Pentru români, primul semn concret l-a constituit nota diplomatică remisă la 17 august 1945, de către reprezentantul politic al Statelor Unite în România, Roy Melbourne. Se specifica foarte clar că guvernul președintelui Truman nu recunoștea guvernul prezidat de dr. Petru Groza, considerându-l nereprezentativ și

departe de a exprima adevărata voință a poporului român. În același timp, reprezentanții guvernelor american și britanic în România l-au informat pe Gheorghe Tătărescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru de externe, că guvernele lor nu intenționau să negocieze vreun tratat de pace cu un guvern nedemocratic și nereprezentativ. Tătărescu, sub imboldul reprezentanților lui Stalin la București, n-a ținut cont de acest demers și nici măcar nu l-a informat pe rege, așa cum consemnează fostul secretar personal al acestuia, Mircea Ioanițiu.

La 19 august 1945 însă, reprezentanții diplomați ai S.U.A., Burton Y. Berry, și Marii Britanii, John Malier le Rougetel, i-au remis direct regelui note diplomatice cu același conținut. Trebuie însă neapărat să scoatem în relief atitudinea, înfinat mai prudentă, a diplomației britanice. Angajamentele asumate de Eden și Churchill la Londra și la Moscova erau respectate de noul guvern laburist, prezidat de către Clement Attlee, secondat de șeful Foreign Office-ului, Ernest Bevin.

Pentru prima oară, cu fast

Încercător în demersurile diplomației anglo-americane, regele Mihai s-a consultat cu președinții partidelor istorice și a hotărât să acționeze în virtutea drepturilor pe care i le acorda Constituția din 1923, repusă în vigoare. În dimineața zilei de 21 august 1945, suveranul l-a chemat pe primul ministru, dr. Petru Groza și i-a cerut demisia. Surprins și dezorientat, primul ministru a refuzat să se conformeze cererii, afirmând că are întreaga Uniune Sovietică drept sprijin, adăugând că nerecunoașterea lui de către guvernele american și britanic ar fi „de semnificație minoră”. Același lucru l-a afirmat, în aceeași zi, generalul sovietic Susaikov, reprezentantul sovietic în Comisia Aliată de Control. Astfel s-a declanșat „greva regală”. Suveranul a refuzat să mai

DAN A. LĂZĂRESCU

recunoască guvernul demis și să mai iscălească decretele prezentate de acesta. Inițial, regele Mihai a plănuvit să se adreseze Curții de Casație pentru soluționarea conflictului, dar a renunțat pentru că nu avea certitudinea că magistrații acesteia aveau să aplice litera și spiritul Constituției. Regele s-a retras, mai întâi la Palatul Elisabeta, apoi la Castelul Peleş. A rămas consecvent hotărârii luate până la 8 ianuarie 1946, când în circumstanțele cunoscute a revenit asupra deciziei sale.

Singura defecțiune din sânul guvernului Groza a fost aceea a ministrului de finanțe, Petre Durma. Deoarece înlocuirea lui cu o altă persoană nu se putea face decât prin decret regal, iar regele refuza să îl semneze, s-a ajuns la soluția ca vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Gheorghe Tătărescu să preia interimatul Ministerului de finanțe. Practic, acesta avea să fie condus în continuare de subse-

cretarul de stat liberal Alexandru (Puiu) Alexandrini.

Dar nu numai regele s-a opus, în acele zile, procesului de comunizare declanșat din inițiativa Moscovei și pus în aplicare de comuniștii români. La 10 septembrie 1945, începea la Secția IV a Curții Marțiale din București procesul celor dintâi inculpați național liberali, tinerii din așa-numita „organizație T”. Erau în total 33 de persoane, în frunte cu Remus Tețu, întemeietorul organizației (astăzi în Argentina) și cu Adriana Georgescu-Zottu. Arestată încă de la 29 iulie 1945 și supusă, din ordinul sinistrului Alexandru Nikolski, la cele mai cumplite și mai penibile torturi fizice și morale, Adriana Georgescu-Zottu a fost condamnată de Tribunalul Militar prezidat de colonelul Alexandru Petrescu – fost director al închisorilor sub regimul mareșalului Antonescu, deci extrem de vulnerabil – la patru ani de detenție. A fost grațiată de regele Mihai în luna aprilie 1947 și a izbutit să ajungă pe calea aerului în lumea liberă. Remus Tețu, condamnat la șapte ani detenție, a izbutit curând să evadeze și să ajungă și el în lumea liberă.

O altă acțiune, la care am luat parte personal, s-a desfășurat la 8 noiembrie 1945. Înscris în istoricul Partid Național Liberal, din care au făcut parte bunicul meu după tată, Alexandru Lăzărescu Laerțiu (1830-1876), deputat de Vlașca în

două rânduri, tatăl meu, Amedeu A. Lăzărescu (1870-1941), consilier municipal în Capitală și fratele bunicii mele după tată, Alexandru Constantinescu (1859-1926), ministru al agriculturii și al internelor și consilier de frunte al președintelui acestui partid istoric, Ion I.C. Brătianu, în luna septembrie 1941, în plină teroare legionară, am participat la constituirea Asociației Culturale Naționale Liberale (1941-1944) cu sediul în localul istoric al Clubului P.N.L. de pe Calea Victoriei, colț cu Boulevardul Elisabeta, vis-à-vis de Cercul Militar. Din luna noiembrie 1941 până în luna noiembrie 1944 mi-am făcut serviciul militar și am fost mobilizat în continuare în cadrul Batalionului 1 de vânători de munte din Sinaia. Demobilizat, am funcționat între datele de 4 noiembrie 1944-6 martie 1945 ca șef de cabinet al profesorului Victor Papacostea, subsecretar de stat într-al doilea guvern prezidat de către generalul Constantin Sănătescu și în continuare de către generalul Nicolae Rădescu (de la data de 5 decembrie la Ministerul instrucției publice – al cărui titular era Ștefan Voitec, deși președintele

Tineri demonstrați în Piața Palatului Regal în ziua de 8 noiembrie 1945 (fotografii inedite din fondurile Arhivei istorice a Bibliotecii Academiei Române)

Iuliu Maniu acceptase în mod expres atribuirea acestui minister cheie Partidului Social-Democrat cu condiția ca titularul ministerului să fie neapărat președintele P.S.D., Constantin Titel Petrescu. În continuare, am colaborat la oficiul istoric al P.N.L., Viitorul, condus cu o excepțională măiestrie de către Mihail Fărcășanu. Acțiunea a fost precedată de o manifestație ostentativă, de teroare, menită să dovedească popularitatea guvernului dr. Petru Groza, care s-a ținut la 7 noiembrie. Era aniversarea a 28 de ani de la cucerirea Palatului de iarnă din Sankt-Petersburg, marcată pentru prima oară, în întreaga țară, cu un fast deosebit.

Primiți cu rafale de mitralieră

Secretarii generali ai celor două partide istorice, Constantin (Bebe) Brătianu, pentru P.N.L., și Nicolae Penescu, pentru P.N.Ț., au luat inițiativa unei uriașe manifestații a

„Între statuia regelui Carol și hotelul Athénée Palace ardeau șase camioane...”

secretarul general al P.N.L., neuitatul Constantin (Bebe) Brătianu, spre Piața Palatului, unde am ajuns pe la orele 10.30, tocmai când coloanele tineretului P.N.L., alături de care veneau zeci de mii de bucureșteni nutrirând aceleași idealuri, soseau cu steaguri și pancarte dinspre fostul Teatru Național, iar coloanele tineretului P.N.Ț. pătrundeau în Piața Palatului din direcție opusă, de pe strada Clemenceau, unde se afla clubul partidului lor.

Piața Palatului era o mare de oameni, iar între statuia regelui Carol – capodopera lui Mestrovic – și hotelul Athénée Palace ardeau șase camioane care, încercaseră să terorizeze manifestația, dând ocol Pieteii Palatului. Un grup de manifestați indig-

tineretului celor două partide în cinstea regelui Mihai, de ziua onomastică a acestuia. Se anunțase de către Octav Ullea, mareșalul Palatului și rudă cu ministrul de justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, că în dimineața acelei zile, toți cetățenii Capitalei pot veni să iscălească într-un registru special, deschis la Palat.

Este posibil ca hotărârile luate de cele două partide să fi coincis cu anumite intenții ale reprezentanților la București ai celor două mari puteri anglo-saxone.

În orice caz, Mihail Fărcășanu, la data aceea, încă președinte al tineretului național liberal a organizat adunarea la sediul Clubului P.N.L. din strada C.A. Rosetti nr. 37 a unui mare număr – câteva mii – de membri ai tineretului, care, sub conducerea președintelui tineretului P.N.L. al Capitalei, I.V. Săndulescu, și a președintelui tineretului universitar P.N.L., secundat de regretatul Florin Boițeanu, au pornit foarte devreme, în dimineața de 8 noiembrie 1945, cu steaguri și pancarte cu portretul regelui și cu sigla tineretului P.N.L., pe străzile care duceau la Piața Palatului, strigând lozinci ca: *Trăiască M.S. Regele Mihai! Brătianu și Maniu! Eu l-am însoțit pe*

nați, printre care un număr de ofițeri recent scoși din cadrele armatei de către ministrul de război comunist, C. Vasiliu-Rășcanu, s-a năpustit asupra camioanelor, le-a imobilizat, i-a luat la bătaie pe comuniști, silindu-i să fugă toți de frică, apoi au dat foc camioanelor, răsturnându-le.

În acel moment au început rafalele de mitralieră de la sediul M.A.I. – actualul Palat al Senatului. După pregătirea mea militară, primul meu gând a fost să mă plec. Dar văzându-l pe Bebe Brătianu stând

drept și impozant în fața soclului statuii regelui întemeietor al României moderne, am rămas alături de el. Probabil era vorba de gloanțe oarbe. Totuși au fost ucise două persoane și alte șapte rănite. Până seara târziu, grupe compacte de tineri din P.N.L. și P.N.Ț. au parcurs străzile Capitalei, aclamându-l pe rege și strigând „Brătianu și Maniu! Regele și Patria!”.

Întrucât guvernul pare a nu fi avut încredere în unitățile militare de care dispunea în Capitală, s-au folosit elemente din Divizia Tudor Vladimirescu. S-au operat unele arestări și numeroși membri din conducerea partidelor istorice, în frunte cu Dinu și Bebe Brătianu, dr. C. Angelescu, Mihail Romniceanu, Ilie Lazăr, Aurel Leucău au fost convocați la Parchetul Capitalei în ziua de 12 noiembrie. După cele aflate de la Bebe Brătianu, el figura printre principalii instigatori ai măreței manifestații. La 19 noiembrie, M.A.I. a publicat cifrele privind victimele zilei de 8 noiembrie: 11 morți, 75 răniți și 108 arestări (de fapt, au fost peste 300).

Impunătoarea manifestare a tineretului partidelor național liberal și național-țărănesc din Piața Palatului Regal sub privirile înduioșate ale făuritorului României moderne, marele rege Carol I, își va atinge însă scopul. Într-adevăr, între 15-26 decembrie se va întruni la Moscova o Conferință a celor trei miniștri de externe ai marilor puteri, care vor hotărî o aplicare mai corectă a stipulațiilor de la Ialta. ■

Prima mare manifestare antidictatorială și antisovietică din Europa Centrală și de Sud-Est s-a desfășurat la București, în ziua de 8 noiembrie 1945. Ea a avut loc pe fondul „grevei regale“, în plină desfășurare.

În septembrie 1945, James Byrnes, secretarul Departamentului de stat al S.U.A., hotărâse să trimită în Bulgaria și România pe Mark Ethridge, directorul ziarului Luisville Courier-Journal, pentru a se informa și raporta asupra situației concrete din cele două țări. La jumătatea lunii septembrie 1945, Ethridge a plecat în Bulgaria, fiind așteptat să sosească la București la începutul lunii noiembrie.

Forțele de opoziție din România au decis să folosească acest prilej pentru a arăta care era adevărata atitudine a românilor față de guvernul dr. Petru Groza și a

organizată de liderii celor două partide istorice – Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu – care urmăreau răsturnarea „guvernului legal al țării“, recurgând la acte de violență.

La rândul său, Biroul Partidului Național-Tărănesc ținea să precizeze că „n-a dat dispoziții organizației Capitalei să pregătească adunări ori demonstrații politice cu prilejul zilei de 8 noiembrie“.

Pe de altă parte, partidul comunist a organizat mari „adunări populare“ de condamnare a mani-festației, care au

Inedit din Arhiva C.C. al P.C.R. „ÎN ZIUA DE 8 NOIEMBRIE NE-AM TREZIT LA REALITATE“

demonstra
sprijinul lor pentru regele
Mihai. În acest scop a fost organizată o mare manifestație în ziua onomastică a regelui – Sfinții Mihail și Gavril. În dimineața zilei de 8 noiembrie, zeci de mii de oameni au venit în Piața Palatului Regal din București, demonstrând sub lozincile „Regele și Patria“, „Brătianu și Maniu“, „P.N.Ț. și P.N.L.“, „Jos teroarea“, „Libertate“. Timp de mai multe ore, numeroși cetățeni ai Capitalei și-au exprimat vehement opoziția față de guvernul Groza și de ocuparea țării de către armata sovietică.

Pentru a împărștia manifestații au fost aduse mai multe camioane cu muncitori, ceea ce a dat naștere unei adevărate încăierări. În acele împrejurări, unii manifestați au încercat să ocupe clădirea Ministerului de interne, dar au fost respinși cu focuri de armă, înregistrându-se morți și răniți. Spre seară, guvernul a reușit să evacueze piața, după care, în cursul nopții de 8/9 noiembrie, a procedat la masive arestări.

În comunicatul Ministerului de interne se afirma că manifestația din 8 noiembrie a fost

culmi-
nat cu cea din
12 noiembrie, prilejuită
de înmormântarea victimelor din 8
noiembrie. În timpul acestei manifestații s-a adoptat o moțiune prin care se cerea „imediată dizolvare a partidelor național-tărănesc și național liberal brătienist“, anticipându-se unul dintre obiectivele esențiale ale luptei pentru putere dusă de comuniști și care va fi atins în 1947-1948.

A doua zi, 13 noiembrie, a avut loc o ședință a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. în cadrul căreia s-au analizat evenimentele din 8 noiembrie. Au participat: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Teohari Georgescu, Gheorghe Vasilichi, Miron Constantinescu, Chivu Stoica, Iosif Chișinevski și Ana Toma.

Un loc important în cadrul discuțiilor l-a ocupat analiza greșelilor comise de partidul comunist și Frontul Național-Democrat. Redăm, în continuare, extrase din stenograma ședinței, document relevant al luptei politice din acei ani, aflat în Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond C.C. al P.C.R., dosar 12/1945, filele 3-17. Precizăm că întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte, iar cuvintele explicative introduse de noi prin paranteze drepte. Titlul și supratitlul aparțin redacției Magazin istoric.

Prof. univ. dr. Ioan SCURTU

• Guvernul „de concentrare democratică” nu a fost ascultat • Arestările se fac noaptea • Școala Centrală de fete împotriva U.R.S.S. • Buba din Frontul Unic • Nu ne putem încrede în armată • Focul indignării și al urii trebuie întreținut

*Primul dintre vorbitori care a evidențiat amploarea confrun-
tărilor politice din acea zi a fost
Gheorghe Vasilichi: „În legătură
cu ziua de 8 noiembrie – arăta el –,
deși tov. Ana spune că s-a știut
dinainte și s-au luat unele măsuri,
noi, ca conducere a întregii
organizații de partid din întreaga
țară, nu am făcut ce trebuia, ca să
dăm cuvânt de ordine necesar, ca
să știe responsabili noștri ce au de
făcut. Noi marți am fost aici și am
ținut ședință, când ne-am pomenit
că [ziarul] *Ardealul* a publicat de
acum acel apel pentru joi, care
treceuse prin cenzură nu știu cum.*

Și [Dumitru] Petrescu a venit la mine să-i spun ce dispoziții sunt în
ce privește armata. Sărbătorim sau
nu sărbătorim, luăm unele măsuri
sau nu. Și în provincie nu s-a venit
cu măsuri la timp, ca să se arate că
această manifestație, atâta timp cât
nu se trece la provocări, o lăsam
sau nu. Aceasta arată că au fost
slăbiciuni aici.

Și când m-am pomenit cu
manifestația lor, am dat fuga să
văd dacă se știe ceva. Și nu știa
nimeni. Ne-am urcat atunci toți în
mașină și am plecat pe teren.

Ana Pauker: Foarte prost.

Gh. Vasilichi: Adică de la
Regională la Județeană. Și
tovarășii noștri au dat de acum
dispoziție să iasă fabricile. Noi am
făcut o scurtă ședință și am hotărât
ca fabricile să nu iasă și să luăm
măsuri ca, dacă vor face provocări,
să putem interveni. A intervenit
imediat prefectul și cineva de la
poliție. Și când manifestația era pe
stradă, noi hotărâm ce să facem, să
nu căutăm să provocăm și să nu
facem arestări. Poate la noapte,
poate mai târziu, dar să nu se
creeze această părere, că noi am
provocat și ca autoritățile să
intervenă. Și aceasta am făcut-o în
plină manifestație deja, ceea ce
dovedește că nu am discutat
înainte ce aveam de făcut. Și în alte
părți singura măsură care le era în
cap era să scoată masele. Și eu

cred că asta este pentru că noi aici
nu am luat o măsură. Și probabil
că este cineva aici care se ocupă cu
sectorul militar. Dar cred că
Petrescu, înainte cu două zile,
trebuia să fie informat de ce trebuia
să facă. Și cred că cineva din
Secretariat trebuie să fie însărcinat
să se ocupe cu acest sector...

Ana Pauker: Se ocupă tov.
Gheorghiu-Dej...

Gh. Vasilichi: El a spus,
Petrescu, că: «Uite, Ana mi-a
scăpat, Gheorghiu-Dej la fel, și nu
știu ce să fac». Trebuie să admitem
că am avut unele slăbiciuni...

*Mult mai vehementă a fost
intervenția lui Teohari Georgescu:*
„E adevărat, scoaterea munci-
torilor a fost o greșeală, dar mai cu
seamă a fost o greșeală inițiativa
individuală din partea anumitor
elemente din mașini. Am dat o
dispoziție cu un ceas înainte tov.
[Gheorghe] Apostol și am spus să
nu meargă mașinile în mijlocul lor,
ca să nu fie provocări. Și ce s-a
întâmplat? Au fost unii, care au
luat inițiativa și au intrat direct
acolo unde era mai îndrăgjit și nu au
respectat dispozițiile. Au intrat
acolo unde era mai masiv... A doua
chestie din 8 noiembrie: greutatea
mare pentru noi și pentru
aprecierea forțelor. Noi am putut
nesocoti la un moment dat pe
național-țărăniști și liberali. Ei pe
ce contează? Este problema
monarhică, care a putut antrena
foarte multe elemente, care nu au
ieșit pentru Maniu și Brătianu, ci
pentru rege. Afară de faptul că au
avut anumite elemente reacționare,
fasciste, că a fost posibil anumitor
elemente reacționare să se strângă
tot ce este mai nemulțumit și mai
reacționar în Capitală. Dar unde a
fost într-adevăr o socoteală greșită
la noi, a fost [când s-a crezut] că
măsurile luate de guvern vor fi
respectate. Noi am spus: facem zi
de lucru, deci luăm posibilitatea
acelor care lucrează să iasă la
manifestație; consemnăm pe
militari în cazărmi. Atunci când

Petrescu umbla să întrebe ce are
de făcut, [Constantin Vasilie] Rășcanu dăduse de acum dispoziție să fie consemnați în cazărmi, să facă un program cu ei. Apoi, că școlile vor ține cursuri. Și-am contat că guvernul va fi ascultat. Și trebuie să trecem în apreciere că guvernul nu a reușit să fie ascultat. Și că noi așteptam, la Ministerul de interne, că vor fi [manifestanți] național-țărăniști și liberalii și anumite elemente reacționare, dar vor lipsi militarii, școlile; ne-am trezit la 8 noiembrie că guvernul nostru de concentrare democratică nu este ascultat și nu este ascultat în mod provocator de anumite elemente. Deci, nu a fost ascultat. Fără îndoială că nu trebuie discutat mult ca să vedem situația în anumite departamente. Ca să punem capăt acestei situații, și la război și la Ministerul educației naționale, la finanțe, la toate celelalte departamente. Dacă se apreciază situația în felul acesta și tragem concluzia că trebuie neapărat să mergem hotărât, rămâne să precizăm la noi în Frontul Unic, în F.N.D. și în guvern, măsurile urgente care să se ia, ca să fie încă sub impresia celor petrecute la 8 noiembrie și a zilei de ieri. Pentru că numai așa vom putea lua măsuri. Și ce se observă? Tendința din partea unora, chiar a social-democraților, care la 8 noiembrie au fost înfricoșăți, de a liniști din nou lucrurile... Când este vorba de curățirea țării de fasciști, să nu o mai facă Frontul Unic, nu social-democrații sau alții, ci autoritățile care sunt chemate s-o facă. [Ștefan] Voitec răspunde de departamentul lui. Să fie tras la răspundere, că toți profesorii nu au ascultat guvernul... Au ieșit toți elevii. La Școala Centrală de fete nu am mers împotriva guvernului – hai să spunem că acesta este un lucru pe care-l pot admite și social-democrații –, dar au dus acțiuni deschise împotriva Uniunii Sovietice. Dacă

ar și acest lucru Comisia Aliată de Control, ne poate lua și arunca cât colo, că nu merităm să stăm în fruntea guvernului. A fost o acțiune antisovietică deschisă. Când s-a discutat despre democrație, s-a ridicat din clasă din partea elevelor și au spus: «Dar ce, în Uniunea Sovietică este democrație? Dacă este democrație, de ce ne-a luat Basarabia, de ce ne-a luat ultima bucătică de hrană?». Adică această școală este un cuib de elemente reacționare, în frunte cu directoarea, cu profesoarele... care mențin continuu otrava în sufletul copiilor. Și orice am face în ceea ce ne privește democratizarea țării – putem face într-un sector sau altul – dar rămân aceste sectoare care se revarsă în anumite cazii. Trebuie extirpat acest buboi și printr-o operație hotărâtă. Eu voi propune închiderea acestei școli, dizolvarea completă. Nu avem nevoie ca scroafele acelea să fie acolo, să-și facă propaganda. Să fie dată în folosința acelor copii care stau în case igriasioase sau nu învață deloc, pentru că nu sunt case. Și Voitec să ia măsuri.

Și la Ministerul de interne nu pot să iau nici un fel de măsură, fără să stau de vorbă în Frontul Unic. Adică să stau de vorbă cu un inspector recomandat de la ei și să nu pot face nimic altfel. Și atunci am spus: justiția militară să se ocupe de această chestiune, să pună capăt acestor lucruri... Să meargă magistrații acolo împreună cu organele noastre. Să nu mai poată nimeni să spună nimic. Ce se întâmplă? Se prezintă social-democrații în manifestație și tov. social-democrați spun: «Să discutăm înainte». Și pot fi comuniști sau social-democrați sau orice, dacă eu îi prind acolo, înseamnă că nu au îmbrăcat această haină decât pentru a-și face mai ușor treaba lor... Vă voi arăta rapoarte, că sunt zeci de social-democrați care sunt amestecați. Nu mai vorbesc de profesori, care au mers mulți și sunt toți înscrși la social-democrați.

Eu sunt de acord să fim foarte atenți cu Frontul Unic, dar acolo sunt și lucruri prea deochiate. S-au

găsit urme că sunt în organizații legionare și vin să facă intervenție, pentru că sunt social-democrați. Aceasta nu se poate admite.

Gh. Gheorghiu-Dej: Ce dracu, nu l-au omorât pe Titel? Au sărit ai noștri și l-au scăpat, ca niște blegi.

Teohari Georgescu: S-a cerut de luni de zile să se facă epurarea. Chiar și tovarășii noștri vin și spun: «Dar să vedeți ce oameni buni sunt aceștia, chit că au fost sub Antonescu. Dar din antonescieni și legionari s-au transformat în oameni buni... Ne-am pomenit cu tablouri [tabele] din partea prefectilor și primarilor noștri, ca să nu-i scoatem, că s-au transformat în oamenii noștri. Și trebuie să vedem că nu trebuie avut nici cea mai mică milă, pentru că s-a văzut ce au făcut. Și la externe... Secretarul general de la [Ministerul de] externe [Vasile Stoica] în ziua de 8 noiembrie a fost unul din elementele care au sfidat acolo în piață. Și după aceea a venit în minister, a rupt toate statutele partidului nostru. Stoica... El declară deschis: este manist, antisovietic și pe ziua de 8 noiembrie a scos toate aceste lucruri afară.

Și la finanțe și la propagandă. Nu mai vorbesc de ei; dacă la departamentul nostru însuși este această situație, ce să ne mai mirăm că este în alte părți...

Eu am întocmit tabloul de toate elementele reacționare din toate ministerele și voi căuta pe toate căile, prin Președinție, să luăm măsuri. Dacă nu ia măsuri ministrul, vom lua noi, pentru că numai așa putem curăța aparatul de stat de elementele fasciste. Național-tărăniștii și liberalii nu au forțe în București, ei folosesc elemente fasciste... Membrii lor lucrează în organizațiile de masă care gravitează în jurul lor și sunt 5-10 organizații de acest fel: Avântul țării, Demobilizații din '40 etc., toate aceste organizații care au avut un mare rol în 8 noiembrie...

Miron Constantinescu: Just. Obștean luptătorilor...

Teohari Georgescu: De aici au scos ei oamenii. Așa că, cred eu, că

trebuie să facem așa ca să luăm măsuri radicale... Să folosim momentul. În felul acesta putem ajunge să cerem și dizolvarea și desființarea partidelor. Pentru că altfel o să vie – a și venit Burcă pentru un social-democrat care a strigat «Trăiască Legiunea și Căpitanul!». Vine Groza să intervină, vin ceilalți și se naște chestiunea că pe de o parte cere masa să luăm măsuri și pe de altă parte te împiedică ăștia. Eu am cerut să fie justiția militară și prin ei vom face tot ce avem de făcut, ca organ neutru...

Gheorghe Vasilichi: Chestia cu social-democrații este foarte serioasă...

Teohari Georgescu: Era un grup de 50 de setebişti care, când se striga «Stalin!», [ei] strigau «Titel Petrescu!». Tov. Ana ştie chestia asta...

Luând cuvântul în finalul şedinței, Gheorghe Gheorghiu-Dej a tras concluziile, punând și accentele necesare. Nu va surprinde pe nimeni radicalismul opiniilor sale, siguranța și încrederea în reușita acțiunii de sovietizare a țării. Este singurul dintre fruntașii comuniști din cadrul acelei şedințe care nu se sfiește să vorbească despre ură și război în cadrul luptei pentru înlăturarea adversarilor politici. Dar să-i dăm cuvântul:

„...Nu mi-ăș putea închipui că cetele de bătași și provocatori de la manifestația din 8 noiembrie să se fi angajat într-o acțiune atât de periculoasă pentru ei, dacă nu ar fi avut garanții din partea cercurilor anglo-americane. Cum Ethridge urma să vină în România, era foarte frumos să se termine această manifestare cu împrăștierea..., să fie împrăștiată la urmă de aparatul de stat, să se producă busculade... Și Ethridge apoi să vină [și să spună]: ce mai vreți, domnilor iată dovezile teroarei – arestările; lipsa de libertate. Nu există posibilitatea de a manifesta liber pentru toate forțele politice din România. Eșecul total al manifestației din

ziua de 8 noiembrie cred că l-a silit pe Ethridge să renunțe la venirea lui. Are și altă cauză nevenirea lui în România, dar cred că printre altele este și asta... El știa că va fi această manifestație și îi dădea multă importanță. Dar lucrurile au ieșit puțin altfel decât au așteptat... Și trebuie să spun că eșecul nu se datorește atât politiciii inteligente dusă de guvernul Groza și nici înțelepciunii noastre politice, judecând după slăbiciunile care s-au produs, lipsa deciziilor în orientarea partidului, a cadrelor, a organizațiilor democratice; trebuie să spunem că acele resturi strecurate în cele două partide, resturi fasciste, au contribuit în mare măsură la transformarea manifestației – chiar dacă este a opoziției împotriva guvernului – într-o manifestație violentă cu caracteristicile cunoscute. Noi ce-am făcut? Deși am privit just lucrurile – că trebuie să ne ferim de a le da motive de provocare, să ne ferim de a ne lăsa provocați (știam ce scop urmăresc) – să-i lăsăm, așa cum au posibilitatea să se manifeste în sediile lor, să se manifeste și de ziua regelui, pentru rege și astfel să-i lăsăm să se demaște mai ușor, să nu scoatem muncitorii; să trimitem numai observatori, aparatul de stat să fie vigilent pentru a-și apăra instituțiile, pentru a interveni numai atunci când s-ar deda la dezordine... Ori aici s-au văzut slăbiciunile noastre. Deși am avut o apreciere justă, în practică noi am făcut altceva. S-au scos acele câteva camioane. Tov. Teohari spunea: «Au mers bine 4-5-6, dar 2-3 dintre ele au trecut peste dispozițiunile primite din partea județenei». Ei asta ar mai fi trebuit ca toți muncitorii din celelalte automobile să facă ce au făcut cei din cele 2 mașini. Păi, cum v-ați închipuit că cei o mie și ceva de muncitori trimiși cu camioanele vor sta cu brațele încrucișate, când vor fi provocați, că nu vor lua măsuri neprevăzute de județean? Bine ar fi fost să nu meargă acolo.

Un alt aspect care privește paza, ordinea publică, pentru tov. Teohari. A schițat intenția de a opri

demonstrații să se apropie de Piața Palatului. Însă nu a avut forțe suficiente...

Nu aveau ce căuta acolo jandarmii, oameni de ai Diviziei «Tudor Vladimirescu», ci trebuiau pazeți instituțiile publice și puși observatori din partea aparatului de stat. Nu din iscusința noastră politică, ci din prostiile făcute de ei, această manifestație a avut eșec... Fără îndoială că și ei vor trage anumite concluzii din manifestația din 8 noiembrie, deși cea mai importantă concluzie pe care o vor trage, e că în ziua de 8 noiembrie, dacă ar fi avut ceva grupe militare organizate, ar fi putut ocupa mai toate instituțiile publice, ar fi putut trece mai repede la arestarea noastră, decât noi la arestarea lor. Asta este părerea mea. Nu eram siguri deloc de armată. Îmi amintesc de ziua aceea la Ministerul de interne, când ne gândeam ce unități să aducem. Nu suntem siguri de unitățile din Capitală. Avem o singură unitate – Divizia «Tudor Vladimirescu» și cele câteva unități aduse de la Mihai Viteazul, încercate cu ocazia aceasta. Dar există temerea aceasta, nu ne putem încrede în armată...

Cum orice rău are și o parte bună, de toate slăbiciunile și greșelile săvârșite de noi, în ziua de 8 noiembrie ne-am trezit la realitate. Nu numai partidul nostru, dar a trezit la realitate cea mai mare parte a opiniei publice românești... Vom ști să facem să nu se stingă focul indignării și urei și să dăm forme concrete acestei indignări și stări de spirit hotărâte împotriva cercurilor reacționare? Eu cred că da. Trebuie însă luate lucrurile în ordinea importanței lor... Deci, centrul de greutate să fie pus pe factorul politic. Guvernul să însărcineze o comisie din sânul său, care să pregătească dosarul politic al evenimentelor din 8 noiembrie, atât pentru lămurirea opiniei publice din lăuntrul țării, cât și celeia din străinătate...

Eu nu sunt complet de acord cu tov. Teohari, care spunea că Maniu

și Brătianu au mobilizat tot ce este reacționar în Capitală... A intrat în acțiune partea cea mai activă, cea mai combativă, care a ieșit în stradă, dispusă a lua atitudine deschisă. Dar să nu micșorăm importanța influenței politice a lui Maniu și Brătianu. Ei găesc în cercurile negustorești, în cercurile meșteșugărești, în marea masă a speculanților, în cercurile reacționare din armată ș.a.m.d., o masă destul de impunătoare. Nu au avut însă suficientă îndrăzneală să iasă toți. Au venit școlile, o parte a tineretului universitar. A venit partea cea mai combativă a elementelor reacționare. Dar o mare parte a stat și a aplaudat...

Apoi, tov. Vasilichi, vorbind despre «Tudor Vladimirescu», caracterizând-o ca o armată de bază pentru noi; este o forță militară în care guvernul poate avea toată încrederea, dar eu socot că în armată mai există încă suficiente forțe pe care guvernul să se poată sprijini. Dacă noi am considera aceasta ca o armată de bază, am merge pe o linie stângistă, pe o linie îngustă și nu am intensifica eforturile noastre pentru a înconjura diviziile cu restul unităților militare, eliminând, fără îndoială, din fruntea lor, din fruntea instituțiilor elementele reacționare...

Apoi mai este încă un lucru, este manevra aceasta care se face cu legionarii pocăiți. Nu știu în ce stare se găsește discuțiile, dar socotesc că este primejdios. Să ne folosim de situația în care se găsește ei, să le cerem să ia atitudine deschisă împotriva celorlalți legionari care se dedau la asemenea acte ca în 8 noiembrie... Noi trebuie să începem să deschidem foc viu împotriva resturilor Gărzii de fier. Să știm că și în trecut legionarii, când erau strânși cu ușa, renunțau la legionarism, ca după ce erau afară de pericol să-și reia activitatea. În chestiunea dizolvării partidelor istorice, arestarea și condamnarea celor vinovați de tulburări; aceasta a fost o lozincă pe care partidul a reușit s-o popularizeze în masă... ■

NOIEMBRIE
1946

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

În acest spațiu – alte relații ale unor corespondenți de presă acreditați la București pentru alegerile din 19 noiembrie 1945.

Secetă, dolari, economate. „Cea mai bună indicație despre starea României este faptul că gospodarii din regiunile fericite [neafectate de secetă] călătoresc peste 300 mile [1 milă = 1,609 km] până la București pentru ca să vândă 100-200 funți [1 funt = 0,435 kg] de cartofi. Având în vedere că aceasta înseamnă o călătorie de 5 zile, cu înfrângerea legilor drastice contra acestui trafic, e ușor de imaginat că agricultorii cer prețuri astronomice pentru bunurile lor.

Este adevărat că până acum guvernul a fost în stare să aducă oarecari îmbunătățiri din colectări pe întreaga țară de la agricultori pentru a egala distribuția. Recent însă lipsurile au crescut, după cum ni se comunică, datorită ascunderii alimentelor de către țărani, ei nefiind mulțumiți cu plata la preț oficial și având în vedere inflația care crește în mod serios.

Cu două luni în urmă, dolarul se vindea cu 25 000 lei, astăzi el se vinde cu cel puțin 90 000 lei și părerea generală aici e că el se va urca și mai mult.

Și, cum este cazul întotdeauna în asemenea împrejurări, salariul și plățile nu pot ține pasul. Un stenograf de la președinție primește o leafă echivalentă cu doi dolari lunar, iar un inginer cu diplomă universitară numai 5 dolari.

Este adevărat însă că aceste lefuri mici sunt contrabalansate oarecum prin marea număr de persoane care pot să se aprovizioneze din noile economate

Presa străină despre România

După cum am precizat în numărul trecut, folosim pentru cronica noastră consacrată lunii noiembrie din urmă cu cinci decenii documente inedite cuprinse într-un dosar păstrat la Arhivele Naționale – Direcția Arhivelor Istorice Centrale, fondul Ministerul de război, Marele Stat Major – Secția a II-a.

Sunt mărturii necunoscute de publicul românesc ale corespondenților de presă străini acreditați la București.

Evenimentul central al acestei luni noiembrie 1946 îl constituie alegerile generale care au loc în ziua de 19. O zi de marți...

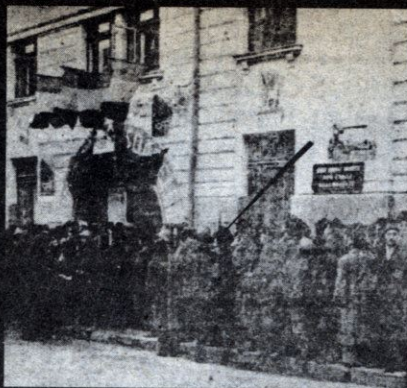
Pentru ziariștii occidentali prezenți la București este evident faptul că, sub presiunea comunistilor, alegerile vor fi „câștigate” de Blocul Partidelor Democratice. Din contacte cu reprezentanții opoziției, din unele constatări făcute în diferite localități vizitate (Cluj, Timișoara, Constanța etc.) se desprinde aceeași concluzie: guvernul nu precupețește nici o măsură samavolnică pentru a-și asigura victoria.

Astfel, Seymour Frieden, de la *New York Herald Tribune*, consemnează, la 19 noiembrie: „Procedeele utilizate de guvern pentru câștigarea alegerilor ar consta din următoarele:

- Răirarea rândurilor candidaților opoziției prin orice mijloace: înscenări de procese, nedemnități, arestări, sechestrări etc.;
- Terorizarea continuă și crescândă a partizanilor opoziției, pentru a-i împiedica să facă propaganda necesară;
- Suprimarea aproape totală a libertății întregii prese opoziționiste;
- Dezlănțuirea unui sistem de teroare, în special la sate, în regiunile bănuite a fi total nefavorabile guvernului, pentru a obține intimidarea acestora;

- Distribuția necorectă a cărților de alegător, cu scopul de a rămâne multe neridicate, care urmează a fi utilizate de guvern;
- Declararea drept «contaminate» a unor județe sau regiuni, cu scopul de a putea interzice acolo accesul delegațiilor opoziției”.

Un grup de corespondenți de la *Daily Telegraph*, *Christian Science Monitor*, *Washington Post*, *Exchange Telegraph*, *Sunday Dispatch*, „au declarat în legătură cu alegerile din România – se consemnează într-un document din 9 noiembrie – că au constatat *de visu* că informațiile pe care le aveau înaintea de a sosi în țară nu numai că s-au

La o secție
de votare

Votază
Gh. Tătărescu;
asteaptă
dr. Petru Groza

INSTANTANEE DELA LOCALURILE DE VO

confirmat, dar au fost cu mult depășite de realitatea pe care au văzut-o, afirmând că guvernul Groza ar fi avut totul de câștigat și nimic de pierdut dacă ar fi lăsat opoziției toată libertatea de a efectua propaganda sa, întrucât în prezent dificultățile ce li se fac sunt atât de vizibile și flagrante, încât țările anglo-saxone vor avea toate argumentele de partea lor pentru a contesta rezultatul alegerilor în cazul când vor avea un interes să o facă”.

G. Harrison, de la *Christian Science Monitor*, a subliniat că „numai interesul joacă un rol cu adevărat important în desfășurarea politicii americane, fie externă, economică sau financiară”. Harrison era destul de bine informat și la curent cu „dedesubturile politicii interne și externe a României, afirmând că «înfeudarea evidentă a guvernului român politicii echivoce dusă de Moscova nu poate în nici un caz ameliora raporturile dintre București și Washington»”.

Această părere a fost exprimată și de Stowe Lelland (*Washington Post*) care a adăugat că „cu tot amestecul evident al guvernului sovietic în afacerile interne și externe ale României, guvernul Groza ar fi putut găsi un mijloc de a se face mai agreabil Washingtonului, lucru pe care nu l-a făcut și probabil că nu-l va face, din cauza ingerinței în guvern a diferitelor elemente care nu au decât numele de români”.

Tot G. Harrison, referindu-se la confruntarea dintre BPD și opoziție nota la 11 noiembrie: „O diferență evidentă între blocul guvernamental și al opoziției o formează atitudinea față de Rusia. Deși nu îndrăznește să-și spună pe față nemulțumirea cu procedeele și politica rușilor aici, nu este nici un secret că opoziția ar încerca să scape întrucâtva din legăturile economice și politice excesive care s-au înjghebat între această țară și puternicul ei vecin.

Deși opoziția este de ajuns de realistă pentru a-și da seama că ar fi o sinucidere pentru România de a adopta vreodată vreo atitudine anti-sovietică în cheltuielile generale, un guvern format din opoziție nu ar inspira încredere cu toate acestea, din punct de vedere sovietic.

Nu există totuși nici o îndoială – continuă ziaristul american – că șefii comuniști din țară și-au programat multe schimbări drastice pentru această țară, care își dorea odinioară o viață tihnită.

Aceste fapte sunt cunoscute peste tot în întreaga țară și ele sunt cauza unor îngrijorări profunde la țărănimea care se teme de colectivizare și la orașeni, care sunt îngrijorați de pierderea libertății personale în materie economică și politică. Se crede că aceste fapte au

Cronică mărunță

intemeiate de guvern. Rămâne însă în picioare faptul că inflația a redus pe românul mijlociu la un nivel foarte scăzut.

Mai mult, multe persoane sunt nemulțumite cu aceste cooperative, care sunt puse în mâna guvernului dominat de comuniști, pentru a-i face dependenți de ele”. (G. Harrison, 7 noiembrie)

* Mrejele vieții politice românești. „S-a vorbit astăzi în cele mai multe cercuri politice de o remaniere a guvernului român drept urmare a victoriei în alegerile din 19 noiembrie, anticipând numirea premierului și ministrului de externe din partidul comunist.

Din surse, dintre care cele mai multe au strânse legături cu guvernul, se crede că actualul premier, Petru Groza, va fi înlocuit cu Gheorghiu-Dej, ministrul comunicațiilor și secretar general al Partidului Comunist din România. Lui Gheorghiu-Dej i s-a acordat în ultimele săptămâni o extraordinară ascensiune și majoritatea opiniilor crede că Groza scos dintr-o obscuritate politică și pus șef al actualului guvern se va reîntoarce în nimiciere.

Georgehe Tătărescu, ministrul de externe, a fost atacat de opoziție ca fost colaborator al lui Antonescu și este, de asemenea, destituit un rol secundar, după cum se spune. Ca șef al partidului liberal care a rupt cu tradiționalul bloc condus de Dinu Brătianu, Tătărescu nu va intra în Parlament trimis de propriul lui județ. El caută să fie ales de un județ din Transilvania, cu mare populație maghiară.

Dacă Tătărescu este lăsat să cadă, candidatul principal pentru această funcție este Emil Bod-

NOIEMBRIE
1946

Ziaristi
străini
printre alegătorii
din Capitală

Cronică mărunță

năraș, secretarul general al Președinției Consiliului de Miniștri.

El este considerat drept conducătorul real al României și e un comunist cu școală la Moscova. Până la urmă s-a mulțumit să-l sfătuiască pe Groza să nu cadă în mrejele vieții politice românești“.

(Seymour Frieden, 9 noiembrie)
* Fotografiind o mitralieră „Fotograful lui Associated [Press], Jim Pringle, a fost atacat astăzi de partizanii BPD, când a încercat să fotografieze încăierările de pe străzile Bucureștiului.

Am auzit împușcături în josul străzii și am alergat să fotografiez a spus Pringle. Partizanii de-al opoziției, plecați de la o adunare național-tărânistă, la care a vorbit liderul P.N.T., Maniu, mărșăluiau în jos pe artera principală a Bucureștilor, Calea Victoriei.

Am văzut când un partizan al opoziției a sfărâmat geamul hotelului Continental, unde e sediul BPD. Aceasta a dat loc la o încăierare cu partizanii guvernului ce au ieșit din hotel.

Când am vrut să fotografiez pe un individ care trăgea în mulțime cu o mitralieră, care părea că e încărcată cu gloanțe oarbe [am fost atacat], încercând să-mi smulgă aparatul pe care l-am stricat.

Am fost salvat de spectatori români și de corespondenții lui Overseas Newagency, Connie Polos. (Leonard Kirschen, corespondentul agenției Exchange Telegraph, 17 noiembrie)

* Percheziții grosolane. „Seymour Frieden, corespondentul lui New York Herald Tribune, și Simon Bourgin, corespondentul lui Time – care au plecat în ziua de 7 decembrie a.c. – s-au plâns că în

contribuit în mod pronunțat la întărirea opoziției, dar dacă voturile alegătorilor vor avea vreun efect în această materie e o altă chestiune“.

Starea de spirit a marii majorități a celor chemați la urne era surprinsă și de Constantin (Connie) Poulas, reprezentantul agenției Overseas Newsagency, la 15 noiembrie: „Cu toate că rezultatele alegerilor de marțea viitoare e prezis dinainte – afirma el – concluziile asupra atitudinii poporului român sunt aceleași ca și atitudinile pro-electorale ale oricărui popor.

Aici domnește o apatie considerabilă. S-ar părea curios și nu e. O mare parte din populație nici nu gândește să facă vreo diferență între cine câștigă și tot ce dorește e să fie lăsată în pace.

Domnește aici frica, nu frica de a vota cum ar dori, ci nesiguranța de ce va urma după alegeri. Domnește disperarea printre țărani, care au conștiință politică și care spun: «Ce folos?», și o speranță sinceră la o parte din clasa muncitoare. E disciplină și activitate febrilă la forțele guvernamentale și confuzie la opoziție“.

Iată-l pe primul ministru, dr. Petru Groza, surprins în euforia „reușitei“ electorale. Același Frieden Seymour – se consemnează în alt document – „a afirmat în legătură cu întrebările puse d-lui dr. Petru Groza de către corespondenții anglo-americani, la recepția oferită în seara zilei de 22 noiembrie a.c., că «au fost momente când șeful guvernului român a trebuit să nege unele adevăruri pe care să fie nevoit apoi să le confirme»“.

Astfel la întrebarea lui Frieden „de ce în ziua de 19 noiembrie a.c. în jurul hotelului Athénée Palace exista un cordon de civili care nu permiteau trecerea pietonilor spre Clubul central P.N.T.“, dr. Petru Groza a răspuns că „acest fapt nu este real, după cum a constatat personal în timpul când a trecut pe acolo“.

În fața acestui răspuns, corespondenții anglo-americani i-au arătat „fotografiile făcute de către Pringle James, fotoreporterul agenției Associated Press, în care se putea vedea clar cele susținute“. Dr. Petru Groza a răspuns zâmbind: „Acești oameni au fost postați pentru a feri pe național-tărâniști de furia mulțimii“.

Seymour mărturisea că „nu a putut înțelege despre care mulțime a vorbit dl. prim-ministru, deoarece ea nu exista, adăugând că răspunsul a produs o mare ilaritate printre corespondenții anglo-americani.

Frieden
Seymour...

... și J. Pringle,
văzuți de Ross

În același timp, s-a remarcat că ziariștii iugoslavi, bulgari și polonezi aprobau în totul afirmațiile primului ministru, «vorbind toți odată, ca găinile».

La 1 decembrie 1946 și-a început lucrările Parlamentul rezultat din alegerile din noiembrie, în prezența suveranului care a citit și mesajul de deschidere.

Correspondentul lui *New York Herald Tribune* transmitea din București la 3 decembrie: „Repercusiunile mesajului regelui Mihai în fața Parlamentului, duminica trecută, au fost așteptate cu mare interes în Capitală. Guvernul cât și opoziția căutau fiecare să găsească o mângâiere în atitudinea regelui.

Mulți șefi opoziționiști, în special din Partidul N. T. al lui Maniu, care insistau pe lângă rege să se abțină de a apărea în fața Parlamentului, sunt de părere că Mihai și-a compromis acum poziția sa. Aceste surse sunt de părere că domnitorul, în vârstă de 25 ani, se poate aștepta la pierderea popularității ca rezultat al mesajului pe care guvernul l-a trâmbitat ca o recunoaștere a «victoriei sale în alegeri».

Am aflat de la o autoritate de prim-rang că discursul pronunțat a fost compus de Lucrețiu Pătrășcanu, un om de o ascuțită inteligență, care de curând nu se găsea în relații prea bune cu colegii lui de la Comintern [referire la P.C.R. întrucât Cominternul fusese desființat formal încă din 1943 - n.n.].

Este un fapt bine cunoscut că Pătrășcanu se împarte adeseori în dragostea față de România și directivele de la Moscova“.

Să revenim acum în lumea ziarelor bucureștene de acum 50 ani. Reținând aceste însemnări ale lui Mircea Damian, directorul ziarului *Fapta*, despre o anume categorie de ziariști: „În loc să iasă la drumul mare, tâlharii scrisului de fiecare zi lucrează din umbră, uneori pe cale telefonică, folosindu-se de diferite șiretlicuri, cerând și amenințând în numele cutărei instituții sau cutărei personalități care habar nu are de existența lor.

Pentru a se spăla obrazul presei oneste de acuzații pe care nu le merită, e nevoie să se ia măsuri urgente împotriva tuturor celor ce folosesc calitatea de ziarist, fără s-o aibă și fără s-o merite, spre a stoarce gologani.

Căci presa nu este loc de refugiu pentru înfrânții vieții și pentru cei ce trăiesc la marginile ei“.

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronică mărunță

timpul șederii lor la București, în orele când lipseau de la hotel, li s-a făcut o serie de percheziții la bagaje de către Serviciul Secret Român, care au fost efectuate în mod grosolan, deoarece le-au fost luate unele însemnări care nu au mai fost puse la loc.

Cu această ocazie, Bourgin a afirmat că procedeul întreprins l-a indispus, deoarece amintește de sistemele Gestapoului, lucru pe care îl va releva într-un articol referitor la modul de comportare al autorităților românești față de străini.

Cei doi corespondenți au declarat următoarele:

Aceste percheziții nu puteau fi făcute de altcineva decât de Serviciul Secret Român, întrucât procedeul întreprins a fost foarte naiv, deoarece dacă acest lucru ar fi fost făcut de către ruși, aceștia nu ar fi lăsat nici o urmă“.

(John Bennett, atașat de presă al misiunii britanice la București, 9 decembrie)

• Să încheiem cu știrea despre o invenție care i-ar fi putut ajuta pe gazetarii din urmă cu cinci decenii și care în prezent a devenit un mijloc obișnuit de a folosi telefonul. Ipsophonul - secretarul perfect, scrie Scânteia ilustrată, prezentând o recentă invenție a doi ingineri elvețieni. „Ipsophonul se poate racorda la oricare aparat telefonic. În timp ce seful lipsește de acasă, Ipsophonul înregistrează vocea omenească, notează cele transmise și le repetă șefului atunci când se întoarce acasă sau telefonează. Este numai una din invențiile mai mari sau mai mici despre care se poate presupune că vor intra în viața noastră de toate zilele ca să ne ușureze, să ne facă mai plăcută existența“.

ÎN CULISELE RAPTULUI ELECTORAL

- Gheorghe Apostol n-a avut cui vorbi • Colhozurile și granițele – două subiecte spinoase • Zi și noapte pe teren • Tactica scoaterii din producție • Lozinca zilei: votul și titlul de împrumut • Obligatoriu înaintea plecării Comisiei Aliate de Control

DIN NOIEMBRIE 1946

ADRIAN POP

Interesată de descifrarea mecanismului care a făcut posibilă „victoria” comunistilor și a aliaților lor în alegerile din noiembrie 1946, îndeosebi de modul în care aceștia au falsificat rezultatele reale ale scrutinului, istoriografia de după 1989 a lăsat într-un anume con de umbră aspectele pregătirii campaniei electorale de către partidul comunist. Din acest punct de vedere, stenograma ședinței lărgite a C.C. al P.C.R. din 31 august 1946 – document până în prezent inedit – completează într-un chip relevant imaginea strategiei electorale a P.C.R. în perioada acapărării puterii politice.

În cadrul amintitei ședințe a C.C. al P.C.R., pe lângă raportul lui Ion Gh. Maurer asupra Conferinței de pace de la Paris și cel al lui Teohari Georgescu în problema ajutorării regiunilor lovite de secetă, a fost analizată și o expunere a lui Miron Constantinescu asupra campaniei electorale. Documentul din 31 august 1946 rezumă ceea ce se întreprinsese până la acea dată pe linia pregătirii de către Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.) a alegerilor și stabilește sarcinile organelor și organizațiilor de partid pentru perioada imediat premergătoare scrutinului.

În opinia P.C.R., căreia îi dădea glas Miron Constantinescu, raportorul în problemă, momentul ședinței marca încheierea celei dintâi faze a campaniei electorale, caracterizată „prin desfășurarea propagandei în cadrul fiecărui partid, conform unui plan stabilit în comun și coordonat”. Analiza sa reliefa atât „un punct pozitiv”, respectiv

În imagine: dr. Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej la tribuna mitingului organizat de B.P.D. în ziua de 19 noiembrie 1946, cu prilejul „victoriei” în alegeri.

organizarea de către partidele de stânga, în întreaga țară, a unor adunări electorale de amploare, cât „și o latură negativă” și anume, „cazuri ca în Focșani, unde, deși din Capitală a fost trimis tov. Gheorghe Apostol, aproape că nu a avut în fața cui vorbi, atât de slab a fost pregătită întrunirea”. Tot la capitolul lipsuri a fost evidențiat faptul că „sunt partide, cum e cel tătărescian, care în București n-a ținut nici o întrunire. Este un punct slab pentru efectul campaniei electorale aspectul că ar fi fost făcută mai mult de partidele de

stânga, iar partidele moderate nu s-au manifestat suficient”.

Potrivit aceluiași tipic pozitiv/negativ a fost analizată și activitatea de propagandă, subliniindu-se ca un succes „al forțelor democratice” organizarea și desfășurarea la nivel național a unor congrese cu impact politic, precum cel al învățătorilor sau cel al tineretului și studenților. S-a criticat însă foarte aspru nivelul politic slab al celor antrenati în activitatea de propagandă, în primul rând al celor incluși în echipele speciale care se deplasau în diferite localități. „A fost stabilit că aceștia

vor fi învățați ce să vorbească, ori ei se lasă antrenati în discuții provocate de chiaburi despre colhozuri; se lasă antrenati în chestiuni care nu sunt la locul lor, de exemplu în chestiunea granițelor. S-a văzut că prelucrarea documentului Comitetului Central privitor la problema națională s-a făcut superficial și trebuie să se prelucereze din nou”.

În viziunea P.C.R., un rol deosebit de important în campania electorală revenea echipelor electorale care trebuia să fie scoase din producție cu o lună de zile înaintea desfășurării scrutinului. Alcătuite din circa 100-150 de oameni, verificați la nivelul secretarului județenei de partid și temeinic instruiți „asupra problemelor mai grele și actuale”, pentru ca să poată să „activeze zi de zi pe teren”, echipele electorale erau menite să constituie o adevărată forță de șoc a partidului în înfruntarea electorală. Pentru „cetățenii neîncadrați în partide” se recomanda activizarea așa-numitelor „case de alegători”, ca puncte fixe de informare și propagandă electorală în favoarea B.P.D. „De asemenea, de la începutul lui septembrie, să începem vizitarea, în cadrul unor echipe cu membrii altor organizații și partide, să vizităm casă cu casă, să lămurim platforma program a Blocului. Trebuie făcut un plan concret, împărțit orașul pe sectoare, sectoarele pe cartiere și stabilit: echipa cutare, în ziua cutare, ce stradă parcurge. Trebuie vizitați din casă în casă cetățenii, lămurirea lor și împărțirea de material”. O largă popularizare trebuia să se asigure semnelui electoral al B.P.D. „Peste tot, lângă mașini, în instituții, în întreprinderi comerciale, pe garduri să fie desenat: votaji – și făcut semnul electoral. Trebuie ca acest semn să fie cunoscut și în ultimul cătun din munți”.

Mitigurile electorale urmau să se desfășoare, ca nivel și amploare, gradat, astfel ca „maximum de energie să fie desfășurat în ultima săptămână și în preziua alegerilor”. Important era însă ca nici o locuință să nu rămână în afara propagandei B.P.D. „Vom porni – preciza Miron Constantinescu – cu întruniri mai mici de bloc, crescând mereu până când în ultimele săptămâni și mai ales în ultima săptămână, vom face uriașe întâlniri în toată țara, unde să vorbească frunții partidului nostru. Trebuie să

facem și adunări de un fel deosebit, de exemplu adunări în case. Sunt în oraș clădiri mari unde stau zeci de familii și la mahala un fel de case cu multe odăi, unde stă multă lume. Trebuie, în hanurile acestea, în blocurile acestea de locuințe, să se facă adunări, să se facă un comitet al B.P.D. pe bloc, clădire, sau pe han sau locuințe de mahala. Acolo, seara, să se adune locatarii, să se explice platforma, să fie eventual și un fel de program cultural”.

Chiar și tradiționalele târguri de toamnă trebuiau să fie speculate în scop electoral. „Este obiceiul ca la Sf. Măria și în alte zile se face târg și vin 15-20 000. Trebuie să îndosebi trimise echipe culturale sau [ale Inspectoratului] E[ducație] C[ultură] P[ropagandă], care să adune populația din târg, să facă un program artistic cu caracter democratic electoral”.

În strategia lor electorală, comuniștii acordau o atenție cu totul specială chestiunii ajutorării regiunilor lovite de secetă. Față de această problemă, Teohari Georgescu arăta că „urmările secetei nu mai pot fi privite numai din punct de vedere economic, ci au căpătat un caracter politic, un aspect de primă importanță pentru guvernul nostru, pentru forțele partidelor democratice... Veneau tovarăși din regiunile înfometate și ne spuneau: noi nu mai putem să mergem să facem propagandă politică. Păi e și normal. Cum e posibil să te duci în regiuni în care copiii, femeile și bărbatii mor de foame sau pornesc în exod din regiunile lor și să le faci propagandă... Ei pe bună dreptate ne spuneau: vă cunoaștem bine cine sunteți, dar dați-ne făină, dați-ne mălai... Acest lucru trebuie să ne fie clar. În campania electorală în care noi suntem acum cu perspectiva unor alegeri într-un timp scurt, trebuie să considerăm ca una din primele sarcini în vederea alegerilor de a putea lua măsuri ca până la alegeri să asigurăm hrană în regiunile înfometate... trebuie să vedem, tovarăși, că prin ajutorarea acestor regiuni, prin dezvoltarea spiritului de solidaritate a întregului popor pentru ajutorarea celor loviți, vom putea, în preajma alegerilor, să creăm o atmosferă de încredere în regim, în guvern... atunci când noi, cu fața noastră, vom merge și vom ajuta aceste regiuni, le vom avea alături de noi în bătălia electorală pe care o vom da”.

Legătura dintre campania de ajutorare a regiunilor înfometate și campania electorală a fost subliniată și mai apăsător de către Miron Constantinescu: „Subliniez că aceasta e o sarcină în cadrul campaniei, înainte și după alegeri, până vom ieși din aceste greutăți..., pentru că, politic, acest lucru ar însemna că întreaga populație a regiunilor înfometate va merge cu Blocul, dacă noi vom reuși – și trebuie să reușim – să ajutăm această populație”.

Concret, se recomanda ca „fiecare membru de partid plugar să contribuie la buna colectare a grânelor”, iar „anumite județe, care au o situație mai bună, să tuteleze anumite județe din regiunile înfometate”. Pentru ca țelul politic al acțiunii să fie și mai bine atins se sugera chiar ca „populația din regiunile românești să ajute regiunile cu populație maghiară”. În context, dintr-o dublă perspectivă, politică și juridică, a fost abordată și chestiunea luptei împotriva speculanților. În acest sens au fost formulate opinii din cele mai radicale – socotite însă premature de către plenul lărgit al ședinței – care sugerau introducerea rechizițiilor forțate cu jandarmi, în cazul moșierilor, măsură susceptibilă de a genera o atitudine pozitivă a satelor față de guvern, respectiv condamnarea la moarte a speculanților.

În cazul în care alegerile aveau să se desfășoare între 15 și 20 octombrie, calendarul celei de a doua faze a campaniei electorale trebuia să fie următorul: între 1 și 7 septembrie, regionalele de partid urmau să trimită propunerile de magistrați pentru birourile electorale județene; între 1 și 15 septembrie – instruirea echipelor electorale și „ajutorarea organelor de stat să redacteze listele electorale și a veghea să nu fie introduse [pe liste] elemente nedemne și să nu fie uitate elementele democratice și începute adunări ale B.P.D. mai mici”; după 10 septembrie – „echipele electorale vor trebui scoase din producție” și „susținute cu bani trimisi de Comitetul Central al B.P.D.”; în sfârșit, după 15 septembrie, „vom începe mari adunări pentru împărțirea titlurilor de proprietate. Vom face aceste întâlniri în cadrul Blocului, unde se va definitiva reforma agrară”.

(Continuare în p. 32)

Revoluția ungară din octombrie-noiembrie 1956 a avut câteva trăsături distincte. Între acestea au fost, probabil, unele care au deranjat Moscova în cea mai mare măsură. Imre Nagy nu a ascuns nici o clipă faptul că unul dintre obiectivele urmărite era ieșirea din sfera de influență a Moscovei.

Răspunzând unui articol din ziarul *Pravda*, Imre Nagy spunea: „Ceea ce este și ceea ce nu este interesul poporului maghiar stabilește guvernul maghiar și nu redacția *Pravdei*, care se vede că a pierdut măsura când s-a pus în locul guvernului maghiar. Ce altceva este tonul și argumentarea *Pravdei* decât o nouă manifestare a șovinismului de mare națiune tocmai din partea acelor care scriu și vorbesc cel mai

„CEA MAI GRAVĂ CATASTROFĂ NAȚIONALĂ A ISTORIEI MAGHIARE“

DUMITRU TĂNĂSESCU

mult despre internaționalism și egalitate în drepturi a popoarelor“. El ținea să sublinieze că „această deplină dependență, monopolul ideologic și politic al P.C.U.S., nu a existat numai în timpul lui Stalin, el a continuat până în prezent și numai forma lui s-a schimbat – în locul legăturii personale a dictatorului Stalin cu cel mai bun elev maghiar al său, Rákosi, s-a trecut la contacte între conducerile restrânse ale celor două partide, deci s-a trecut la forme colective.

Cel mai important învățământ internațional ce se poate trage din tragedia maghiară este că monopolul ideologic și politic al P.C.U.S., care

În imagini: prezența unor automobile occidentale ce arborau drapelele american și britanic pe străzile Budapestei a devenit, după înfrângerea revoluției, încă o dovadă a amestecului serviciilor secrete străine.

a ținut în deplină dependență atât partidul, cât și întreaga țară, care a împiedicat pe comuniștii maghiari să-și rezolve problemele interne sprijinindu-se pe puterea lor și a poporului lor, pornind de la particularitățile țării lor, a constituit principalul motiv al catastrofei și în Ungaria și îl va constitui și în altă parte dacă și în viitor se vor crampona de relațiile nedemne, umilitoare între P.C.U.S. și partidele frățești, relații ce sunt în contradicție cu internaționalismul proletar“.

Din problema raporturilor cu Uniunea Sovietică decurgeau alte două aspecte. În primul rând, cel al independenței naționale a Ungariei. Care, în viziunea lui Imre Nagy, era strâns legată de rezolvarea „problemei naționale“. „Clasa muncitoare, forța conducătoare a evenimentelor din octombrie, nu s-a ridicat pentru apărarea proprietății socialiste, naționalizate, pentru apărarea fabricilor care au constituit proprietatea poporului pentru că nu aceste cuceriri au fost primejduite, ea a acționat în vederea *cuceririi* independenței naționale, a suveranității și egalității în drepturi“.

Pericolul cel mare îl constituia pentru Imre Nagy faptul că „sub pretextul internaționalismului proletar, se restabilește Sfânta Alianță de acum o sută de ani, a cărei putere principală și conducătoare a fost țarismul rus, «jandarmul Europei», cu deosebirea că în prezent Rusia socialistă a fost transformată într-o Sfântă Alianță socialistă, a cărei putere principală și conducătoare este Moscova“.

Imre Nagy continua astfel: „Urmările celor două războaie mondiale erau tratatele de pace, acestea creând pentru patria noastră o situație specifică, lăsându-ne o asemenea moștenire națională care în prezent face ca interesele poporului și ale țării noastre să fie deosebite de celelalte țări ale lagărului socialist“.

De ce erau diferite interesele Ungariei de cele ale celorlalte țări din zonă — o situație care nu era nouă — ne explică tot Imre Nagy. „Înainte de tratatelor de pace de la Paris, în

special problema Ardealului era problema principală. Este drept și justificat în rezolvarea problemei naționale în spirit socialist să se țină seama de străduințele și doleanțele maghiarilor pentru că această rezolvare poate fi unica rezolvare în spirit marxist, dar clică Rákosi, prin Revái, a împins această problemă departe spre șovinism, a dus-o nu numai spre o rezolvare șoviniștă, dar de fapt a împiedicat posibilitatea reală de rezolvare a acestei probleme. O situație asemănătoare a creat clică Rákosi și în problema repatrierii maghiarilor din Slovacia. Și aici reprezentanții principali ai socialismului din Ungaria au încercat să arate în fața maselor că poporul maghiar sau reprezentanții de atunci ai naționalismului ar fi fost de acord cu rezolvarea problemei. Clică evrească a lui Rákosi a vrut să fie mai naționalistă decât înșiși maghiarii și cu asta a adus daune extraordinare de grele pentru țară. Acest lucru s-a manifestat apoi și pe tărâmul legăturilor economice cu Cehoslovacia și în special cu România. Asemenea tendință a avut și politica economică a lui Gerő, care de fapt a îngreunat, făcând aproape imposibilă ținerea normală a legăturii cu cele două țări... Precum Stalin a vrut să fie mai deosebit decât rușii înșiși și a alunecat pe drumul șovinismului velico-rus, tot așa l-a urmat pe acest drum cel mai bun elev maghiar al lui, adică evreul Rákosi și clică sa, dar care au vrut să stea mai la înălțime în Ungaria din care cauză au alunecat pe calea șovinismului maghiar“.

Imre Nagy explica astfel interesul manifestat de Rákosi față de problema națională. „În vara anului 1954, la ședința prezidiului P.C.U.S., în afara ordinii de zi el a ridicat problema minorității naționale maghiare din România. Iarăși nu era întâmplător că Rákosi a ridicat această problemă în perioada respectivă. Rákosi atunci nu numai ca persoană a trecut pe planul doi, prin aceea că a trebuit să-și dea demisia din funcția de prim-ministru, ci și din punct de vedere politic a trecut pe planul doi... Ca și de atâtea ori în trecut, Rákosi

a încercat să folosească încrederea maselor în problema națională și relațiile cu țările vecine în scopurile politicii sale aventuriste“.

Aflăm de la Imre Nagy că în conducerea partidului comunist ungar în strânsă legătură cu P.C.U.S. s-a pus chiar în mod concret redeschiderea discuției în jurul Transilvaniei. „Propunerea tovarășilor sovietici era aceea că problema trebuie pregătită și elaborată cu tovarășii români și apoi la cea mai apropiată consfătuire trebuie larg discutată. Era evident că ridicarea problemei și discutarea ei era numai un instrument în mâna lui Rákosi în lupta pentru cucerirea puterii dictatoriale, vrând să se arate în fața membrilor de partid și a maselor populare că el este pătruns de sentiment național și să-i asigure că este un adevărat conducător maghiar și că nu se teme de ridicarea nici a celei mai dificile probleme.“

Eu văzând acestea, pentru ca să aduc rezolvarea problemei pe calea justă în spiritul marxismului, am căutat să iau legătura cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, căruia i-am scris o scrisoare în interesul străngerii relațiilor dintre cele două partide și două țări, rugându-l ca, în măsura în care ar exista înțelegere reciprocă în rezolvarea acestei probleme să ne întâlnim undeva. Scrisoarea a fost scrisă de Vas Zoltán și tot el a predat-o tovarășului Dej, al cărui răspuns era favorabil. Imediat ne-am apucat de pregătirea tratativelor. Dar din nefericire întrunirea nu a putut să aibă loc“. Îndepărtarea lui Imre Nagy la începutul anului 1955 a pus capăt eforturilor sale.

„Rákosi și clică lui, pentru a câștiga sprijinul conducătorilor sovietici, au făcut fapte ce au jignit adânc sentimentul național maghiar, tradițiile istorice și trecutul de luptă“, sporind astfel sentimentele antisovietice ale populației ungare.

In viziunea lui Imre Nagy raporturile de viitor cu România apăreau într-o formulă de Federație româno-maghiară: „problema popoarelor maghiar și român, problema raporturilor dintre cele două țări o consider ca o problemă

mult mai complexă decât ca o problemă a minorității maghiare sau chiar a Ardealului. Legăturile și relațiile viitoare dintre Ungaria și România vor putea fi reglementate pe baze socialiste, pe baza unor convenții federative de stat. Cu toate că aceasta nu este o problemă de imediată actualitate, totuși trebuie să continuăm toate acțiunile noastre în această direcție... Pentru a rezolva ieșirea din actuala situație tragică, este necesară – ca o soluție importantă și indispensabilă – federalizarea celor două state.

Al doilea aspect care decurgea din renunțarea la monopolul ideologic al Moscovei era, după părerea lui Imre Nagy, falimentul sistemului cu partid unic. „Dependența slugarnică față de Președintele P.C.U.S. și monopolul ideologic și politic au avut un mare rol în degenerarea partidului și a regimului democrat-popular, în aceea că partidul a încetat de a fi partid comunist – în înțeles marxist-leninist – și că partidul nu numai că a devenit instrumentul regimului terorist al lui Rákosi și Gerő, ci a devenit și înfrângerea dependenței politice și apărătorul monopolului ideologic. În cursul luptelor revoluționare din Ungaria s-a ridicat – și aceasta este o caracteristică a revoluției – în mod evident și nu numai în principiu, dar chiar în mod practic problema sistemului unui singur partid și sistemul mai multor partide.” După părerea lui Imre Nagy, „s-a dovedit că acesta [sistemul unui singur partid] nu asigură garanții pentru crearea democratizării vieții de stat și face imposibilă dezvoltarea ei, desfășurarea puterii populare democratice”. „Furtuna indignării – nota Imre Nagy – n-a măturat numai Partidul celor ce muncesc din Ungaria, ci odată cu el și încrederea în conducerea și în capacitatea de conducere a unui singur partid și a subminat și sistemul unui singur partid... Falimentul politic al Partidului celor ce muncesc din Ungaria a făcut să crească încrederea în aceste partide și «opoziția» a avut o mare autoritate, ceea ce a însemnat și pentru sistemul

mai multor partide o bază solidă și largă în mase. Cele patru mari partide au avut baza și necesitatea politică pentru o acțiune comună.” Concluzia lui Imre Nagy era: „Consider că bazele democratice ale societății, pe care am putea progresa spre socialism, sunt mai solide și mai sigure într-un sistem de stat și societate cu mai multe partide”.

Toate deschiderile începute în zilele revoluției ungare au fost retezate de noua conducere, în frunte cu János Kádár. Acest lucru îl îndreptătea pe Imre Nagy să aprecieze că „ceea ce s-a întâmplat după 4 noiembrie 1956 este cea mai gravă catastrofă națională a istoriei maghiare”.

De altfel, tonul lui devine tot mai pesimist, pe măsura trecerii timpului. „Derularea mai departe a «ideilor» am terminat-o. Restuind cele peste 550 de pagini, am ajuns la convingerea că este mai bine să sîstez. În aceste pagini sunt mai multe fapte obiective, realități istorice, tablouri reale ale situației, constatări și aprecieri care desigur nu numai în fața opiniei publice, dar nici în cercuri mai restrânse nu sunt cunoscute.

Totuși, în multe privințe, cele redată mai sus nu sunt corespunzătoare pentru a fi primite ca bază pentru a trage concluziile ideologice și politice. Sub influența evenimentelor – și aceasta este inevitabilă – au ieșit în evidență unilateralitatea, insuficiența unei priviri critice și concluziile tumultuoase care derivă din acestea. Un rol nu mai puțin important au avut aici și jignirea mea personală și supărarea.

Toate acestea trebuie odată eliminate din acest material, deoarece nu se poate analiza într-un spirit marxist, iar acum duc la concluzii greșite.

Materialul îl păstrez deoarece cuprinde multe fapte și fixează evenimentele. Odată, în împrejurări mai liniștite și cu capul limpede, o să mă apuc să prelucrez în adevărat spirit partinic și marxist evenimentele din octombrie”.

La 16 iunie 1958 Imre Nagy era executat. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Ben Weider, David Hapgood – ASASINAREA LUI NAPOLEON** (traducere de Cristina Demetrescu; ediție îngrijită de Horia Salcă, copyright 1996 Nicolae Ioan Parfenie).

Editura Invesco Press, Brașov, 1996, 220 pp. + 16 ilustr.: relatarea investigației întreprinse de dr. Sten Forshufvud, un expert suedez în otrăviri, care a demonstrat că Napoleon a murit otrăvit cu arsenic. Concluzia sa a fost confirmată și de laboratorul de specialitate al FBI-ului. Anterior, Ben Weider, președintele Societății Napoleoneene Internaționale, publicase, împreună cu Sten Forshufvud, o altă carte pe aceeași temă: *Assassination at St. Helena Revisited* (Din nou despre asasinatul din insula Sf. Elena).

● **Regele Carol al II-lea al României – ÎNSEMĂNĂRI ZILNICE. 1937-1951, VOL. I** (ediție îngrijită, note, glosar și indice de **Viorica Moisuc, Nicolae Răuș**; Cuvânt înainte de **Ioan Scurtu**).

Editura Scripta, București, 1995, 328 pp. + 6 pl. ilustrate, 6 500 lei: cel dintâi volum cuprinde caietele 1-6, ce acoperă perioada 11 martie 1937-4 septembrie 1938.

● **Nicolae Koslinski, Raymond Stănescu – MARINĂ ROMÂNĂ ÎN AL II-LEA RĂZBOI MONDIAL, VOL. I.**

Editura Făt-Frumos, București, 1996, 335 pp. + ilustr., 6 000 lei: cel dintâi volum, apărut sub egida Ligii Navale Române, cuprinde istoricul participării marinei române, în anii 1941-1944, la marea conflagrație mondială.

● **Andrei Rădulescu – AMINTIRI** (îngrijitor de ediție, Cuvânt înainte și studiu introductiv: dr. **Irina Rădulescu-Valasoglu**).

Editura Academiei Române, București, 1995, 256 pp., 5 000 lei: fragmente de viață românească împănate cu amintiri ale celor care l-au cunoscut și alte însemnări.

● **Anton Rațiu – CUMPLITA ODISEE A GRUPULUI LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU. ADEVĂRURI DUREȘOARE, VOL. I-II.**

Editura Gestiunea, București, 1996, vol. I – 280 pp., vol. II – 352 pp., 3 000 lei: mărturia unui colaborator apropiat.

● **Prof. univ. dr. Dumitru V. Firoiu – ISTORIA STATULUI ȘI DREPTULUI ROMÂNESC.**

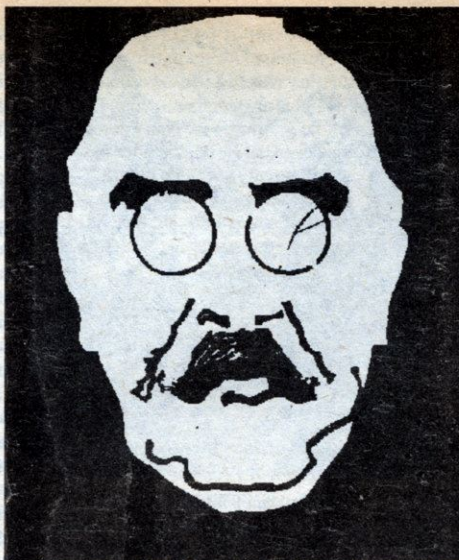
Editura Fundației „Chemarea”, Iași, 1993, 392 pp., 1 800 lei: manual universitar, ce poate fi consultat de toți cei interesați de subiect.

În arhivele românești, dosarul grupului Nagy cuprinde mai multe compartimente. Cel mai bine reprezentat este, firesc, cel al lui Imre Nagy. El conține traducerea manuscrisului *Analiza evenimentelor din Ungaria* (despre care *Magazin istoric* a scris în numerele 9 și 10 din acest an); scrisori adresate liderilor lumii comuniste (între care Wladislaw Gomulka și Palmiro Togliatti); sintezele convorbirilor purtate cu reprezentanții Partidului Muncitoresc Român.

Urmează piesele aparținând celorlalți membri ai grupului. Ele sunt alcătuite din: note zilnice din perioada petrecută în Ambasada Iugoslaviei; diferite documente elaborate în „zilele guvernării” sau în timpul discuțiilor cu trimișii guvernului iugoslav; de asemenea, stenograme și note de conversație realizate în sau după întâlnirile cu diferiți responsabili din P.M.R.

În sfârșit, al treilea compartiment a ceea ce avea să constituie, practic, în final, ancheta de partid a fost format din înregistrările discuțiilor particulare purtate între liderii revoluției ungare și membrii lor de familie. În special, familia Imre Nagy a fost „beneficiara” unui asemenea atent tratament.

Documente provenite din două surse (română și maghiară) pun în evidență că în convorbirile Imre Nagy – Valter Roman, din noaptea din 22/23 noiembrie, purtate în localul NKVD din Budapesta, primul a respins cu mare determinare varianta venirii în România, reclamând respec-

GRUPUL IMRE NAGY ÎN ROMÂNIA

MIHAI RETEGAN

tarea acordului ungaro-iugoslav. Dictatul Moscovei avea să decidă însă soarta lui Nagy și a tovarășilor săi.

Ei au fost îmbarcați în avioane și, după câteva ore de zbor, au aterizat la București-Băneasa. Au fost întâmpinați de Alexandru Moghioroș, membru al Biroului Politic. „Capii” revoluției și familiile (Imre Nagy, Geza Losonczy, Ferencz Donáth, György Lukács, Gábor Táncczos ș.a.) au fost îndrumați spre complexul de vile ale C.C., iar ceilalți, așa-numitul „grup mare”, la Pitești.

Cu excepția interzicerii stabilirii de contacte, condițiile cazării au fost, până la începutul lunii ianuarie 1957, bune: membrii

grupului primeau ziare (ale partidelor comuniste din U.R.S.S., Italia, Franța, presa de limbă maghiară din România), alimentația era deosebită, celor bolnavi li se asigurau medicamente etc. Întreținerea grupului Nagy în perioada 23 noiembrie 1956-14 ianuarie 1957 s-a ridicat la 310 633 lei, o sumă mare pentru acea perioadă (referindu-se la alimentația asigurată, György Fazekás, fost membru în Comitetul de conducere al apărării Ungariei, scria la Budapesta la 5 decembrie 1956: „Cu mâncarea stăm mai bine ca acasă și n-am nevoie sub nici o formă”).

De la 10 ianuarie însă situația s-a deteriorat și credem că aceasta poate fi pusă în legătură cu consfătuirea partidelor comuniste desfășurată între 1 și 4 ianuarie 1957 la Budapesta, în cadrul căreia a fost adoptată declarația cu privire la „trădarea” lui Imre Nagy. Schimbările produse

i-au determinat pe Nagy și unii din tovarășii săi să protesteze, adresând scrisori atât conducerii P.M.R., cât și altor partide. Lui Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Valter Roman, Aurel Mălănaș (adjunct al ministrului de externe) li se reproșa încălcarea regulilor internaționale ce priveau drepturile persoanelor care au primit azil, uitând însă că în zona de interes a Moscovei „drepturile omului” erau o noțiune goală de orice conținut.

Celorlalți adresanți – Gomulka și Togliatti – li se cerea organizarea unei conferințe comuniste internaționale în cadrul căreia Nagy să aibă posibilitatea să-și explice acțiunile.

Nu cunoaștem însă ca la scrisorile respective Nagy sau colegii săi să fi primit și răspunsuri...

Dintre marile probleme care au agitat lumea politică comunistă și necomunistă, din 1956 și după aceea, *caracterul mișcării* este la loc de frunte. O plenară a C.C. provizoriu al PMSU (reorganizat de J. Kádár, cu sprijin sovietic) a numit evenimentele din octombrie/noiembrie 1956 *contrarevoluție* (cu excepția perioadei 23-30 octombrie, când în Ungaria s-a desfășurat o *răscoală armată*). Acest punct de vedere, desigur sugerat dacă nu chiar impus de Moscova, avea să fie însușit și de celelalte partide, făcând „carieră” în literatura istorică din țările cu regim comunist până în 1990.

Aducându-i-se la cunoștință acest punct de vedere, Imre Nagy îl va „demonsta” pe mai multe pagini în lucrarea amintită mai sus.

Redăm în continuare, câteva fragmente din demonstrația sa.

„Cea mai josnică, cea mai mincinoasă învinuire împotriva poporului maghiar, împotriva onoarei lui și a conștiinței lui este învinuirea de *contrarevoluție*. Aceasta este o palmă dată întregii națiuni pe care nu o vor ierta lui Kádár Janos și tovarășilor lui precum și «sfătătorilor săi» nici sutele de mii ale maselor populare, nici comuniștii maghiari. Cine aduce asemenea învinuiri, acela se împotrivesc întregului popor maghiar. Poporul maghiar în frunte cu clasa muncitoare răspunde acestei învinuiri josnice cu lupta cea mai necruțătoare, așa cum Kádár și tovarășii lui constată aceasta zi de zi.

Ei susțin că înțeleg că învinuirea de *contrarevoluție* se referă numai la reacțiunea ma-

Budapeșteni părăsind orașul

În p. 19: *seventă dintr-un afiș din iunie 1988, amintind parizienilor că în urmă cu 30 de ani, la 16 iunie 1958, a avut loc execuția lui Imre Nagy. În aceea zi, la cimitirul Père Lachaise s-a organizat o ceremonie simbolică*

ghiară internă și externă și la fasciști, precum și la oamenii cumpărați de cercurile imperialiste din apus. Față de aceasta, Hotărârea C.C. al Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar pune problema cum trebuie de fapt apreciate evenimentele din octombrie? Răspunsul este că nu a fost vorba nici de revoluție, nici de revoluție națională, ci de *contrarevoluție*. Cine însă apreciază *răscoala armată*, revoluția de eliberare națională (în care sub conducerea clasei muncitoare au luat parte cele mai largi mase populare), drept *contrarevoluție* așa cum face acest lucru Hotărârea Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar —, acela ridică învinuirea josnică de *contrarevoluție* împotriva întregului popor maghiar. Merită ca problema să fie examinată.

1. În primele zile ale *răscoalei* și ale luptelor armate conducerea de partid de tip Gerő-Kádár-Hegedüs, în înțelegere cu membrii C.C. al P.C.U.S. Mikoian și Suslov, au apreciat și au caracterizat evenimentele din octombrie drept *contrarevoluție*.

Această apreciere a avut un rol hotărâtor în aceea că împotriva demonstrațiilor au fost folosite arme, că liniștea s-a transformat în *răscoală armată* și că s-a cerut intervenția trupelor sovietice. Conducerea partidului — încă înainte de evenimentele din octombrie, când situația a fost deosebit de gravă și încordarea a crescut parcă din oră în oră din cauza neputinței conducerii partidului și a guvernului și din cauza sabotării reformelor necesare — a afirmat că (după declarația lui Revai) orice mișcare trebuia înăbușită în sânge. Deci încă înainte de a fi început orice mișcare, cu săptămâni înainte de evenimentele din octombrie, conducerea de

partid Gerő-Kádár-Revai nu a căutat rezolvarea situației din ce în ce mai gravă pe calea democratismului socialist, ci prin forța armelor. Aceasta este o chestiune foarte importantă căci cauza fundamentală a evenimentelor tragice de mai târziu o găsim aici [...]

În conducerea de partid dirijată de Gerő-Kádár-Revai și-a făcut loc concepția folosirii forțelor represive armate față de nemulțumirea maselor (care, de altfel, a fost totdeauna și baza partidului și a clicii lui Rákosi), căci în decursul anilor trecuți conducerea partidului a ajuns la un faliment politic total, și-a pierdut baza de masă și nu numai că s-a rupt de popor, dar i s-a opus la fel ca și membrilor de partid. Ei au crezut că singurul sprijin real în această situație îl constituie forța armată și în cadrul acesteia formațiile securității statului.

Pentru clica Gerő-Kádár-Hegedüs a devenit clar încă din prima seară a *răscoalei* că nu pot înăbuși *răscoala* cu forțele

armate maghiare și au recurs la amestecul forțelor armate sovietice. Aceasta a dat o întorsătură hotărâtoare evenimentelor din Ungaria. Cu aceasta zarul a fost aruncat.

2. După câteva zile, lupta armată s-a transformat în răsccoală națională armată, cu participarea maselor populare. Cu participarea muncitorilor, tineretului, a intelectualității aceasta s-a transformat într-o puternică mișcare populară sub conducerea zecilor și zecilor de mii de comuniști. Forțele armate maghiare au fost de partea poporului răsculat. Răscoala a crescut din oră în oră, atât ca forță cât și ca organizare. Pentru organizarea și dirijarea revoluției s-au creat peste tot comitete naționale sau revoluționare și consilii muncitorești. Revendicările și lozincile revoluției s-au contopit într-un tot unic și au exprimat ideile independenței naționale, a suveranității, a drepturilor egale și a neamestecului.

Aceste revendicări, care au însemnat [marcat - M.R.] conținutul răscoalei, programul luptei de eliberare națională și s-au împletit strâns cu cuceririle socialiste și cu extinderea democrației, au fost înrădăcinate adânc în masele populare, în toate păturile națiunii, de mai mulți ani. Au fost revendicări naționale juste, care ar fi trebuit de mult rezolvate, căci au fost obstacole grave în construirea socialismului, în câștigarea poporului...

Prin urmare, durerile naționale și revendicările, precum și lozincile care au oprit aceste revendicări [sic!], nu au fost «introduse prin contrabandă» în masele populare revoluționare din cercurile imperialiste din afară, nici din cercurile reacționare, fasciste din interior.

Caracterul național al revoluției, lozincile și revendicările ce au ieșit la iveală cu atâtă vigoare și s-au caracterizat atât de ascuțit prin anti-sovietismul lor își găsesc explicația prin aceea că, socotind răscoala populară revoluționară drept contrarevoluție, forțele sovietice - la intervenția lui Gerő-Kádár-Hegedüs - s-au amestecat în mod brutal. Cu aceasta raporturile de forță s-au clarificat definitiv: pe lângă conducerea de partid și guvern, în afară de o mică formație de securitate înarmată, în fața maselor revoluționare maghiare au stat numai forțele armatei sovietice. A fost clar că, în asemenea împrejurări, nu s-a putut rezolva situația cu înăbușirea în sânge a revoluției [...]

A învins concepția revoluționară. Am pășit pe drumul desfășurării democratice. În timpul luptelor armate, pe baza constatărilor pe teren, Suslov și Mikoian au fost de acord cu această concepție revoluționară și au sprijinit-o în timpul șederii lor la Budapesta. Ei au suferit influența conducerii lui Gerő-Kádár-Hegedüs și, conform poziției prezidiului P.C.U.S., în primele zile, au stat pe poziția înfrângerii armate a «mișcării contrarevoluționare».

Totuși pe baza constatărilor lor ei au recunoscut că a fost o mare greșeală că s-a pus mâna pe arme

împotriva răscoalei, cea mai mare eroare a fost amestecul trupelor sovietice în lupte și au condamnat acea concepție pe baza căreia s-a considerat izbucnirea evenimentelor din 23 octombrie drept contrarevoluție.

Noul partid, declarația program a Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar, care a apărut și sub formă de tipăritură și care a fost adusă la cunoștința țării și a opiniei publice mondiale prin radio de Kádár János, primul secretar al partidului, a condamnat concepția contrarevoluționară - lupta armată împotriva răsculaților - și a luat poziție în favoarea concepției revoluționare. Acestea au fost tot timpul vederile revoluționare ale conducerii Partidului Muncitoresc Socialist Maghiar și ale guvernului în legătură cu evenimentele din Ungaria, până la evenimentele din 4 noiembrie.

3. La 4 noiembrie evenimentele au luat o întorsătură nouă, mult mai tragică. Atunci au pășit pe calea catastrofei naționale toți cei care au pregătit această întorsătură, trădătorii partidului și ai patriei, Kádár și tovarășii lui, tot așa ca și prezidiul P.C.U.S. și conducerea partidelor frățești, care au luat poziție alături de el.

S-au străduit să dea o bază ideologică întorsăturii prin aceea că s-au reîntors la poziția inițială a lui Gerő-Kádár-Hegedüs, adică la a considera evenimentele de pe 23 și evoluția lor drept contrarevoluție. Nu s-au oprit însă aici. După felul cum au decurs evenimentele, după revendicările național-revoluționare, după declarațiile partidului și guvernului și după recunoașterea altor cuceriri importante ar fi fost puțin să se vorbească numai de contrarevoluție maghiară.

Imre Nagy (x) la procesul său

Aparatul de propagandă a început să zbiere despre o asemenea contrarevoluție care este sprijinită de puterile imperialiste din afară, nu numai cu bani, cu arme, ci și cu forțe armate trimise în țară. A vorbit despre o contrarevoluție care nu a vrut să reducă numai vechiul sistem de jaf, ci sistemul fascist sprijinit al teroarei albe. A răspândit în lume știri despre o contrarevoluție care amenință integritatea teritorială a vecinilor și creează un focar de război în Europa Centrală. De ce au fost necesare toate aceste minciuni josnice? De ce a trebuit indusă în eroare opinia publică?

Cuceririle revoluționare și revendicările naționale ale noii forțe maghiare, democrația populară care a luat naștere pe baza cuceririlor revoluționare și a desfășurării ei democratice au fost inacceptabile pentru Uniunea Sovietică și pentru acei conducători ai blocului sovietic, care stau pe poziția stalinistă și cărora le era teamă că și propriul lor popor va lua exemplul unei țări socialiste de un tip nou, ce înaintează pe căi noi.

Evenimentele din octombrie nu pot fi caracterizate drept «contrarevoluție», «amestec imperialist», «teroare albă fascistă», după cum nu se poate afirma, că «în Europa Centrală s-a ivit un focar de război». Factorul hotărâtor în evenimentele ce au avut loc l-a constituit răscoala armată a poporului revoluționar pentru socialism și pentru realizarea revendicărilor naționale, pentru democratizarea țării și pentru înaintarea spre socialism pe drumul maghiar.

Evenimentele din Ungaria dovedesc că popoarele sunt dispuse să accepte drumul socialismului numai dacă li se asigură independența, libertatea, suveranitatea și egalitatea în drepturi. În urma politicii guvernului sovietic și a

P.C.U.S. în lagărul socialist, ideea socialismului și a independenței naționale au ajuns în contradicție una față de cealaltă. Aceasta este esența tragediei maghiare.

Scopul fundamental al revoluției maghiare a fost de a căuta și de a găsi calea aplanării acestei contradicții și de a crea unitate între acestea. Nu începe îndoială că această problemă trebuie rezolvată. Însă problema este dacă aceasta se va întâmpla pe o cale pașnică și democratică, printr-o previziune înțeleaptă ori pe calea luptelor armate.

La noi s-a ajuns la lupte armate nu din vina comuniștilor maghiari și a poporului maghiar; nu va fi și nici nu poate fi liniște atâta timp cât nu se vor realiza obiectivele revoluționare ale poporului maghiar. Națiunea nu poate fi abătută – nici prin forță, nici prin teroare și nici prin presiunea vorbelor – de la străduințele sale naționale. Nu există și nici nu poate fi un asemenea partid sau guvern care ar putea înfrânge această hotărâre națională. Acela care ar încerca acest lucru va întâmpina rezistență națională generală, așa cum se poate constata aceasta astăzi în Ungaria, în urma apariției lui Kádár. În felul acesta țara poate fi împinsă numai spre mormânt și împreună cu ea și socialismul.

Întrucât Ungaria nu este numai o țară de democrație populară, o parte a lagărului socialist, un membru al blocului sovietic, ci și o «sferă de interese» (sovietică), totul va rămâne neschimbat, ceea ce înseamnă că nu dispune de dreptul de independență națională, nu dispune de dreptul de autodeterminare și în aceste chestiuni nu poate decide liber. Se află în raporturi de subordonare și dependență. Ungaria poate fi «democrație populară» sau «socialistă» și «independentă»,

adică într-o situație corespunzătoare acestor noțiuni, numai în măsura în care corespunde tendințelor și sferei de interes a Uniunii Sovietice ca mare putere. În acest scop, vor fi folosite toate mijloacele împotriva Ungariei. Dacă acest lucru nu poate fi obținut prin mijloace pașnice, recurge la intervenție armată. Dacă este posibil vor impune țării și partidului o asemenea conducere – și pentru ei numai o asemenea conducere este acceptabilă – care să asigure scopurile și interesele lor.

În legătură cu această problemă trebuie să menționăm și următorul fapt semnificativ. În ajunul imediat al evenimentelor din octombrie, a sosit la Budapesta prin «Ibuss» [organizație turistică – n.t.] un grup de «turiști» sovietici format din 60-70 tineri. După sosirea lor la aeroport, organele competente de la vama maghiară au vrut să le controleze bagajele, la care «turiștii» sovietici au început să protesteze și s-au adresat consulatului și Ambasadei sovietice.

Însă autoritățile maghiare n-au așteptat intervenția sovietică și au deschis bagajele. În majoritatea valizelor acestor «turiști» s-au găsit arme sovietice pe care le-au confiscat.

La aceasta, «turiștii» sovietici au afirmat în mod provocator că aceste arme sovietice au fost strecurate în valizele lor de către autoritățile vamale.

Cu ce scop au sosit la Budapesta turiștii sovietici în acele clipe deosebit de încordate? Cu ce scop au fost înarmați? Este prea puțin probabil că pentru autoapărare!! Este mai verosimil că ei au sosit pentru a pune la cale unele acțiuni provocatoare!!

Orice asemănare cu fapte mai noi, din alt spațiu geografic, este pur și simplu întâmplătoare... ■

1956: UNGARIA ȘI LUMEA.

NOI MĂRTURII ARHIVISTICE

MIHAI RETEGAN

Institutul de istorie a revoluției ungare din 1956 și Academia ungară de științe, pe de o parte, și National Security Archive și Cold War International History Project, pe de altă parte, au organizat la Budapesta o importantă sesiune internațională. Desfășurată între 26 și 29 septembrie, conferința a reprezentat locul de întâlnire a aproximativ 80 de istorici din 14 țări (între care S.U.A., Italia, Franța, Germania, Canada, Polonia, Israel, Rusia, România și, desigur, țara-gazdă). Între ei s-au aflat nume de rezonanță în mica lume a istoricilor războiului rece: Thomas Blanton, James Hershberg, Mark Kramer, François Fejtő, Agnes Heller, Vladislav Zubok, Csaba Bekes, János Rainer, Viaceslav Sereda, György Litván, Andrzei Paczkowski și alții.

În intenția organizatorilor, urmau a fi supuse dezbaterii științifice următoarele teme: premisele revoluției, desfășurarea și rezultatele ei, toate privite din perspectiva politicii internaționale. Din acest punct de vedere poate surprinde absența abordării derulărilor interne în Ungaria în intervalul octombrie - decembrie 1956, a rolului jucat de diferiți lideri ai partidului comunist din Ungaria. Referindu-se la acest ultim aspect, ca și la multe alte fapte știute dar nediscutate în cadrul sesiunii, Valeri Musatov (diplomat sovietic acreditat timp de 20 ani la Budapesta și bun cunoscător mai ales al „dedesubturilor” relațiilor sovieto-ungare, despre care a scris în revista *Magazin istoric*, nr. 8/1996) afirma: „Amândoi (Nagy și Kádár) au fost personalități de seamă ale partidului, amândoi au fost patrioți și nici unul dintre ei un înger”.

Prezentarea comunicărilor, a comentariilor și dezbaterile s-au făcut în cadrul a trei secțiuni care și-au propus să focalizeze: politica sovietică în timpul crizei în lumina unor noi documente de arhivă; criza din 1956 și lumea comunistă; dimensiunile internaționale ale revoluției ungare - puterile occidentale, criza Suezului, Radio Europa liberă.

In primele două secțiuni au fost puse în evidență felul în care cercurile decizionale moscovite au acționat în intervalul octombrie-noiembrie 1956 (este interesant de relevant că unii cercetători americani au apreciat eficiența acțiunii sovietice sub următoarea formulă: „S.U.A. nu au susținut revoluția ungară pentru a nu pierde Egiptul, dar în final ele au pierdut și Ungaria și Egiptul”), precum și reacții ale unor state vecine Ungariei. În acest context trebuie spus că printre participanții la sesiune a produs nedumerire absența istoricilor din Iugoslavia, mai ales că această țară fusese serios implicată în evoluția evenimentelor din Ungaria și în ceea ce s-a numit „afacerea Nagy”.

Extrem de aprinse au fost dezbaterile din cadrul secțiunii „Radio Europa liberă și evenimentele din Polonia și Ungaria”. În pofida apelurilor moderatorului de a circumscrie discuțiile strict la momentul 1956, mulți vorbitori, inclusiv supraviețuitori, au urmărit să transmită un mesaj a cărui esență era ca S.U.A. să nu mai abandoneze Ungaria așa cum o făcuseră cu 40 ani în urmă.

Revoluția din Ungaria a constituit în ultimul timp un subiect intens dezbătut în publicistica istorică din România. Au fost publicate rapoarte

diplomatice, stenograme ale ședințelor Biroului Politic al C.C. al P.C.R., diferite analize. Încă de la începutul lunii iulie am tipărit în premieră în revista *Privirea* mari fragmente din *Analiza evenimentelor din Ungaria*, făcută la Snagov de Imre Nagy (care a inspirat ulterior și pe alți cercetători), după cum încă din aceeași lună am publicat analize ale serviciilor secrete americane despre situația din Ungaria și alte state socialiste.

În continuare, pentru cititorii *Magazinului istoric*, câteva extrase din unele dintre cele mai interesante comunicări susținute în cadrul sesiunii de la Budapesta.

Pál Germuska și János Rainer în raportul *Revoluția din 1956 din Ungaria. Noi descoperiri în arhivele ungare*, referindu-se la antecedentele apreciază: „Începând din iulie 1953, măsurile novatoare și programul reformator al primului-ministru Imre Nagy, a cărui numire fusese inițiată de Moscova după moartea lui Stalin, au dat societății ungare o gură de aer proaspăt, dar perioada în care el s-a aflat la conducere a fost prea scurtă pentru a duce la bun sfârșit profunde schimbări pe care le preconiza. Înlocuirea și mai târziu eliminarea de pe arena politică nu au putut, totuși, îndigui rezistența din sânul partidului și a tinerilor intelectuali”.

Una dintre problemele-cheie ale revoluției ungare a fost atitudinea armatei. În raportul lor, Germuska și Rainer arată că „rolul armatei pare a fi cu mult mai complicat decât o sugerează rapoartele individuale ale unităților. Cele mai multe trupe au luptat împotriva organizațiilor revoluționare și a rebelilor până la 28 octombrie și s-au unit cu forțele

revoluționare numai după ce a fost anunțată o încetare generală a focului și după formarea Gărzii Naționale (au fost, desigur, și unele excepții, cea mai notabilă fiind a generalului Lajos Gyurko, care și-a condus trupele împotriva revoluției cu extraordinară brutalitate și zel). Începând cu 1 noiembrie, armata a participat la organizarea unei linii de apărare împotriva trupelor sovietice în Budapesta și în alte părți, în timp ce alte unități au luat parte la lupte împotriva lor.

Csaba Bekes s-a oprit în comunicarea sa asupra consecințelor revoluției ungare în domeniul politicii marilor puteri. Interesantă ni s-a părut a fi analiza modului în care populația ungară percepea posibilitățile intervenției occidentale în sprijinul revoluției: „Un segment semnificativ al societății ungare credea în mod eronat (și crede încă) că sferile de influență stabilite în Europa după al doilea război mondial erau numai înțelegeri temporare și că revoluția oferea puterilor occidentale o ocazie excepțională de a le schimba în favoarea lor. Majoritatea maghiarilor erau capabili să perceapă numai acele trăsături ale politicii mondiale încurajatoare pentru aspirațiile lor. Deși noua orientare în relațiile Est-Vest conducea la o apropiere între cele două superputeri, maghiarii continuau să creadă într-o neschimbată propagandă americană care sublinia că nicodată America nu o să renunțe la a susține așa-numitele națiuni captive. În particular, luptătorii pentru libertate, neînarmați, contau pe o intervenție militară și nureauă cele mai mari iluzii cu privire la mediul politic mondial, dar în general pricepeau că lupta lor împotriva vastei superiorități a forțelor sovietice va eșua fără sprijin extern”.

János Rainer este autorul unei monumentale biografii a lui Imre Nagy (din care a apărut în acest an primul volum), fiind socotit cel mai bun „nagyi-inolog” din Ungaria. Dar în cadrul acestei sesiuni el a susținut comunicarea *Procesul decizional sovietic în timpul revoluției ungare* (focalizând numai intervalul 31 octombrie - 3 noiembrie). Am extras un pasaj relativ la demersul lui

Kádár pe lângă unii membri ai Prezidiului C.C. al P.C.U.S.: „El [Kádár] a vorbit, pe larg, despre atitudinea centrului de putere, despre guvern, conducerea de partid, comandanții armatei, accentuând în același timp asupra caracterului de masă al mișcării, care nu avea ca scop răsturnarea regimului democratic-popular. El a prezentat un detaliat și în mare măsură real raport asupra deciziilor guvernului de la 1 noiembrie de a părăsi organizația Tratatului de la Varșovia și de a declara neutralitatea. Când s-a vorbit despre «viitor», el a replicat cu tărie: «Ieri mi-am dat votul în favoarea celor două decizii ale guvernului». În ceea ce privește soluțiile alternative, notele luate în timpul discuțiilor arată fără nici o îndoială că el era mult mai îngrijorat de consecințele unei intervenții militare decât de lupta politică dintre diferitele fracțiuni comuniste în eventualitatea retragerii trupelor sovietice”.

„Documentele sovietice și ungare despre întâlnirea din 3 noiembrie - scrie în continuare Rainer - arată clar modul în care ei [sovieticii] au urmărit să-l influențeze pe «sovăielnicul» Kádár. Nu este nici un fel de urmă a ceea ce a fost o legendă larg răspândită timp de decenii: anume Kádár a fost șantajat de Hrușciov să accepte un rol conducător, altminteri vechea gardă va reveni. Din contră, Hrușciov a făcut o concesie arătând clar că Rákosi a fost definitiv «debarcat» de Moscova. În ceea ce privește cazul lui Nagy, el a lăsat o ușă deschisă; deși a declarat că primul-ministru nu poate fi privit ca un comunist, el nu o să fie socotit ca fiind «în serviciul dușmanului» decât dacă refuză să demisioneze”.

Criza ungară, socotind și antecedentele ei, s-a desfășurat concomitent cu lupta pentru putere ce a avut loc în mai multe etape la Kremlin, după moartea lui Stalin. Asupra acestui subiect s-a aplecat Vladimir Zubok în comunicarea sa. „Moartea lui Stalin a aruncat politica sovietică într-o adâncă dezordine. Dominația sovietică în Europa de Est nu mai putea fi multă vreme susținută numai prin mit, teamă și baionete - o haotică, dar totuși

continuă căutare pentru noi abordări a început. Rezultatele acestei căutări depindeau de combinațiile și coalițiile realizate în lupta pentru putere la Kremlin. Critica lui Mátyás Rákosi și ascensiunea lui Imre Nagy în iunie 1953 au fost rezultatul preeminenței lui Lavrenti Beria și Gheorghi Malenkov în sânul conducerii sovietice. «Afacerea Beria» a produs o masivă regrupare și o pauză până în vara lui 1954, când Moscova a susținut eliberarea prizonierilor politici comunisti arestați în Ungaria între 1949 și 1951. Căderea lui Nagy în martie-aprilie 1955 și revenirea lui Rákosi erau direct legate de degradarea poziției lui Malenkov față de Hrușciov și Molotov”. „Experiențele traumatizante, deciziile și discuțiile sovieticilor în timpul revoluției ungare [în original «the Hungarian October»] au dat naștere la Kremlin unei politici hibride față de estul Europei care a fost urmată de Hrușciov, Brejnev și Andropov. Imediat după restaurarea conducerii sovietice a adoptat o atitudine foarte tolerantă față de guvernul-marionetă a lui Kádár: «Kádárizarea» a devenit un sinonim pentru reforme economice înaintate și apropierea de Occident, o abandonare treptată a «socialismului» de tip sovietic, protecția în fața mâinii sovietice printr-un regim autoritar personal și printr-o devotată susținere a politicii externe sovietice și a necesităților sovietice de securitate”.

Una dintre cele mai viu urmărite comunicări a fost a profesorului Chen Jian - *Beijingul și criza ungară din 1956*. „Criza ungară a izbucnit în momentul în care divergențe serioase au început să apară între conducerile chineze și sovietică în urma morții lui Stalin și a destalinizării lui Hrușciov. Reacția Beijingului la criza ungară a rezumat percepția lui Mao Zedong cu privire la modificarea pozițiilor Beijingului și Moscovei în mișcarea comunistă internațională, a relevat intențiile lui de a adopta un program mult mai agresiv în promovarea «revoluției și reconstrucției socialiste» chineze”. Manieră de abordare de care va profita și Gheorghiu-Dej în strădania lui de a se depărta de centrul de putere moscovit. ■

Continuăm să prezentăm cititorilor noștri alte pagini, de data aceasta din anul 1945, din jurnalul inedit al istoricului și arheologului Emil Panaiteșcu (1885-1958), aflat la Roma în anii războiului.

Așa cum am precizat și în episoadele anterioare, răzbate din notațiile sale preocuparea constantă pentru cele ce se întâmplau în România, după 23 august 1944. Știrile veneau greu, pe căi ocolite, erau confuze și neliniștitoare.

Însemnările continuă și în 1946, sporadice, Em. Panaiteșcu înregistrând ecouri românești, așa cum răzbateau din discuțiile cu diversi interlocutori veniți din țară.

Astfel, la 13 ianuarie 1946, după o întâlnire cu cântărețul Puio Cucu (Augustin Hila) consemnează: „Propagandist tânăr și de talent pentru partidul lui Maniu în țară și vrea să continue propaganda, evident tot pentru partidul țărănesc și pentru Maniu, în străinătate. Face parte din gruparea tinerilor țărăniști, grupare condusă de prietenul meu de odinioară Ghiță Pop, dar evident la inspirația lui Maniu. Cucu este convins că rezistența noastră (Maniu) ar avea o importanță.

De la Cucu aflu de rețeaua diplomatică a lui Maniu în străinătate: Cornel Bianu și Cornea

la Londra, [Aron] Cotruș la Madrid, Leucția (fratele celui cunoscut ca devotat al lui Maniu) în America, Augustin Popa, fost director al ziarului Curierul (apărut după 23 august 1944 în edificiul Curențului) la Roma sosit de la Istanbul.

Cucu, propagandist, este convins că Maniu ar putea să aibă în alegeri până la 90 la sută.

Cu un alt prilej, dintr-o discuție de la 23 ianuarie 1946 cu Augustin Popa, reține: „Manist convins, dar temperat în expresii. Găsește că Maniu n-a plecat din țară poate pentru că era suferind, dar acum este bine. Se ferește

1944-1945.

LA ROMA,

ÎN VREME

DE RĂZBOI

EMIL PANAITESCU

să afirme că Maniu punea totul pe cartea anglo-americană și că uitase puterea Rusiei.

Soluții – sau România devine comunistă, sau alegeri libere, care ar duce la o guvernare mai autonomă.

Întreaga convorbire sub o apăsare tristă a soartei poporului nostru.

Trei zile mai târziu, întâlnindu-se cu Sevea Pop, Augustin Popa și ziaristul american de origine română Theodore Andrica (Magazin istoric, nr. 12/1979) notează: „Augustin Popa, la întrebarea cum vede situația dacă ar fi alegeri libere și ar reuși partidul țărănesc cu majoritate, ar putea atunci guverna Maniu? Îmi răspunde cuminte că fără sprijinul Rusiei nu vede un guvern posibil în România.

Încolo, problema generală dar și esențială a existenței poporului nostru.

Augustin Popa expune limpede pericolul ruso-comunist ca un pericol pentru formele noastre de stat, vede posibilă înlăturarea regelui (evident cu regret) și amenințarea religiei, însă este de acord cu mine că problema esențială este salvarea ființei noastre etnice și culturale.

Vine după noi să-l vadă pe Augustin Popa amicul meu V. Desmireanu, manist convins. Am

multă admirație pentru îndârjirea ardelenilor în a susține atitudinea lui Maniu printr-o foarte îngrijită propagandă în străinătate.

Dar în ultimele luni, și chiar în ultimii doi ani, a fost dl. Maniu pe calea dreaptă a politicii noastre? N-ar fi fost posibilă o altă politică? Și alte întrebări mă chinuie. Toate pornite numai din grija cum va fi salvată ființa noastră etnică.

Să urmărim alte pagini din însemnările lui Em. Panaiteșcu, păstrate la Arhivele Naționale din București. Suntem la începutul lui 1945.

Ioan LĂCUSTĂ

Alexandra Bragadiru-Caragea, la o reuniune mondenă din București, ianuarie 1945; în dreapta, comandorul Wisner, primul șef al misiunii OSS în România (Magazin istoric, nr. 5/1996)

13 ianuarie. Vineri [12 ianuarie], târziu la ora 7(19) am avut înștiințarea că voi fi primit, cu „familia” în audiență la *Sua Santita* Pio XII „domani Sabato [măine sâmbătă] alle ore 11.45”. Anticamera Pontificia. Semnat „Il maestro di Camera di S.S. Arborio Mella di S. Elia”.

Audiența pot să mărturisesc nu a fost cerută, dar oferită de către Monseniorul Montini în audiența de la 4 ianuarie.

Cum a decurs audiența.

Noaptea de 12/13 a fost urâtă. Un vânt nebulă a urlat toată noaptea, a zgâlțâit ușile odăilor, m-am sculat de vreo trei ori ca să închid ușile spalancate [deschise] de forța vântului. Micuța [soția] și cu mine aproape n-am dormit. Ne-am trezit dimineața cu o ploaie amestecată cu zăpadă.

Caut să fac „buona figura”, deși mă simt foarte obosit. De altfel, toți patru nu părem prea bine dispuși de această excepțională audiență la [sancțitatea] S[ă].

Noroc că părintele Tăutu¹ ne-a asigurat mașina, căci altfel n-am fi avut posibilitatea să mergem până la Vatican.

În sfârșit, la 11.10 plecăm de acasă. Vremea continuă să fie foarte urâtă. La 11.30 suntem în cortile [curte interioară] San Damaso. Ne suim cu ascensorul. În coridorul care duce la apartamentul Papei ne întâmpină cardinalul Tisserant, amabil și cu zâmbet binevoitor. Cardinalul se oprește și ne dă la toți mâna. Spune în treacăt că s-a întors din Franța, unde a văzut familia, dar

numai o parte [din] toți cei 54 de nepoți!

La intrare am un sentiment de contrarietate, deoarece n-am adus biletul de înștiințare. Treceam peste „guardia Svizzera”² (Sala Clementina), apoi salonul cu geandarmii înalți care salută rigid și pe urmă continuă saloanele, unde suntem primiți de diferite uniforme frumoase și curioase, care actualmente mi se par stranii. Strigoii din alte vremuri.

În sfârșit, în ultimul salon de pe latura prin care am traversat suntem invitați să sedem pe niște scaune sculptate de lemn, plăcute vara, dar pe frigul de astăzi quasi insuportabile.

Un „guardia nobile”, înalt, gras, galonat, cu fel de fel de insigne și decorații, vine să ne țină companie. În mână dreaptă are un fel de baston scurt, negru, închis cu un nasture de fildeș. Îmi explică: insigna comandamentului de serviciu.

Așteptând, o altă uniformă, cu pantaloni scurți, se prezintă. După puține minute, trecem în salonul din dreapta. Sunt încă trei saloane și pe această latură. Suntem invitați pe frumoase scaune și poltrone [șeturi] în damasc, dar nu avem timp să ne așezăm, căci se deschide ușa bibliotecii lui Pius al XII-lea. Pas grăbit ca să trecem prin cele trei saloane.

După înghinchierea de rigoare și sărutarea inelului, suntem poțitiți de către S.S. pe frumoasele fotolii roșii.

Pius al XII-lea pare obosit și îngrijat. Vrea să vorbească cu mine și, firește, eu nu pot vorbi decât despre război și soarta României.

Geograficește între Rusia și Germania, România a fost împinsă la războiul împotriva Rusiei după ce fusese amenințată cu distrugerea. Aș vrea să lămuresc cum Occidentul părăsește prea ușor în mâinile Sovietelor Rusiei răsaritene popoarele dintre Baltica și Marea Neagră, dar n-am sentimentul că în acest moment Papa Pius mă urmărește cu atenție.

— Trebuia evitat conflictul pentru Dantzig și Coridor. Atunci era posibilă să fie evitată invaziunea Europei de către Soviete, zice Papa.

² Corp de pază a Vaticanului, recrutat, prin tradiție, din Elveția. În altă parte a însemnărilor sale, Em. Panaitescu notează componența gărzilor papale: „Svizerei (60-100), guardia nobile (60), paltino (200-300), gendarmii (50)”.

Aveam notițele proaspete aduse de Coppini în seara de vineri [12 ianuarie 1945] și am putut astfel să-i comunic puținele știri de la București despre rege, regină, despre mareșalul Antonescu și despre Mihai Antonescu.

În treacăt, am putut să spun că Iuliu Maniu, ultima dată când am fost la București (1942, aprilie) a voit să afle știri despre S.S. și imediat Pius XII a pus mâna pe crucea de la piept și a făcut semnul binecuvântării.

Firește că și noi am voit să aducem omagiul nostru pentru că a salvat Roma și că Pius XII poate fi mulțumit pentru această mare faptă, un mare act istoric, care a avut ca artefacte pe Pius al XII-lea. Papa pare mulțumit și amintește că pe lângă multe apeluri publice au fost și multe tratative, dar curând își revine și anunță:

— Il Signore ha aiutato!

— Il Signore pregato dal Suo Vicario!³ adaug eu și Papa pare mulțumit.

Cum în aceste zile lupta de distrugere a Budapestei continuă, caut să strecor chestiunea Transilvaniei, arătând că noi cu Ungaria nu putem avea „dissido” [controversă] dacă poporul ungar ar recunoaște situația și s-ar restrânge la limitele sale etnice, dar evident că ar trebui să renunțe la visul medieval al Coroanei Sfântului Ștefan.

Pius al XII-lea spune că a văzut Coroana Sfântului Ștefan la Budapesta, când a fost la Congresul euharistic. Pare că a fost impresionat de ceremonialul pus în mișcare, cu toate autoritățile statului ca să-i fie arătată Coroana Sfântului Ștefan. Impresionat și are o amintire simpatcă. Pius al XII-lea întreabă: Unde o fi acum? Răspund: Va fi fost dusă în Germania.

Când i-am dat știrile de la București, aduse de către Coppini, mi-a spus că a avut informații, probabil tot prin acest domn, că Nunziatura și Nunziul de la București sunt salvi [în afara de pericol].

Când am vorbit de situația popoarelor dintre Rusia și Germania, Papa Pius XII de două ori a amintit situația Poloniei, care este similară cu a României.

Amintesc că de mai bine de un an, țara cea mai mult și serios sprijinită de către vatican este Polonia.

³ — Dumnezeu a ajutat!

— Dumnezeu rugat de locuitorul său!

¹ Aloisio Ludovic Tăutu (1895-1980), preot canonic al Bisericii greco-catolice din România. Delegat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. După terminarea studiilor teologice și obținerea doctoratului la Roma, a fost hirotonisit preot la biserica Colegiului Sf. Atanasie din Roma.

În 1922, la întoarcerea în țară, a fost numit profesor de religie și limba latină la Liceul de fete din Beiuș, iar apoi profesor de teologie dogmatică la nou-înființata Academie teologică din Oradea.

Din 1937 a lucrat în Comisia pontificală pentru redactarea *Codului de drept canonic oriental*, stabilindu-se definitiv la Roma. Până în 1978, a publicat 14 volume consacrate dreptului canonic, iar începând din 1962 a editat revista *Bună vestire*.

Când am voit să insist că în Moldova autoritățile românești se pare că nu funcționează și că armata rusească pare că are dominația (Coppini), am avut impresia că Papa nu prea știa unde era Moldova.

Ne ridicăm, înghenunchiem, sărutăm inelul și ieșim. Audiență destul de lungă, 11.45-12.10. Când ieșim Monseniorul Arborio Mella mă întâmpină cu „miei rispetti“.

Trecem prin cele trei saloane, așezate pe linia bibliotecii și pe urmă la stânga alte vreo 5-6 saloane, pe unde trecem salutați de diferite „guardie nobile“. Din nou la stânga, prin două saloane. În ultimul, cei doi „geandarmi“ înalți prezintă salutul. În sfârșit, camerierii ne dau paltoanele.

23 ianuarie. Aflu de la Paru prin telefon că d-na Bragadiru-Caragea-Cretzulescu ar fi sosit la Roma. Probabil rudă a soției mele, o fată a Tintuczei Caragea. Telefonăm lui Moscuna. Aflăm că d-na locuiește la hotel Maestoso și Micuța reușește să-i telefoneze.

Este, de fapt, o fată a Tintuczei, căsătorită cu Bragadiru. Vine mâine la noi. Suntem de astăzi în așteptare. Dorul de țară!

24 ianuarie. Nu la 3 1/2 cum s-a anunțat, dar ceva după ora 4 vine la noi Alexandra Bragadiru-Caragea-Cretzulescu. Înaltă, atitudine liniștită, ochi albaștri, dar nu frumoasă.

Cum sosește caută să ne explice, fără să fi cerut noi, cum s-a făcut că a ajuns la Roma. Ar fi adăpostit, în timpul nemților, unu sau doi americani în casa lor [*Magazin istoric*, nr. 1/1992]. Când, după armistițiul nostru, au venit americanii la București, au mers în casa lor și Air Force Comandant Eagle le-ar fi promis să-i aducă pe amândoi, să petreacă vreo câteva săptămâni la Capri. Au trecut multe săptămâni până să dea aprobarea rușii, care însă n-au dat-o decât pentru d-na Bragadiru, nu și pentru soțul ei.

Este foarte bine cu primul ministru Rădescu. De la Crucea Roșie, dr. Costinescu i-a dat însărcinarea să aducă medicamentele, câteva lazi, promise de către Papa și vreo 4 000 kg de medicamente din Elveția. Ar mai avea și alte misiuni din partea reginei etc.

Noi suntem mai dotori să știm din țară noutăți. A plecat pe neașteptate!

Mizeria și suferința este mare. Amenințarea de inflație. Liretta italiană, care a căzut atât de mult (un dolar = 400 lirette) la București este 20 lei!

Universitatea dărmată în centru, Atenul nu se știe dacă va putea fi reconstruit!

Tânăra d-nă Bragadiru are la dispoziție un auto american (jeep), cu un șofer american și se grăbește căci este așteptată la hotel de un român american, mi se pare dl. Rubinstein.

25 ianuarie. D-na Bragadiru sosește, firește, după ora 12, în mașina americană. Noi suntem mult dotori să aflăm multe, multe din țara noastră, dar tânăra doamnă începe să ne povestească despre dineul la care a fost invitată la villa contelui Frasso de către americani. Acolo locuiește colonelul Fische, dar invitația a fost a comandantului Stone (personagiu important acum la Roma) și a avut locul de onoare, la dreapta lui Stone.

Preocupată că între români ar fi „une tension“.

Despre regele Mihai, că ar fi de acord cu mama lui, adică mult sub influența mamei, regina Elena. Dar nu se știe cine influențează pe regină.

Dintre partide Maniu „negativ“; ar avea importanță Ghiță Pop, care este în guvern și dr. Lupu, care nu este în guvern. Generalul Rădescu nu are aproape pe nimeni, doar Caragea i-ar fi util și prefectul poliției, un Bubi Ghica.

26 ianuarie. Pe la ora 4-1/2-6, Coppini, capo (șeful) Ufficio pentru Orientul european – Ufficio Relazioni con Russia e Europa Orientale [Biroul relațiilor cu Rusia și Europa Orientală].

Anularea arbitrajului [de la] Viena [*Magazin istoric*, nr. 10/1990]. Îi spun că s-ar fi putut și o formulă mai fericită. Coppini simte și îmi spune că ziarele n-au publicat relațiunea în care se vorbea de nedreptatea făcută României.

Iau lucrul ca bun și îi spun că trebuie să ne gândim la întemeierea relațiilor dintre România și Italia pe baze mai sigure.

Coppini – adică Ministerul de externe – a telegrafiat lui Bova Scopa [ministru al Italiei la București] anularea și acesta a adus-o la cunoștința guvernului român. După Coppini, pentru moment, între Italia și România nu pot fi reluate și menținute decât relații economice și

culturale. În amândouă aceste domenii Italia are în România poziții pe care nu vrea să le piardă. Se va putea menține în viitor?

Caut să aflui mai multe din România. Aflu că va putea veni curând la Roma Roveri, consilierul Legației Italiei la București pentru partea economică, și atunci vom putea să avem mai multe știri.

De astădată Coppini pare mai rezervat. Îmi spune că ceea ce știe el se referă mai ales la București. El nu știe cum se petrec lucrurile în România toată.

La întrebarea mea dacă în România începe să pătrundă convingerea că trebuie să fim în cea mai strânsă prietenie cu Rusia Sovietică, îmi răspunde cu sinceritate. A. Cercurile dirigente sunt hotărât pentru Rusia. B. Lumea intelectuală și burghezia în genere continuă să simpatizeze pentru Franța și să spere într-un sprijin din partea anglo-americanilor. C. Masele țărănești sunt nemulțumite de ocupația rusă. În primele zile ale invaziei ruse au fost dezordini, rechiziții, jafuri și populația rurală nu este pentru sovietici, dar cu timpul, crede Coppini, lucrurile se vor schimba. Rusia nu vrea însă o schimbare, o tulburare socială în România. Dar va veni de la sine.

Revenim la atitudinea Rusiei. A fost un bine că guvernul român a evitat răspândirea rublelor de ocupație [*Magazin istoric*, nr. 2/1991]. Împrumutul intern, lansat zilele acestea: 50 000 lei vărsați pentru o medalie-napoleon de aur poate că frânează inflația. Noi avem încă rezerva de aur.

Are încă Anglia interes pentru România? După Coppini, Rusia vrea să domine nu numai la Gurile Dunării, dar tot cursul Dunării, până în Germania. În acest fel este exclusă influența și interesul Angliei în țările dunărene.

Am vorbit și despre diferitele știri răspândite la o eventuală întoarcere a regelui Carol. Coppini are impresia că nu ar avea „un seguito“ [cine să-l primească]. Nimeni dintre partide și oameni politici nu l-ar chema; armata quasi l-a uitat, chiar generali care erau împotriva mareșalului Antonescu nu se mai gândesc la el; regele Mihai vrea să rămână pe tron; Rusia nu arată vreo interes pentru chestiune. De altfel, se pare că nici anglo-americanii nu sunt dispuși să înlesnească întoarcerea lui Carol în Europa. ■

Din istoria exilului românesc

CONFESIUNEA - MĂRTURIE

A UNUI ZIARIST DEMOCRAT

Cercetarea neîntreruptă a arhivelor publice sau particulare aduce la lumină mereu noi mărturii despre ceea ce s-a întâmplat în trecut. Actele, scoase la iveală prin munca zilnică, neostenită a istoricilor, îmbogățesc, completează și confirmă cele știute până acum despre un fapt, o personalitate. În cazul de față, în arhiva familiei dobrogene Ion N. Roman (1866-1931) s-a găsit o epistolă cu valoare de document-confesiune aparținând unei personalități mai puțin cunoscute de tinerele generații: Horia Roman.

Imediat se naște întrebarea firească: cine a fost Horia Roman?

Horia I. Roman s-a născut în orașul Constanța, la 3 decembrie 1910. După ce a urmat cursurile școlii primare în orașul natal, a venit în București, unde a absolvit Liceul „Sfântu Sava”, timp în care s-a distins prin talentul său remarcabil la orele de literatură

română predate de profesorul și criticul Raoul Teodorescu. În fine, și-a încheiat studiile prin audierea cursurilor Facultății de litere și filosofie a Universității din București.

Patima și talentul literar i-au permis să debuteze încă din 1928 în revista Bilete de papagal, condusă de Tudor Arghezi, unde i-au apărut primele versuri și nuvele. A continuat, scriind poezii, nuvele, reportaje, cronici literare, interviuri, prelucrări și adaptări după diverse piese de teatru etc. Articolele sale au apărut în ziare și reviste democratice din acei ani: Adevărul, Viața literară, Dimineața, Stânga, Cuvântul liber, Timpul etc. În colaborare cu Petre Pandrea, a dramatizat romanul lui Dostoievski, Crimă și pedeapsă, lucrare bine primită de critica de specialitate.

Fire dinamică și extrem de mobilă, a încheiat relații de prietenie cu Al. Sahia, Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Barbu Brezianu, Emil și Dan Botta, Tudor Teodorescu-Braniste, Eugen Jebeleanu, Nicolae Cristea, Gheorghe Dinu, Mircea Vulcănescu, Ștefan Baciuc, Lucrețiu Pătrășcanu, Mircea Grigorescu ș.a.

Sosită în ultimul moment de la Roma, prin bunăvoința doamnei Cecilia Roman, căreia îi mulțumim pentru promptitudinea cu care a răspuns solicitării noastre, fotografia executată în septembrie 1947 îl prezintă pe Horia Roman (în stânga), împreună cu Nadia Gray și ministrul român Solacolu.

Activitatea sa publicistică de orientare democratică, prietenii cu unii dintre fruntașii mișcării comuniste și socialiste i-au atras dușmănia legionarilor. Dorind să evite persecuțiile acestora, după ce legionarii au preluat puterea la 6 septembrie 1940, Horia Roman a plecat în Italia. Voia să-și continue studiile filologice la Roma și să aprofundeze studiul relațiilor româno-italiene. Căsătorindu-se, a rămas în capitala Italiei, unde s-a străduit să creeze constant o atmosferă favorabilă pentru România și poporul Român. În ce context s-a stabilit definitiv la Roma vom afla din propria-i mărturie.

În anul 1969, la Roma, a publicat și singura sa carte – Cenușa amintirilor noastre – cu caracter memorialistic. În cele 69 de pagini

sunt evocate întâlnirile și convorbirile sale cu Liviu Rebreanu, Eugen Ionescu, George Bacovia, Ion Minulescu, Gh. Ciprian, N. Davidescu, Ion Marin Sadoveanu, Mateiu Caragiale, Al. Sahia, Grigore Gafencu (vezi și Magazin istoric, nr. 9/1995).

La 23 decembrie 1982, în vârstă de 72 ani, s-a stins din viață la Roma, cu regretul de a nu-și fi putut revedea plaiurile natale, dar cu împăcarea de a-și fi făcut pe deplin datoria de bun român.

Documentul pe care îl publicăm în continuare reprezintă – dincolo de orice altceva – o mărturie dramatică din istoria emigrației române de după cel de-al doilea război mondial.

Dr. Radu-Ștefan VERGATTI

Roma, 1 ianuarie 1946

Dragă mamă, dragii mei,

Vă scriu după atâta amar de vreme și de tăcere. Aceasta e prima scrisoare ce v-o trimit după ianuarie 1944, când, pare-mi-se, am scris pe cea din urmă...

Măicuța mea dragă. Bebe al tău e bine și sănătos. Te iubește ca totdeauna și te ascultă. De data asta te-a necăjit puțin dar să nădăjduim că totul a trecut. Am găsit la Roma, la întoarcerea mea, pe Tessa, pe minunata mea Tessa, care a pățit și ea, înconjurată de uri și de invidii și am găsit-o pe Cicilia, fetița noastră și nepoțica ta care e chipul leit al meu și al Cochii când eram mici...

Și acum,

Dragă Botaciule,

Îți voi consacra ție tot restul scrisorii. Din nenorocire nu am aflat de voiajul Transilvaniei [motonavei] decât în seara plecării și deci scriu în fugă...

„Cazul meu”? În septembrie 1943, după armistițiul Italiei, am refuzat să mă retrag în Nord, la Veneția, cu Legația românească acreditată pe lângă Republica lui Mussolini și am rămas la Roma pe riscul meu. Nemții controlau tot orașul, iar în ceea ce privește lumea românească, lucrul în acord cu legionarii noștri care mă denunțaseră deja ca „pericolul intereselor Axei” și ca „profesând idei comuniste”...

În noiembrie 1943 – după două luni, în care timp am stat mai mult ascuns – dl. [ministru] V. Grigorcea a propus printr-un raport numirea mea ca atașat de presă la Legația României de lângă Vatican. În decembrie 1943 am fost înglobat ca membru al acelei legațiuni. La 4

iunie 1944, când Roma a fost ocupată de Aliați, iar România nu făcuse încă armistițiul, corpul diplomatic al țărilor din Axă urma să intre în Cetatea Vaticanului. Dar Vaticanul a permis, pentru fiecare misiune străină, intrarea numai a două persoane: primul consilier. Restul personalului urma să se întoarcă în țările respective.

Dl. Grigorcea a adus aceasta la cunoștința tuturor colaboratorilor săi. Întrebându-mă ce am de gând să fac, i-am declarat că mă întorc în țară, fără nevastă și copil, care atunci avea numai cinci luni, iar călătoria în plin război putea fi plină de neprevăzături.

Odată cu mine urmau să se repatrieze dl. consilier Cămărășescu, secretar N. Timiraș și prof. Panaiteșcu. Primii doi – după discuții avute cu birourile aliate, au găsit o formulă: demisia din post și rămânerea la Roma ca simpli particulari, al treilea, fiind membru al Academiei pontificale, a rămas protejat de Sf. Scaun în Roma, liber dar ca și primii doi fără prerogative diplomatice.

În curcile românești rămase la Roma perspectivele unei repatrieri provocaseră o panică de nedescris. Era o întreagă lume care colaborase ani și ani de zile cu fascismul și pe care teama repercusiunilor o împingea la cele mai stranii reacții. Cea mai frecventă era formarea unor tardive și ridicule comitete de „eliberare națională”...

În fața acestui spectacol caragialesc, eu... am decis să mă întorc în țară. După o lună și ceva de așteptări, în care timp am fost completamente liber, în ziua de 12

iulie 1944 a avut loc plecarea, la Taormina, în Sicilia, unde conform garanțiilor scrise, urma să fie un „foarte scurt popas” („una brevissima sosta”).

Aici am așteptat, am așteptat... Zilele și săptămânile treceau.

A venit 23 august 1944 și armistițiul României. Am trimis imediat, pe cale oficială, Legației României de la Vatican, adeziunea mea la noul guvern și am cerut în scris imediată mea repatriere și prezentare la regiment pentru a participa la războiul contra Germaniei. În același timp un text identic l-am adresat Comisiei Aliate de Control în Roma.

La cererile mele nu am primit nici un răspuns din nici o parte. Le-am repetat peste zece zile, dar cu aceleași rezultate negative. Într-un târziu, printr-o indiscreție, am aflat că în lipsa mea, la Roma, câțiva „amici”, cărora probabil le cunoșteam prea bine biografia și trecutul, porniseră un adevărat război împotriva mea...

Ca să rezum lucrurile, un amic elvețian ziarist din Roma foarte bun confrate și prieten, a făcut fără știrea mea un demers la Comandamentul englez în numele „Union mondiale des Agences télégraphiques privées”, cerând lămuriri asupra situației mele. Din răspunsul vag ce i s-a dat, bietul om (neștiind nimic din mașinațiile românești de aici) n-a tras o concluzie prea clară și mi-a transmis impresia lui cum că „ar fi ciudate interese ca eu să nu mă întorc nici la Roma și nici la București și să stau așa, cât mai mult, izolat și fără puțința de a vorbi”. Un demers destul de călduros l-a făcut și

Asociazione Stampe Estera din Roma al cărui membru sunt și unde am bune prietenii printre elvețieni, suedezi și franțuji.

Cum vezi numai străinii au făcut încercări să-mi dea o mână de ajutor. Așa a trecut, în incertitudinile și într-o teribilă izolare la Taormina, un an de zile...

La 14 iulie 1945, de la aeroportul din Catania, am plecat cu avionul la Salsomaggiore, lângă Milano.

Aicea am rămas până la 14 noiembrie. În acea zi, un căpitan englez m-a chemat și mi-a comunicat că din ordinul Comandamentului suprem de la Caserta sunt liber și pot să mă întorc la Roma. Mi-a dat și un fel de certificat din care rezulta că prezența mea în Italia nu reprezintă un pericol față de interesele aliate. Autoritățile italiene mi-au dat imediat permisul de liberă petrecere în Italia. După un voiaj, pe cont personal, extrem de dificil cu transporturile de azi, în dimineața de 7 decembrie am ajuns la Roma.

Nu-ți pot descrie scena vederii cu Cici, care nu mă mai recunoștea și îmi arăta mereu o fotografie a mea spunând că „asta e papalino, nu tu”. Nu îți spun emoția bieteii Tessa, care a slăbit și ea în tot acest timp de mizerii și de zvăcșoliri în van...

Am primit, imediat după sosirea în Roma, zeci de vizite de la numeroșii mei amici din Asociația Presei Străine, de la mulți italieni care mă iubesc și nu mă uitaseră.

În primele zile am avut naivitatea să cred și în exploziile de amor pe care mi le-au făcut românii de aici, cu explicații mai mult sau mai puțin confuze din ceea ce se petrecea și de care nimeni nu era vinovat. În patru ochi fiecare unul dădea vina pe celălalt... Eram dispus să nu cred nimic din ce mi se spunea și să uit totul așa cum se uită un vis urât.

Dar astăzi am fost informat, din sursă precisă, că din nou s-a pornit o serie de atacuri contra mea care de data asta s-au făcut unui personaj oficial român – un ofițer superior – în trecere prin Roma. Acel personaj se întoarce la București și nu este exclus să mi se creeze și acolo o nouă cabală. Explicația acestei ultime furtuni?

...Se tem de influența eventuală... pe care eu aș putea-o avea în lumea democratică din România și în care ei nu cunosc absolut pe nimeni. Pentru aceasta dau lovituri cu anticipație. Eu, întors de la postul

meu de atașat de presă, le-aș putea dezveli tot jocul dublu pe care îl continuă și acum în această Italie în care astăzi se găseseră mai mulți fasciști români decât italieni, bună parte în slujbe oficiale, plătiți cu bani grei ai muncitorului nostru și ai unui guvern pe care îl slujesc nesigur și tind să-l compromită.

Botaciule dragă, acum ascultă-mă mai bine:

...Tu știi că în 1929, la 19 ani, am intrat la *Adevărul*. Peste un an am făcut un cerc de studii marxiste împreună cu Alexandru Sahia la Clubul socialist din Izvor: Garda de fier ne-a masacrat în bătaie și ne-a spart capetele. Peste vreo doi ani Emil Socor a scos *Stînga*, singura publicație marxistă de la noi din acea vreme, la care am scris: m-am ales cu un proces al babelor de la Societatea „Principele Mircea”. Am colaborat apoi la *Cuvântul liber* al lui Tudor Teodorescu Braniște. Ultimii doi ani, împreună cu Ghiță Dinu, am fost secretarul de redacție. Între timp, începuse să se simtă în lume praf de pușcă al războiului de azi. Războiul din Abisinia: am scris contra agresiunii fasciste. Războiul civil din Spania: am atacat în scris pe Franco. Războiul din Extremul Orient: am atacat imperialismul niponic. Procesul Anei Pauker: am scris împreună cu Lucrețiu Pătrășcanu reportajul întregului proces. În ziua sentinței, când fugeam cu mașina spre Salina ca să nu ne asasineze bandele gogo-cuziste și legionarii din Craiova, am fost și acolo atacați cu pietre. Erau cu mine în mașină și Pătrășcanu, Ion Gh. Maurer, Grozdea și Nițulescu...

Apoi a început agonia *Dimineței* și *Adevărului*, incendiate în toate orașele țării de campania bestială a lui Stelian Popescu. Am rămas până în ultima zi alături de camarazii mei.

Botaciule dragă, de aceste idealuri din vremea *Adevărului* eu nu le-am abandonat niciodată. Oare poți anii de tinerete risipiți pe birourile de redacție în lupte și privațiuni nu îmi vor veni în ajutor?

La Roma am făcut tot ceea ce un român care își iubește țara trebuia să o facă în timpul celui mai nenorocit război din istoria noastră: am demonstrat în scris toată farsa pe care era bazată alianța noastră forțată cu fascismul; iar dacă cineva căștea cu obiectivitate materialul transmis de mine, vede că am făcut tot ceea ce

stătea în modestă măsură a puterilor mele ca să vin în ajutor și să precipit fatalul deznădămint de la 23 august.

Există un om în București în a cărui onestitate morală și suflatească eu am crezut totdeauna: Tudor Teodorescu Braniște. După tine, în Braniște eu am avut un al doilea frate și protector. El m-a urmărit totdeauna, chiar de departe, cu dragoste, cu discreție, m-a apărât și m-a ajutat câte o dată chiar fără ca eu să știu. Caută să vezi pe Braniște. Și de data asta, sunt sigur că mă va ajuta.

Un alt om drept și cinstit este fostul nostru coleg de la *Adevărul*, cu care și tu ești prieten: Ștefan Voitec, ministrul culturii.

Mai am un prieten bun: George Silviu, care e săritor și ține la mine. Botaciule dragă, caută să vezi toată lumea aceasta. Soluția ideală ar fi numirea mea ca atașat de presă la Vatican sau Quirinale. Dacă aceasta nu se poate pentru moment, roagă-l pe Braniște să-mi dea corespondența ziariului său la Roma, dar să-mi anunțe lucrul acesta telegrafic și la legație. Chiar dacă realizezi prima numire, care ar fi interesantă, aș ține să colaborez la *Jurnalul de dimineață*.

Caută-l pe George Macovescu. Ne cunoaștem de copii de pe băncile aceleiași școli și aceleiași redacții. Și pe Titu Mihăilescu de la externe (cabinetul ministrului Stoica), îmi este și el amic.

Apoi dl. Gaston Beuve (Șerban Voinea – n.r.) care mă cunoaște de ani de zile și știe cât de... colaboraționist am fost eu. Poate și Tuțubei Solacolu ar putea să contribuie la clarificarea situației.

Dacă nu se realizează nimic, după ce voi pune câteva kilograme de carne pe mine și mă voi întrema, cu prima călătorie a motonavei Transilvania mă întorc în țară.

Dragul meu Botaciule, după cum vezi scrisoarea mea a luat proporții de roman. M-a obosit chiar numai dictatul la mașină, atât sunt de slăbit. Sărută-l pe Rudolf și pe Vally, sărută-i pe Hurmus și pe Cichy din partea mea.

Tessa și Cici vă îmbrățișează și ele cu tot dorul și sunt alături de voi.

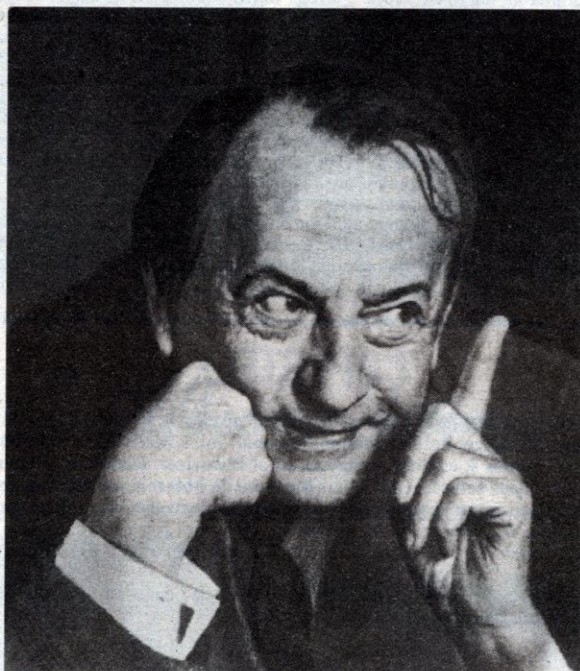
Pe tine și pe voi toți vă sărut cu mult dor.

N.B. Confirmă-mi, te rog, printr-o telegramă primirea acestei scrisori. Știi la ce complicații poate să ducă... „o scrisoare pierdută”. ■

MALRAUX ÎN PANTHÉON

CRISTIAN POPIȘTEANU

Sunt aproape 30 de ani de când în iarna 1967, după prima întrevvedere, pe care mi-a acordat-o, André Malraux îmi dăruia discul cu orațiunea funerară ce o rostise în 1964 în calitate de ministru al culturii la depunerea osemintelor eroului rezistenței franceze Jean Moulin la Panthéon, care începea și sfârșea cu cuvintele: „Intră aici Jean Moulin cu armata ta de umbre...”

Iată că acum la două decenii de la încetarea sa din viață în 23 noiembrie 1976, scriitorul și aventurierul, ministrul și nonconformistul, antifascistul incoruptibil și anticomunistul lucid, estetul și omul de acțiune, raționalul și îndrăgostitul, personajul tuturor experiențelor și luptătorul de neclintit, va părăsi micul cimitir din Verrières-le-Buisson de lângă Paris, localitate unde a trăit ultimii ani alături de Louise de Vilmorin, pentru a intra în Pantheonul gloriilor franceze. De data aceasta orațiunea funerară va fi rostită de însuși președintele Republicii, domnul Jacques Chirac; André Malraux are rezervat cavoul nr. 6 chiar alături de Jean Moulin, Jean Monnet, René Cassin.

André Malraux, care a refuzat în timpul vieții numeroase onoruri, va fi cel de al cincilea scrii-

tor transferat la Panthéon. El va fi de acum înainte împreună cu Voltaire, Rousseau, Hugo, Zola. El este al „nouălea mare bărbat al Franței“, care este primit în Necropola națională în cele peste trei decenii de existență a celei de a V-a republici făurită de generalul Charles de Gaulle. Elogiul ce va fi rostit la 23 noiembrie în sunetul pur al trompetelor și în bătaia răscoli-toare a tobelor se va inspira cu siguranță din aprecierea celui

dintâi președinte al celei de a V-a republici: „La dreapta mea stă și va sta mereu André Malraux – scria generalul. Prezența, alături de mine, a acestui prieten de geniu, pasionat al cauzelor înalte îmi lasă impresia că sunt acoperit din toate părțile. Ideea pe care o are despre mine acest martor incomparabil mă întărește și îmbărbătează. Știu că în timpul dezbaterii când va fi vorba de un subiect grav judecata sa scilpitoare mă va ajuta să risipesc umbrele“.

Mă simt mândru în umilință că, atunci ca și acum, când unii prieteni francezi și mulți români nesocoteau valoarea lui Malraux, am afirmat-o chiar în aceste pagini ale *Magazinului istoric* și-i sunt recunoscător pentru sentimentele și sprijinul pe care mi le-a arătat în acele cinci întrevederi din ultimul său deceniu de viață. ■

ÎN CULISELE RAPTULUI ELECTORAL

(Urmare din p. 15)

Se știe însă că în cele din urmă alegerile s-au desfășurat la 19 noiembrie 1946. Ceea ce se știe mai puțin este faptul că, după abandonarea planificării inițiale (15-20 octombrie), Biroul Politic al C.C. al P.C.R. hotărâse desfășurarea lor nu mai târziu de 5-15 noiembrie, fiind preferată limita superioară a acestui interval. Argumente de conjunctură și context politic intern și extern susțineau această hotărâre pe care Biroul Politic al C.C. al P.C.R. o adoptase în ședința sa din 23 septembrie 1946. Documentul, rămas inedit până la această dată, atestă faptul că în opinia liderilor comuniști, trebuia evitată desfășurarea alegerilor după încheierea tratatului de pace și plecarea Comisiei Aliate (Sovietice) de Control, căci „vom

avea pentru alegeri condițiuni mai grele decât avem azi”. Așadar, perspectiva unei înfruntări electorale fără sprijin sovietic – singurul garant al preconizatorilor manevre de falsificare a alegerilor – îi speria pe conducătorii partidului comunist.

Pentru grăbirea datei alegerilor pledau și alte argumente. În primul rând situația economică grea, situație ce „se va agrava în viitor”, „iluzia că vom putea obține clauze economice favorabile în tratatul de pace”, iar, pe de altă parte, faptul că „după alegeri vom putea lua o serie de măsuri prevăzute în platforma-program: naționalizarea B.N.R. etc.”. Se considera de asemenea oportun să se speculeze în favoarea guvernului starea de spirit favorabilă creată în sânul populației românești în urma reintroducerii administrației românești în Ardealul de Nord, precum și acele „prilejuri de mobilizare a forțelor noastre și a maselor împotriva reacțiunii”, oferite

de adunările preconizate pentru datele de 7 și 12 noiembrie – aniversarea revoluției bolșevice din Rusia și, respectiv, comemorarea celor căzuți în Piața Palatului din București cu prilejul demonstrației din 8 noiembrie 1945. Se ținea, apoi, seama „de situația externă”. Statele Unite ale Americii se află și ele în preajma alegerilor ... Presupunând că la alegerile din U.S.A. învinge reacțiunea, vor folosi ca argument antisovietic și împotriva noastră: România nu a făcut alegerile, are un guvern pus de Vișinski, cu care nu putem sta de vorbă etc.”.

Analiza acestor documente, prezentate pentru întâia oară în paginile *Magazinului istoric*, completează, credem noi, în mod semnificativ tabloul general al confruntărilor politice din România toamnei anului 1946 și ele se adaugă revelațiilor depistate în arhivele foste sovietice ca și în cele românești și publicate în nr. 11/1995. ■

COPERTELE

① Tapiserie din colecțiile regale din Madrid, lucrată la Bruxelles în sec. XVI din ciclul **Muncile lui Hercule**; reproducere din **Catalogo de tapices del Patrimonio Nacional**, vol. I, Madrid, 1986 (1 500 tapiserii, p. 90)

② Din tezaurul de frumos și credință strămoșească al Bucovinei: mănăstirea Humor, ctitorită în 1530 de logofătul Toader Bubuiog; fațada sudică a edificiului (**Bucovina în hotarele statului român**, p. 2)

③ Cu peste trei milenii în urmă, pe pământul grecesc s-a dezvoltat acea înfloritoare civilizație, ale cărei mărturii au străbătut veacurile, rezistând pustiiilor războaielor, cum a fost și cea de-a doua mare conflagrație mondială; tineri pugiliști, frescă (circa 1 500 î.Chr.) aflată la Muzeul arheologic din Atena (**Aventurile arheologiei**, p. 62)

④ **Botezul lui Clovis**, tapiserie dăruită de cardinalul Robert de Lenoncourt, episcop de Reims, catedralei din Reims în 1530-1531 (**Opțiunea regelui Clovis**, p. 71)

PLANȘELE

Continuăm prezentarea unor imagini puțin cunoscute din viața diplomatică românească interbelică, cât și a unor sedii de misiuni diplomatice la București. Valoarea documentară a fotografiilor reproduse după revista **Je sais tout de Bucarest** (Știu totul despre București), publicație ce a apărut în limba franceză, între anii 1938-1946 este deosebită. Pot fi recunoscute personaje întâlnite în paginile revistei **Magazin istoric** și a căror fotografie nu am putut-o oferi cititorilor până acum.

Vom începe cu două instantanee surprinse la Legația U.R.S.S., cu ocazia celei de a 23-a aniversări a armatei roșii, în 23 februarie 1941, în plină romanță a pactului Ribbentrop-Molotov. În foto (1) apar doamna Lavrentiev, soția ministrului U.R.S.S., Gerhard Stelzer (consilier la legația celui de al treilea Reich și, cum am mai precizat, reprezentantul Gestapoului), von Killinger, ministrul Germaniei la București, Rödel (consilier la Legația Germaniei), Șutov (însărcinat cu afaceri sovietic), von Ritgen (secretar de legație german). În foto (2): generalul Iosif Iacobici (ministrul apărării) și Constantin Pantazi (subsecretar de stat la același minister) împreună cu lt. col. Braun (adjunctul atașatului militar german).

Noul ministru al Finlandei, Palin, se întreține cu soții Brătianu, în timpul unei recepții la Ambasada Turciei (foto 3). Clădirea Legației S.U.A. din București (foto 4). Prezenți la o recepție la Legația Iranului: René de Weck (ministrul Elveției), Suphi Tanrıöner (ambasadorul Turciei), Liang (ministrul Chinei) și Külmer (consilier la Legația iugoslavă; foto 5). Două imagini surprinse la o recepție oferită de Legația Italiei: doamna Stelzer, Bova Scoppa, (ministrul Italiei) și soția, Stelzer (foto 6) și soții Bova Scoppa împreună cu nuntial apostolic Andrea Cassulo (foto 8). În foto (7) Legația Argentinei. Legația Germaniei, situată pe Calea Victoriei (azi Cazinou Victoria; foto 10). Generalul Hansen, contele de Casa Rojas (ministrul Spaniei) și prințul von Hohenzollern, la o nuntă în București (foto 9). Însărcinatul cu afaceri al Republicii Chile, Miguel Rivera, la biroul de lucru (foto 11).

①

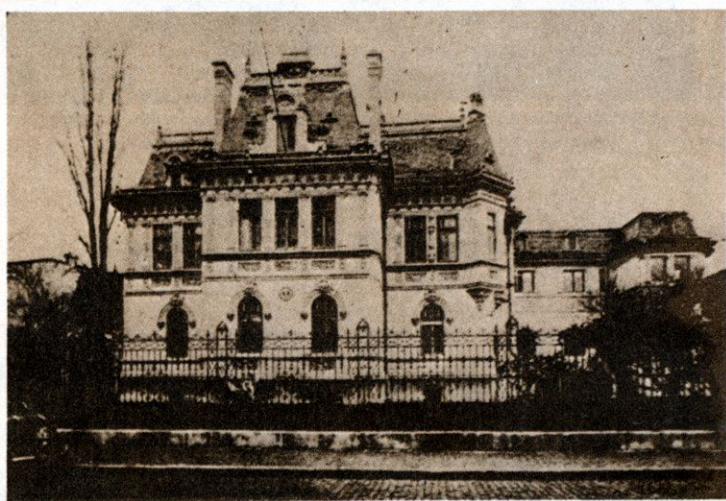
Album istoric

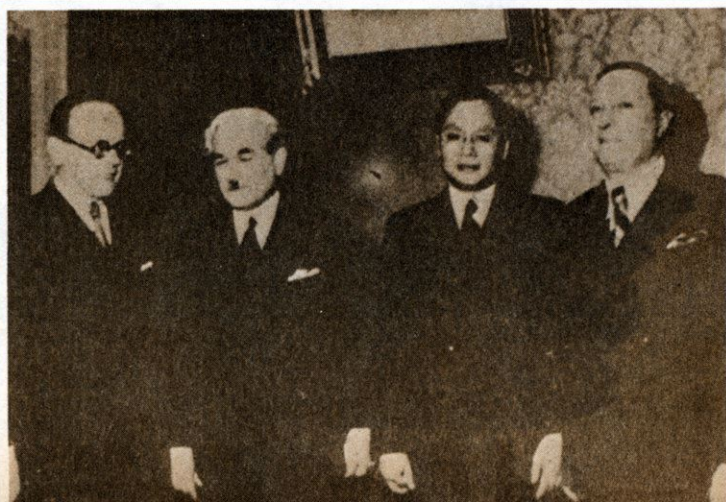
②

3

4

5

6

7

8

9

10

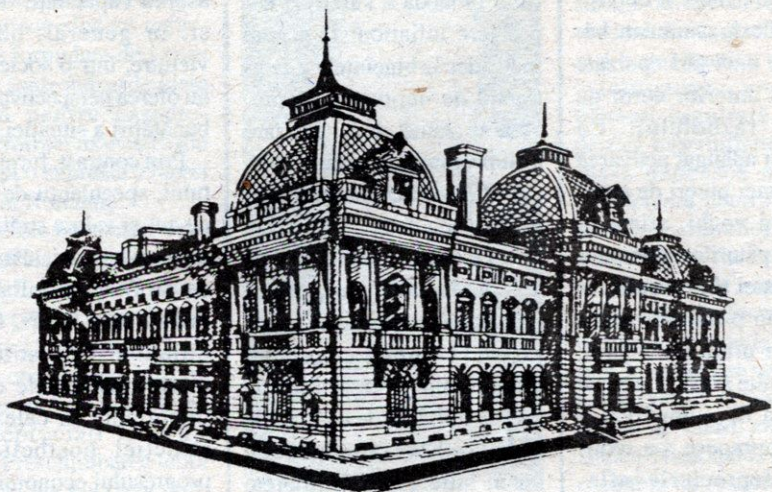

11

**Istoria
bancare**

**civilizației
românești**

Bătrâna Doamnă

sub cnutul luptei de clasă

STABILIZAREA MONETARĂ DIN 1947

Academician COSTIN KIRIȚESCU,
membru în Consiliul de Administrație al B.N.R.

În prima parte a acestui articol, cititorii noștri și-au putut face o imagine generală asupra situației economico-financiare a țării în anii războiului, relevându-se cauzele hiperinflației al cărei apogeu a fost atins în prima jumătate a anului 1947. Să vedem cum au evoluat evenimentele în continuare. Reamintim că subtitlurile aparțin redacției.

De la 649 la 40 247 de miliarde!

Noul efort financiar al statului, cerut de condițiile perioadei postbelice, a fost atât de mare încât a depășit posibilitățile de acumulare bănească ale unei țări epuizate de efortul anterior cerut de purtarea războiului. La aceasta s-a adăugat activarea bruscă a unei puteri de cumpărare mai vechi, aflată în stăpânirea păturilor suprapuse ale populației și provenită, în general, din profiturile realizate de pe urma războiului, dar și din alte surse. Cu toate că puterea de cumpărare a claselor suprapuse s-a redus datorită deprecierei inflaționiste a banilor în primele două etape ale inflației, ea a continuat să reprezinte un mare factor de dezechilibru pe piața postbelică sărăcită, determinând creșterea haotică a prețurilor.

În același timp, s-a continuat cercul vicios al inflației: cu cât prețurile creșteau mai mult, cu atât cheltuielile statului se măreau, deși veniturile lui erau, în cel mai bun caz, staționare, cu atât deci creștea presiunea inflaționistă asupra prețurilor.

Un alt factor de accelerare a procesului inflaționist a fost acordarea de credite ale băncii de emisiune potențailor zilei, știut fiind că cea mai bună afacere este să te împrumuți

atunci când moneda are o valoare mai mare și să rambursezi împrumutul atunci când moneda a suferit o depreciere inflaționistă și mai mare dacă, bineînțeles, contractul de împrumut nu prevede o clauză de actualizare a împrumutului, această clauză fiind, de fapt, necunoscută în perioada dată.

Au existat și alte cauze de natură să accelereze procesul inflaționist în primii ani după război. Volumul circulației numerarului a crescut de la 649 de miliarde de lei în iunie 1945 la 40 247 de miliarde de lei în iulie 1947. Umflarea, într-un asemenea ritm, a circulației monetare a antrenat o ascensiune de proporții încă necunoscute în țara noastră a prețurilor cu amănuntul: luând baza – 1 în iunie 1945, indicele acestor prețuri a ajuns în iulie 1947 la 140, iar dacă considerăm baza 1 în anul 1938, indicele prețurilor a ajuns la 8 365 în iulie 1947.

Pentru a se evita consecințele ce derivau din stigmatele hiperinflației a fost necesar să se pună capăt deprecierei inflaționiste a leului. Cu atât mai mult cu cât deprecierea avansată a leului avea repercusiuni social-economice dintre cele mai grave asupra populației. Cursa inegală între prețuri și salarii

cerea muncitorilor, funcționarilor, pensionarilor și altor păături ale populației cu venituri fixe sacrificii grele și unilaterale, între care subalimentarea, cu repercusiuni asupra capacității de muncă și, în general, de supraviețuire, într-o societate care nu oferea perspectiva unei îmbunătățiri a situației sociale.

Prin contrast, furnizorii statului, speculanții de mărfuri, de aur și valute străine, marii debitori bancari, alte categorii de profitori ai inflației acumula mari averi. Climatul inflaționist constituia unul dintre obstacolele cele mai importante în calea reconstrucției postbelice și a progresului economic.

O reformă monetară anti-inflaționistă era necesară nu numai pentru ceea ce fenomenele negative arătate reprezentau ca obstacole în calea normalizării situației economice și financiare, dar și pentru rezolvarea antagonismelor politice ale momentului istoric. Deși în guvernul dr. Petru Groza majoritatea era formată din reprezentanții clasei muncitoare și ai țărănimii, economia avea în ansamblu o structură capitalistă, iar reprezentanții capitalului dețineau încă puternice poziții în producția și în circulația mărfurilor. Marea majoritate a mijloacelor de producție se afla în proprietate particulară.

Leul împotriva capitalului

Forțele anticapitaliste își propuneau să lichideze capitalurile bănești private, să creeze cale liberă instaurării sectorului socialist cu caracteristicile formulate de Lenin și Stalin. Toate măsurile luate pledează pentru caracterizarea reformei monetare din 1947 drept o expresie a luptei de clasă în România.

Între actele normative care au constituit baza legală a stabilizării din 1947 figurează, pe primul plan, Legea nr. 287 din 15 august 1947. Ea prevedea crearea unui leu nou care urma să înlocuiască lei vechi depreciați în urma inflației. Preschimbarea leilor vechi în lei noi s-a făcut obligatoriu la raportul 20 000 lei vechi pentru 1 leu nou stabilit. În schimb, plafoanele stabilite pentru sumele admise la preschimbare au fost diferite, în funcție de ocupația persoanelor fizice și calitatea persoanelor juridice deținătoare de lei vechi. Astfel, salariații și pensionarii au avut ca plafon de schimb 3 000 000 lei vechi, agricultorii 5 000 000, persoanele fără profesie și militarii consemnați în cazărmi 1 500 000. Întreprinderile comerciale au fost excluse de la preschimbare. Sumele în lei vechi nepreschimbate au fost obligatoriu depuse în cont blocat nepurător de dobândă la institutele de credit publice sau particulare. Au fost blocate de asemenea depunerile bancare și

diferitele mijloace de plată bancare.

Concomitent cu reforma monetară, a fost publicată Legea nr. 284 „pentru cedarea către Banca Națională a României a aurului, valorilor efective și altor mijloace de plată străine”, cu unele excepții.

Din punct de vedere monetar, măsurile luate în august 1947 au marcat cotitura hotărâtoare de la anarhia inflației la ordinea monetară impusă prin lege.

Efectul conjugat al măsurilor luate a dus la reducerea drastică a numerarului în circulație de la 48 451 de miliarde de lei vechi, cât era în ziua de 14 august 1947, la doar 1 377,6 de milioane de lei noi o zi mai târziu.

Tăișul reformei a fost desigur îndreptat împotriva păturilor avute ale populației care s-au trezit, de la o zi la alta, lipsite de capitalurile bănești pe care le posedau și care proveneau, în mare măsură, și din specula și afacerile veroase din timpul războiului și din anii imediat următori.

Înlocuirea unei mase bănești rezultată dintr-un proces hiperinflaționist cu o masă bănească nouă *voit insuficientă* pentru a acoperi nevoile economiei – dovadă vizibila penurie de bani care a caracterizat săptămânile consecutive reformei – a determinat profunde nemulțumiri în societatea românească, nemulțumiri temperate prin plățile de salarii efectuate de Banca Națională, precum și creditele de rescont acordate de aceeași bancă economiei naționale.

Condițiile în care s-a desfășurat stabilizarea monetară din 1947 au lăsat să se înțeleagă că guvernanții au urmărit, pe lângă o asanare drastică a circulației bănești, să lovească într-un chip hotărâtor în capitalurile deținute de burghezie, astfel încât se poate spune, cu drept cuvânt, că reforma din 1947 a fost o expresie a luptei de clasă în țara noastră.

Pe un alt plan, această reformă avea să împingă Banca Națională a României într-o nouă etapă a existenței sale istorice, etapă ce avea să se încheie odată cu prăbușirea regimului totalitar comunist din țara noastră, în decembrie 1989.

(Va urma)

Pentru prima oară, Constantin Brâncuși în Parlamentul României

Continuăm să prezentăm cititorilor noștri dezbaterile din Senatul României pe marginea Legii privind declararea Ansamblului monumental Calea Eroilor, realizat de Constantin Brâncuși în municipiul Târgu Jiu, județul Gorj, ca bun de utilitate publică, de interes național (*Magazin istoric*, nr 9, 10/1996).

Vicepreședintele Senatului, dl. Vasile Moiş, supune la vot includerea proiectului de lege pe ordinea de zi. Există doar o abținere.

În continuare, dl. Ion Rădăcină prezintă expunerea de motive, citând din raportul întocmit de comisia de specialitate a Senatului.

„Comisia pentru administrația generală și locală de stat – se arată în raport – a fost sesizată în fond cu proiectul de Lege privind declararea drept cauză de utilitate publică, de interes național, punerea în valoare a ansamblului monumental Calea Eroilor realizat de Constantin Brâncuși în municipiul Târgu Jiu, județul Gorj, acest proiect de lege fiind solicitat de către guvern prin procedură de urgență.

Pentru avizare au fost sesizate: Comisia juridică, de numiri, disciplină și imunități, Comisia pentru artă, cultură și mijloace de informare, comisii de la care s-au primit avizele solicitate. De asemenea, s-au primit observații asupra proiectului de lege de la Compartimentul tehnic-legislativ“.

După ce se precizează că Comisia pentru administrația generală și locală de stat a analizat împreună cu experții și colaboratorii săi proiectul Legii sus-menționate, precum și rapoartele comisiilor sesizate, discutând și cu autoritățile publice locale ale județului Gorj și municipiului Târgu Jiu, raportul continuă:

„Ansamblul monumental *Calea Eroilor* din municipiul Tg. Jiu, județul Gorj, opera genialului sculptor român Constantin Brâncuși, a fost realizat în anii 1937-1938 și a fost depersonalizat prin menținerea circulației rutiere și feroviare, realizarea de locuințe și dotări care anulează scara Ansamblului.

Monumentele propriu-zise ale Ansamblului: *Masa Tăcerii*, *Poarta Sărutului* și *Coloana Infinitului* sunt în pericol de degradare și, în mod deosebit, *Coloana Infinitului*, din lipsa mijloacelor financiare și a unei zone de protecție înconjurătoare“.

Este amintit faptul că în anul 1991 s-au întemeiat, de către dr. Radu Varia, două Fundații

Internaționale, cu sedii în București și New York, având statutul de organizații neguvernamentale, non-profit și cu scopul de a restaura, amenaja și a pune în valoare ansamblul, așa cum a fost conceput de Constantin Brâncuși.

„În vederea punerii în valoare a Ansamblului, se precizează în raport, prin proiectul de lege, se prevede declararea drept cauză de utilitate publică, de interes național, a Ansamblului, delimitarea prin planurile de urbanism și amenajare a teritoriului, ce se vor aproba potrivit legii. De asemenea, prin art. 3 se prevede în sarcina Guvernului României asigurarea condițiilor de finanțare și realizare a lucrărilor publice, potrivit legii, în vederea punerii în valoare a Ansamblului, restaurarea monumentelor și, în special, a *Coloanei Infinitului*, prin utilizarea de tehnologii și specialiști recunoscuți pe plan internațional, căi pietonale, pasaje pentru evitarea intersecțiilor, amenajări de parcuri etc.“

În concluzie, Comisia pentru administrația generală și locală, în baza prevederilor art. 70 din regulament, propune dezbateră și aprobarea proiectului de lege.

„Ceea ce n-am scris în raport, dar aș vrea să vă spun în câteva cuvinte – continuă dl. Rădăcină – de fapt n-a fost o surpriză pentru comisie și pentru mine personal să constat că asemenea monumente de valoare inestimabilă sunt lăsate în plata nimănui, cum se întâmplă, de fapt, cu multe lucruri de valoare românești. Am fost îngrozit și știam lucrul acesta; fiind locuitor al acestui județ. Știam că este posibil să se întâmple orice cu așa ceva și am luat pe rând organele locale – prefectură, primărie... dar românului îi este caracteristic să se aleagă praful din ceea ce este bun, și am constatat că poate cineva să facă ce vrea cu aceste monumente, în stilul nostru caracteristic. Bine că nu s-a întâmplat până acum!

Problema esențială și problema cea mai dezbătută a fost cea discutată cu Ministerul Culturii și cu alții, întrebarea fiind: ce urmărește acest domn Varia, cu care au fost purtate mai multe discuții de către organele locale (al căror punct de vedere îl avem scris la comisie)? Deplasarea noastră a constatat în a cunoaște punctul de vedere al oricărui om de bună-credință din acest oraș... al unor oameni de cultură și artă din acest municipiu. Am constatat că, într-adevăr, se dorește binele acestui ansamblu, se dorește într-adevăr valorificarea ansamblului așa cum a fost gândit de Constantin Brâncuși“.

(Va urma)

SCRISORI

DE PE FRONTUL

STALINGRADULUI

Războiul, operațiile militare au fost analizate îndeosebi din perspectiva oamenilor politici, a istoricilor, a comandanților de diferite trepte sau a ofițerilor de stat major care au adoptat deciziile sau au elaborat planurile campaniilor de bătălie. O asemenea dimensiune este esențială pentru înțelegerea cauzelor și desfășurărilor generale și secvențiale ale conflictului armat, dar nu epuizează gama perspectivelor de abordare. Una dintre ele este și aceea a militarului de rând, aflat în prima linie de luptă, cel care suportă toate privațiunile și pentru care rămânerea în viață sau menținerea integrității lui fizice este, zilnic, un dar al lui Dumnezeu.

În cele ce urmează, publicăm scrisorile a doi militari încadrați în Bateria 2 din Regimentul 9 artilerie, trimise familiilor lor de pe frontul Stalingradului. Prima aparține fruntașului Constantin N. Gonțilă din comuna Dobrotești, județul Romanați, iar a doua sergentului Radu V. Constantin, al cărui domiciliu nu este indicat în documentele cercetate de noi. Scrisorile nu au fost expediate prin poșta militară, supusă cenzurii, ci prin camarazi veniți în concedii și permisii. Aceștia

le-au introdus într-o cutie poștală din Craiova, fiind apoi interceptate de organele polițienesti. Inspectoratul Regional de Poliție Craiova le-a expediat, la 18 noiembrie 1942, Direcțiunii Generale a Poliției, semnalând starea de spirit existentă în rândul militarilor angrenați în sângeroasa bătălie a Stalingradului.

Sergentul Radu V. Constantin, contingent 1937, fusese decorat la 7 aprilie 1942 cu Ordinul „Crucea Serviciului Credincios” cu spade, clasa a III-a, „pentru devotamentul și priceperea arătate în războiul contra Uniunii Sovietice în anul 1941”. Nu cunoaștem soarta celor doi militari, aflați atunci departe de țară, pe pământ străin, dar nu este exclus ca ei să fi supraviețuit tragediei Stalingradului și chiar războiului. Oricum, prin publicarea lor în paginile revistei Magazin istoric, cele două scrisori vor putea ajunge, cu o întârziere de peste o jumătate de secol, la destinație. Sunt două documente umane care confirmă încă o dată drama trupelor române angrenate în cea mai importantă bătălie a celui de-al doilea război mondial.

Petre OTU

În imagini: ostași într-o poziție înaintată, într-o pauză de luptă (sus) și masa trupei la Cotul Donului.

Scumpii mei părinți,

Nu știu dacă vă puteți închipui traiul pe care îl duc eu aici prin partea asta de Rusie. Sunt 2 luni de când suntem în această poziție lângă Stalingrad, cu diferite atacuri pe care le avem numai noaptea. Am avut un mare noroc până în prezent, căci noi ca artileriști avem o mulțime de oameni morți și răniți. Dar Dumnezeu m-a apărut până în prezent. Acum sunt sănătos, dar mă înfrățesc foarte rău când văd că la camarazi le vine scrisori de pe acasă și mie nu-mi vine nimic. Mă podidesc lacrimile că nu e nimeni care să aibă milă și de mine, căci sunt și eu prin străinătate. Căci din ziua de 26 iulie până în prezent nu știu nimic de acasă. Parcă nu v-așt fecior și parcă în viața mea nu v-am fost de nici un folos, așa de nu v-aș mai gândiți și la mine. Eu știu că o duceți destul de greu, dar cred că nu auziți nici zăbănit de avioane care să te uiți să-ți dea în cap, nici proiectile de tun, nici katiușele care să cadă împrejur 40 până la 50, mai grozav ca un tun greu. Nu stați cu ochii ca să vină bucătăria, să te rogi de bucatărie să-ți mai dea o jumătate de gamelă să mănânci și seara, căci seara nu avem mâncare decât cafea amară. Pâinea e foarte mică, căci dacă aș avea trei pâini pe zi și tot nu mi-ar ajunge, așa e de mică. Dumneavoastră aveți mâncare caldă și la prânz și seara. Azi fu duminică, poate că ați mâncat o mâncare mai bună, dar eu m-am culcat azi noapte la ora 4. Azi toată ziua săparam să ne facem adăpost, căci ne trebuie timp, e destul de târziu și vine iarna și trebuie să fim la adăpost. Ne rugăm la Dumnezeu să ne mai schimbe și pe noi căci suntem foarte nenorociți. Rușii ne atacă pe fiecare noapte, că au simțit că nu mai avem infanterie, căci regimentele de infanterie nu mai au decât câte 2 batalioane, care nu au mai mult de 230-240 oameni. E foarte greu, dar nu se gândește nimeni în ce situație suntem, căci sătulul la flământ nu crede.

Eu v-am scris o mulțime de scrisori, v-am trimis un plic cu 10 fotografii, v-am întrebat de Ionel

dacă e tot la Corabia sau l-ați mutat. V-am întrebat dacă ați făcut ceva grâu, porumb, ați arat grâu? Nu mi-a răspuns nimeni. Parcă n-a avut cine. De sărbători sau după, cu ajutorul lui D-zeu, vom veni și noi în țară, așa se aude, precis nu știu, dar se aude. Vă rog scrieți-mi și mie un plic și spuneți-mi ce mai aveți pe acolo. Voi mai trimite 3 fotografii de când eram la Odessa. Să-mi răspundeți de primire. Termin, e ora 9.30, mă culc că sunt obosit și se aude un avion și trebuie să sting lumina ca să nu ne mai observe.

Costică [Gonțilă].“

„1 noiembrie 1942

Tată, mamă, frați, soră,

Mult departe sunt de d-voastră și nu știu când ne vom mai revedea, pentru că aici avem de luptat cu un dușman foarte mare la număr și bine înarmat. De aici ce să vă spun: eu sunt sănătos până acum, ceea ce vă doresc și d-voastră, multă sănătate și trai fericit, nu ca al meu pe pământul acesta străin de nu poți să te înțelegi cu nimeni și nu poți să ajungi de nimic de la nimeni. Nu știu ce să mai zic și ce să mai fac, văd că nu ne schimbă nimeni. De astă iarnă și până acum tot pe front am fost și suntem, iarna a venit și gerul are să fie foarte aspru. Plus de asta, traiul nostru e foarte slab. De la douăzeci august și până acum avem o pâine de șase sute de grame pe zi, o masă de ciorbă la douăsprezece, iar seara câte optsprezece grame de unt sau conservă câte o sută de grame. Așa-i traiul nostru de amar.

Dacă ar da D-zeu odată să ne mai ducă și pe noi în țară, că aș ști cum să trăiesc, iar nu ca aici cu traiul prost pe de o parte și plus de asta cu muzica în față tot momentul, că auzi obuzele fluierând pe deasupra și căzând lângă tine, zici că acu, acu cade pământul. D-zeu să ne ferească și să mă apere cum m-a apărut și până acum.

Ați făcut tuică acum ce nu ați făcut niciodată până acum. Tătuțule, ești decis să o ții pe toată? Dacă zici că ați făcut 180 de vedre, eu aș zice ca să vindeți cel puțin

jumătate, dar nu așa cu ce preț o fi acum. Dacă o ții, s-o mai ții. Ah, ce-aș bea și eu o ceașcă de tuică și cât de bună ar fi. Ați făcut-o tare, cam ce țările are? Victor, cât stai acasă, muncește, dar în schimb bea și mănâncă, trăiește bine, căci o să trăiești și tu amărât ca mine. Tătuțule, de-acum înainte nu se va mai putea intra la artilerie și de aceea eu zic că pe Victor să îl dai voluntar la [Regimentul] 1 artilerie grea Craiova; căci dacă o cădea la infanterie s-a terminat cu el. Mai bine să facă trei ani de armată ca să fie sigur de viață. Eu de această părere aș fi și dacă aș fi acasă l-aș sili să se ducă. Te rog nu-l lăsa să facă ce-o vrea el, ia-l la zor dumneana. Eu nu te pot uita, căci atunci când am plecat la recrutare eram hotărât să fac la cavalerie, iar d-ta mi-ai spus, nu, treci la artilerie, că e mai bine; și într-adevăr așa e. Căci cavaleria luptă aproape tot ca și infanteria. Și de aceea zic că sunt foarte mulțumit că m-am îndrumat să trec la artilerie. Din cauza asta zic să treci și pe Victor tot la artilerie grea, oricât ai cheltui; și nu lăsa, și-l trimite voluntar. Nenea ce mai face, e sănătos, el cu ce se mai ocupă? Dar tața, tața Oana, ele ce mai fac? Dar copiii lor, că mi-i tare dor de ei. Marinică ce mai face, a mai crescut? Mă rog la Dumnezeu să nu te mobilizeze și pe tine, căci e foarte greu de a face o iarnă rusească pe poziție; să stai cu burta pe zăpadă în continuu și zi și noapte. Nu-i casă împrejur și nici un adăpost nu mai este. E foarte greu, când mă gândesc la iarna care vine... parcă vine moarte. Dar d-ta, mamă, ce mai faci? Te știu că ești foarte miloasă, parcă te văd cu ochii încărcăți de lacrimi; te rog să te ții mai tare cum se zice, căci D-zeu o avea grijă de mine. Scrieți-mi și mie dacă ați făcut ceva nuci și gutui.

V-am scris că Nicu ne-a părăsit pe data de 5 septembrie. S-a întâmplat așa. S-a dat un atac pentru cucerirea unui sat; s-a înaintat până la marginea satului. Iar noi am schimbat [poziția] ca să fim mai aproape de ei. Inamicul era în față, iar la stânga la 4 km ne bătea cu artileria și katiușă. Katiușă

SEPTEMBRIE 1943. VINDICTA

NAZIȘTILOR ÎN CEFALONIA ȘI CORFU

COSTA DE LOVERDO

În seara zilei de 25 iulie 1943, când a aflat de destituirea Duceului și formarea unui nou guvern, condus de mareșalul Badoglio, „dușmanul nostru cel mai înverșunat” – cum l-a etichetat el –, Hitler a reacționat imediat. De la o zi la alta – presupunea Führerul – noul guvern ar putea să trateze cu anglo-saxonii, cum s-a și întâmplat, de altfel: regele Victor-Emmanuel și noul său prim-ministru s-au adresat Națiunilor Unite, solicitându-le încheierea unui armistițiu separat (3 septembrie 1943; Magazin istoric, nr. 2-4/1984, 2-5/1985, 11/1986). Așadar, în fața acestei situații, Hitler s-a hotărât să pună mâna pe acea „clică” și să-i înapoieze, prin forță, puterea Duceului care, după cum se știe, fusese întemnițat. „Măine, a exclamat Führerul furios în fața generalilor săi, am să trimit pe cineva la Roma cu ordin către comandantul Diviziei 3 de Panzergrenadiere să aresteze tot guvernul. Pe rege, pe prințul moștenitor și toată banda, imediat, apoi pe Badoglio și echipa sa”.

În aceeași noapte, Führerul, trecând peste ezitățile statului său major, a luat o hotărâre ce avea să modifice tot cursul campaniei din Italia. Opt divizii germane, cantonate în Franța și în sudul Germaniei, au primit ordin să cucerească trecătorile alpine dintre Italia, Germania și Franța. Luat prin surprindere, Badoglio nu a dispus nici măcar aruncarea în aer a podurilor și tunelelor, așa încât, trupele germane, sub comanda mareșalului Rommel, au putut să-și asigure, fără dificultate, toate defileurile care duceau în Italia de Nord.

La 27 iulie, când guvernul Badoglio încă șovăia să ia o hotărâre, planul Führerului era clarificat. El comporta patru puncte: eliberarea lui Mussolini – care avea să se realizeze la 12 septembrie, de către un comando condus de Otto Skorzeny –, readucerea lui la Roma, ocuparea Italiei, capturarea flotei italiene. Imediat ce au aflat despre încheierea armistițiului

între Italia și Aliați, germanii au trecut la executarea, punct cu punct, a planului conceput de Hitler.

Dacă aceasta era situația în Italia, în Balcani, respectiv în Grecia, unde trupele italiene debarcaseră la 28 octombrie 1940, mareșalul Keitel, în urma deteriorării generale a situației, a ordonat exterminarea pur și simplu a armatelor italiene, ordin care a figurat și în dosarul Procesului de la Nürnberg. „Conform ordinului Führerului – sunau dispozițiile lui Keitel – orice unitate italiană care va îngădui rebelilor să ia arme sau va face cauză comună cu ei va suferi un tratament conform celor ce urmează: 1. Ofițerii vor fi împușcați. 2. Subofițerii și oamenii din trupă vor fi transferați în Răsărit (pentru muncă forțată în folosul Reichului). 3. Un ultimatum cu termen scurt va fi dat formațiilor a căror rezistență continuă, stipulând că în eventualitatea că nu se supun în termenele fixate vor fi pedepsite cu moartea prin împușcare.”

În realitate, aceste ordine severe s-au transformat într-o baie de sânge a armatelor italiene staționate în Grecia, după cum vom vedea din fragmentul de mai jos, extras din lucrarea scriitorului francez de origine greacă Costa de Loverdo *Les Maquis rouges des Balkans*. 1941-1945: Grèce, Yougoslavie, Albanie, apărută în editura Stock. Cartea relatează epopeea maquiurilor balcanice, prea puțin cunoscută, care avea să coste viața a două milioane de oameni. Însuși Churchill, vorbind în Memoriile sale (vol. V) despre evenimentele sângeroase din Grecia, nota, cu sobrietate: „Au avut loc represalii sălbătice”.

Autorul acestei lucrări a participat la rezistența greacă încă din momentul invaziei trupelor germane și italiene în Balcani. Prins și încarcerat la Bayonne, el a evadat imediat și, străbătând Pirineii pe jos, a ajuns în Spania, apoi la

În timpul războiului, autorul a luptat în forțele aeriene ale Greciei, pe fronturile din Africa, Italia, Orientul Mijlociu, fiind supranumit – pentru cele 11 misiuni îndeplinite – Serafimul negru

Gibraltar. Angajat în aviația Forțelor grecești libere, a participat la campaniile din Africa și din Italia, îndeplinind unsprezece misiuni speciale, ceea ce i-a atras porecla de „Serafimul negru“.

Înapoiindu-se la Atena în 1945, el a străbătut țara devastată de război, adunând note, din care a alcătuit mai târziu, în 1948, un Raport despre Grecia, adresat Națiunilor Unite. Demobilizat, Costa de Loverdo s-a consacrat istoriei, prima lui lucrare, Comora muntelui Athos, fiind încununată în 1955 cu premiul Academiei Franceze. A publicat apoi Pământul sfânt (1964), Zeii cu spade de bronz (1966), în care mitologia este analizată în lumina

științei arheologice contemporane și Tribulațiile colonelului Grey, lucrare alcătuită din notele carnetelor escadrilei sale. Au urmat opt povestiri inspirate din războiul dintre serviciile secrete în Orientul Mijlociu. În 1966, Costa de Loverdo a publicat cartea Grecia în luptă, preluând la lucrarea din care am adaptat câteva fragmente, cu titlul și subtilurile redacției Magazin istoric. În pofida superiorității în oameni și material a trupelor germane și italiene, ca și a pierderilor uriașe pe care le-au suferit, maquiurile din țările balcanice au știut să lupte cu un curaj ce le-a câștigat stima și simpatia a milioane de oameni.

Gandin se află în dilemă

În Grecia, vindicta nazistă s-a manifestat printr-un incalificabil măcel, pe care volume întregi n-ar fi de ajuns să-l descrie. În Corint s-a răspândit zvonul că germanii au îngrădădit garnizoana italiană în trenuri (sub pretextul repatrierii), răsturnând apoi vagoanele de pe podul canalului ce se înalță deasupra apei, la 80 metri. În Insulele ionice unde, potrivit convenției de armistițiu, trupele aliate trebuiau să succedă celor ale lui Badoglio, generalul german Alexander Löhr, al cărui flanc drept se afla grav amenințat, a dezlănțuit un adevărat infern. În Cefalonia și în Corfu, masacrarea italienilor a fost totală. Situată la vest de golful Corint, Cefalonia era una dintre perlele Eptanezului¹.

Portul Argostolion (capitala insulei), unde flotele se succed peste trei mii de ani, se afla în mâinile Diviziei Acqui, din care câteva unități ocupau și Corfu și Leucas. Efectivul total: 11 000 oameni, cuprinzând și echipajele unei flote de vedete și dragoarele ancorate în radă. Comandantul diviziei este generalul Antonio Gandin, al infanteriei – generalul Eduardo Gherzi. Maiorul Mario Romagnoli conduce artileria divizionară (Regimentul 33 artilerie de campanie), iar căpitanul de fregată Mastrangelo se află în fruntea detașamentului Regia Marina.

Încă de la începutul lunii august, Divizia Acqui coabitează, din nefericire, cu Regimentul 996 al Wehrmachtului (colonelul Hanz Barge) și cu o secție de artilerie aflată sub comanda locotenentului Franz Fauth.

În ziua de 9 septembrie, a doua zi după capitulare, pe la prânz, Gandin și locotenentul Fauth iau masa împreună. Germanul ridică paharul, închinând pentru „Italia, atât de greu încercată“, căreia îi urează „un viitor mai bun“. Se mai scurg câteva ore. Lui Gandin îi parvine un mesaj de la generalul Vecchiarelli (Armata 11): „Depuneți armele colective germanilor. Păstrați-le pe cele individuale“.

Gandin se află într-o mare dilemă: să asculte înseamnă să calce termenii armistițiului, să refuze înseamnă să se împotrivescă șefului său ierarhic direct. Pe data de 10, colonelul Barge primește și el instrucțiuni. Apoi somează Divizia Acqui să depună armele, a doua zi, înainte de ora 11, în marea piață din

Argostolion, Gandin își adună ofițerii. În pofida umilinței pe care trebuie să o îndure, aceștia hotărăsc în majoritate să se supună. Între timp, noi întăriri germane debarcă de pe continent, un vas italian încărcat cu muniții este bombardat și se află despre intensul bombardament al insulei Corfu de către avioanele Stuka.

Soldaii Diviziei Acqui murmură. Știri îngrijorătoare le parvin din insula Leucas. Nemulțumiți că au capturat doar artileria, naștiții au pus mâna și pe armele individuale, omorându-l pe colonelul Ottavei, care s-a opus acestei măsuri, ce contravenea stipulațiilor din ordinul lui Vecchiarelli. Acum, majoritatea Diviziei Acqui pare să adere la armistițiul încheiat de Badoglio. Germanii continuă să bombardeze Corfu, unde maiorul Agostini rezistă cu desperare asaltului mai multor batalioane S.S. Spiritele se aprind, disciplina cedează. În piața din Argostolion, un subofițer își insultă căpitanul: „Traditore!“ (trădător) și

îi trage un glonte de revolver. În aceeași zi, 12 septembrie, la prânz, o bombă explodează lângă mașina generalului Gandin și un soldat smulge cu dispreț fanionul de pe ea. Generalul se decide atunci să organizeze un plebiscit fără deosebire de grad. Reiese că aproape sută la sută din efective sunt hotărâte să se împotrivescă germanilor.

„Nimănui nu-i venea să creadă“

Timp de zece zile lupta se duce cu înverșunare, în mijlocul exploziilor de artilerie și al urletelor asurzitoare produse de Stukasuri. Dar pe 17 și 18 septembrie, italienii, lipsiți de

Englezi debarcând în Grecia

¹ Arhipelag format din șapte insule, dispuse de-a lungul țărmului sud-vestic al Greciei, printre care: Corfu, Cefalonia, Ithak. La 8 septembrie 1943, ele au fost ocupate de unități italiene.

întări și de orice sprijin aerian, pierd Creasta telegrafului, poziție-cheie a insulei. În noaptea de 18 spre 19, o importantă formație de germani debarcă în nord și încercuiește Batalionul 3 din Regimentul 317 al Diviziei Acqui. Acesta arborează drapelul alb, dar naștiții nu țin seama de el și îi lichidează imediat pe răniți și pe muribunzi, apoi împușcă restul unității, asigurându-se că n-a mai rămas nici un soldat în viață.

Batalionul 2 din Regimentul 317 cade și el, după o luptă disperată. 600 prizonieri, înșiruți în coloană, sunt trecuți prin „laminor”, adică sunt prinși între focurile încrucișate ale mitralierelor, în fața unui zid pe care germanii îl aruncă apoi în aer cu dinamită, astfel încât corpurile să fie acoperite de moloz. În satul Kokolata, generalul Gherzi și locotenent-colonel Sebastiani înaintează cu brațele ridicate. Se aud rafele de mitralieră. Dar ținta nu e bine oștită. Cei doi mai au timp să strige „*Eviva l' Italia!*” înainte de a muri. La Farao, marinarii bazei navale sunt buzunăriți, luându-li-se tot ce au asupra lor, apoi germanii îi masacrează în plină stradă.

În zorii zilei de 22 septembrie, SS-iștii se apropie de Keramies, unde s-a transferat statul major al Diviziei Acqui, încă de la începutul ostilităților. La ora 11 fix, un steag mare alb flutură deasupra vilei Valanios, sediul comandamentului. În prag, generalul Gandin, cu brațele încrucișate și privirea îndreptată spre cer, urmărește cu un aer absent baletul avioanelor Stuka, ce pune capăt oricărei rezistențe. În Corfu, Leucas și Cefalonia, germanii împușcă 146 ofițeri și 4 000 soldați italieni.

Dar ce-i mai rău abia urmează. În cursul dimineții de 23 septembrie, toți supraviețuitorii din Cefalonia sunt îmbarcați în camioane. Convoii străbate insula și se oprește la capul „Sfântul Theodor”, lângă o casă izolată de culoare roz, din apropierea mării. Un pluton de naștiți, soldați stând cu picioarele îndepărtate, cu casca bine fixată pe cap și pușca mitralieră sub braț, așteaptă victimele în fața zidului înconjurător.

Capelanul don Formato relatează ultimele clipe ale acestor oameni:

Cavaleria italiană dispersând prima manifestație din Atena

„Nu se auzea decât un singur strigăt, repetat neîncetat:

— Capellano, capellano.

Eu răspundeam:

— Aici! O clipă, vin acum...

N-a lipsit mult să înnebunesc, neștiind spre care dintre acei oameni sortiți morții trebuia să alerg mai întâi. Mă repezeam de la unul la altul, ca un automat, primind obiecte personale, scriind adrese, dându-le în același timp absolutuinea¹. Unii se aruncau la picioarele mele, alții se agățau de brațul meu, lacrimile șiroidu-le pe față.”

Generalul Gandin a fost împușcat primul. Apoi ceilalți, în grupe de 8 până la 12. Masacrul a durat patru ore. Corpurile au rămas câțva timp îngrămădite unele peste altele, în fața zidului casei roz, „ca exemplu”. Apoi, cum duhneau rău, au fost azvârlite în mare. Șaptesprezece marinari au îndeplinit această muncă. Iar când ea s-a terminat, au fost și ei împușcați.

Acestea sunt ultimele victime ale masacrului colectiv din Cefalonia. Peste 10 000 de italieni au fost uciși. Au supraviețuit doar 37 ofițeri. Camionul care îi transporta la locul execuției având o pană, au reușit să fugă. La fel ca în garnizoanele din Insulele ionice, majoritatea celor care, în alte părți, au refuzat să se predea germanilor au fost omorâți. În total, într-o lună au pierit aproape 40 000 italieni, asasinați de naștiți în Balcani.

Ecoul masacrelor s-a propagat în tonalități diferite: într-un fel în Italia, în altul în nordul Europei, prin filieră germană, și în altul în sudul continentului. Reacția a fost totuși identică: nimănui nu-i venea să

creadă. Astfel, la Milano, ofițerul Belinzaghi, al cărui nepot servea în Divizia Acqui, nota în *Jurnalul* său: „Firește, cum noi ne aflăm sub jurisdicția germană, unitățile care s-au supus lui Badoglio și au predat armele rebelilor au fost considerate în mod oficial «trădătoare» și, ca atare, pasibile de soarta destinată dezertorilor în timp de război. Totuși, naștiții s-au ferit să destăinuie amploarea masacrării italienilor, comisă în Peninsula Balcanică. Zvonurile care transpirau în privința asta păreau atât de neverosimile, încât mulți nici nu le-au acordat crezare la început...”

La Brindisi, unde s-au aflat foarte curând știrile din Corfu și din Cefalonia, reacțiile au fost aproape aceleași: „Desigur, unii se gândeau că ar putea fi adevărată toată această sumbră întâmplare. Dar de aici și până a-ți închipui că germanii — cu care nu cu mult înainte fusesem aliați — ar putea extermina zeci de mii dintre ai noștri, era o mare distanță. Apoi, noi îi suspectam pe Aliați că înnegresc tabloul, spre a-i incita pe italieni să lupte în rândurile lor. Căci, în sfârșit, chiar dacă naștiții masacrau într-adevăr garnizoanele din Insulele ionice, de ce nu se intervenea spre a-i împiedica? Unui avion nu-i trebuia mai mult de câteva zeci de minute spre a străbate distanța ce despărta Brindisi de Argostolion sau de Corfu. O navă de război traversează strâmtoarea în câteva ore. Supremăția aeromare a Aliaților în canalul Otrante² era deplină. Cum să presupui atunci că ei ar accepta să se săvârșească o astfel de crimă, când Italia trecuse de partea lor?”

Ei bine, Divizia Acqui a fost totuși nimicită. De cealaltă parte a strâmtoarei, americani și englezi au asistat la masacru cu brațele încrucișate³. Desigur, Aliații au socotit atunci că au alte preocupări, mai importante. ■

**Adaptare de
Paul B. MARIAN**

² Strâmtoare între Peninsula Balcanică și Italia, legând Marea Adriatică de Marea Ionică.

³ Mărturie înregistrată de mine la Brindisi. Autorul ei, care lucra la antrepozittele Montecatini, a vrut să nu i se citeze numele (n.a.).

¹ Iertarea păcatelor la catolici.

SECRETELE ALIANȚEI FRANCO – PÉTAIN

La 28 februarie 1939, Marea Britanie și Franța recunoșteau guvernul naționalist al generalului Franco – devenit „caudillo” cu 13 luni în urmă (Magazin istoric, nr. 1, 8/1993, 11/1995). Fără să mai întârzie, la 2 martie, Consiliul de Miniștri francez îl desemna pe mareșalul Pétain ca ambasador al Franței pe lângă guvernul lui de la Burgos.

Această neașteptată numire se datora prestigiului mareșalului și vechilor sale relații cu Franco. Înainte ca numele unui mareșal al Franței să fie propus în Consiliul de Miniștri, ministrul de externe Georges Bonnet a cerut agrementul generalului Franco.

Telegrama de răspuns, adusă de Quiñones de León – reprezentant oficial al lui Franco la Paris, a ajuns în ziua de 1 martie. Agrementul era desăvârșit. Doña Carmen Polo, soția lui Franco, va comenta cu un prieten, după mult timp, că soțul ei a plâns de emoție. Stânga franceză, în schimb, nu a primit cu plăcere știrea, considerându-l pe eroul de la Verdun prea important pentru Franco.

„Mâna” mareșalului...

Prima întâlnire între gloriosul mareșal și Franco, recent avansat la gradul de colonel, avusese loc cu 14 ani în urmă, în 1925. Era la 28 iulie, cu ocazia întrevederii dintre Pétain și dictatorul Primo de Rivera. Acesta din urmă îl prezentase pe

În imagini: generalul Franco (stânga) și mareșalul Pétain: o relație specială.

Francisco Franco, cu 36 de ani mai tânăr decât Pétain, „marelui mareșal”. Ani mai târziu, Franco va menționa această întâlnire de la Ceuta, în Maroc, ca pe începutul prieteniei sale cu Pétain.

Din august, cele două armate se lansaseră în cucerirea Rif-ului: francezii pe uscat, iar spaniolii pe mare. Pétain fusese chemat pentru a restabili în Maroc, între 27 august și 6 noiembrie 1925, o situație compromisă de revolta lui Abd el-Krim (Magazin

În același timp, Léon Blum comenta în organul său de presă, Le Populaire: „Pentru cel mai notabil, cel mai uman dintre soldații noștri nu este o răsplată să fie cu Franco”. Ziarul de dreapta L'Excelsior definea desemnarea lui Pétain ca ambasador în Spania o mare dibăcie, cotidianul publicând celebra fotografie în care mareșalul primea medalia militară spaniolă din mâinile lui Alfonso XIII. Colonelul De Gaulle, în acele momente aproape necunoscut, împărțase părerea lui Blum, comentând cu cei apropiați: „Un mareșal al Franței să accepte acest post! Mareșalul este atacat de vanitate senilă!”

Dar tot Franco a fost cel care trebuie să se fi simțit cel mai flatat. Franța îi trimitea pe unul din liderii săi celebri, ultimul erou al primului război mondial (Magazin istoric, nr. 11/1992, 2/1996). Când consilierul premierului Daladier l-a întrebat dacă ar accepta acest post, răspunsul mareșalului a fost următorul: „Onoarea de a servi Franța este atât de mare, încât nu mi se va epuiza niciodată”.

istoric, nr. 3/1976). În același an, la 7 februarie, Franco era avansat colonel. Avea numai 33 de ani. Pétain, când devenise colonel, în 1910, avusese 54. Alte timpuri. Alte războaie.

Împotriva rebelului Abd el-Krim se alăturaseră două destine ale unor viitori șefi de stat latini, Franco și Pétain.

La finele lunii octombrie 1925, Abd el-Krim se refugiase în munți, Pétain promițând capturarea rebelului pentru anul următor. La 6 februarie 1926,

Ministrul francez de război în vizită la Academia militară din Zaragoza, alături de generalul Franco

Philippe Pétain călătorise la Madrid, pentru a semna tratatul militar al campaniei de primăvară. Primirea fusese apoteotică. Regele Alfonso XIII oferise o cină de gală în onoarea sa la Palatul Oriente. Printre invitați se numărase și Franco, invitat datorită condiției sale de comandant al primei divizii a Madridului, avansat deja la gradul de general, chiar în ziua de 3 a aceleiași luni.

Începând din acel moment, viitorul generalissim spaniol luase parte la toate recepțiile la care fusese prezent mareșalul. Îl întâlnim astfel la Toledo, în Alcázar, unde Pétain primise din mâinile lui Alfonso XIII medalia militară. În fotografia care a imortalizat acest act, Franco putea fi văzut în planul doi, parcă așteptând să-i vină rândul. Unul era mareșalul consacrat deja, celălalt nu se mai oprea tot urcând cele mai înalte trepte.

În luna noiembrie 1928 Pétain l-a vizitat pentru ultima dată oficial pe prietenul său regele Alfonso XIII, cu ocazia inaugurării Casei Velásquez,

creată după modelul școlilor franceze de la Roma și Atena. Invitat de către monarh, mareșalul a avut posibilitatea să-și revadă toți prietenii spanioli. Avea să fie ultima sa călătorie în Spania monarhică.

Nu se cunosc scrieri ale mareșalului în legătură cu Războiul civil spaniol (1936-1939), care ar putea să ne lămurească spre ce tabără înclinau preferințele sale. Pe de o parte, și-a menținut mutismul necesar pentru a-și păstra statuia de mareșal republican, pe de alta, nu încapse nici o îndoială că simpatiile sale înclinau spre militarii rebeli, pe mulți dintre ei cunoscându-i personal, ca, de exemplu, pe generalul Franco, pe care-l salutase ultima dată în 1930, când acesta era comandantul Academiei Militare din Zaragoza. Acolo, André Maginot, ministrul francez de război, îi atribuisese lui Franco Legiunea de Onoare.

În 1936, când a izbucnit războiul civil spaniol, Pétain era una dintre personalitățile franceze care îi cunoștea cel mai

bine pe militarii insurgenți. Doi ani mai târziu, în martie 1938, când Léon Blum s-a instalat pentru a doua oară la Matignon și a convocat Consiliul permanent al apărării naționale (C.P.D.N.), pentru a studia posibilitatea de a interveni direct cu trupele în Catalonia, mareșalul Pétain, în calitate sa de președinte al acestui Consiliu, s-a opus trimerii a trei divizii, împotriva opiniei generalului Gamelin, care s-a pronunțat în favoarea acțiunii.

Unii autori chiar au atribuit mareșalului următoarea frază: „În acea zi am împiedicat, într-adevăr, catastrofa pe care Frontul Popular dorea să o dezlănțuie pentru Franța“. În ciuda faptului că Pétain s-a opus acestei intervenții, elaborarea hotărârii strategice a fost mult mai complicată. Francezii se temeau ca Spania republicană să nu rămână divizată în două și ca militarii germani și italieni să se apropie în mod periculos de frontieră. De aceea, guvernul francez s-a gândit în mod serios la o ocupare a Cataloniei.

La 15 martie 1938, situația era atât de gravă, încât Blum a convocat C.P.D.N. S-a discutat ajutorul ce putea fi acordat Cehoslovaciei, în cazul unei agresiuni germane, și problema unei posibile intervenții în Spania. Léon Blum a propus lansarea următorului ultimatum către Franco: „Dacă în 24 de ore nu renunțați la sprijinul forțelor străine, Franța, luându-și libertatea de acțiune, își rezervă dreptul de a adopta toate măsurile de intervenție pe care le va considera oportune“. Câțiva generali s-au opus în mod categoric acestei măsuri.

Însă „mâna“ mareșalului Pétain s-a putut vedea, deși indirect, în divulgarea acestei extrem de secrete reuniuni a Consiliului permanent 48 ore de la înțelegerea ei. În Franța a început o virulentă campanie de presă în care se

vorbea despre o intervenție directă în Spania, afirmându-se chiar că deja se produsese.

Misiune delicată

În 1939, mareșalul a acceptat misiunea diplomatică în Spania, dar a impus trei condiții: „Să aibă legătură directă cu ministrul de externe francez, o mașină nouă și nici o femeie în ambasadă“ (vezi caseta). În sfârșit, bătrânul s-a îndreptat spre Spania, în expresul Paris-Hendaya, coborând la această stație de frontieră în dimineața zilei de 16 martie 1939. Pe peron îl așteptau toate autoritățile din Pirineii de Jos, delegații ale vechilor combatanți și o mulțime care îl aclama. Pétain și suita sa au trecut frontiera pe jos, traversând Bidasoa pe vechiul pod, construit în timpul reginei Isabel II. Mareșalul a plecat imediat spre San Sebastian în noua sa mașină, un Renault „vivastella“. În Donostia s-a cazat la vila „Zinza“ din cartierul Alegorrieta, unde a rămas șase luni înainte de mutarea sa la Madrid.

Noul ambasador îi ceruse ministrului să-l lase să-și aleagă personalul militar, iar acesta, la rândul său, îi impusese drept consilier al ambasadei pe Gazel, expert diplomat ce va răspunde de toate problemele tehnice ale relațiilor franco-spaniole.

Încă pe când se afla la vila „Zinza“, Pétain începuse să se neliiniștească din cauza întârzierii primirii sale de către Franco, până într-atât încât s-a destăinuit soferului său particular: „Dacă Franco nu vrea să mă primească, îi voi scrie lui Daladier că mă întorc la Paris“. În sfârșit, prezentarea scrisorilor de acreditare a fost fixată pentru ziua de 24 martie, la o săptămână după sosirea sa în San Sebastian.

Există numeroase mărturii despre acest prim contact cu

Franco. Una dintre cele mai elocvente este cea a ministrului de externe al lui Franco, Serrano Súñer (*Între Hendaya și Gibraltar*), care povestește măsurile ce s-au luat la Burgos pentru ca mareșalul să nu fie ofensat. Trebuia să se țină seama de faptul că în acele momente, când tocmai se terminase războiul, Franța era acuzată că-i ajutase pe republicani.

Primirea a fost rece. Franco a rămas în picioare, nepronunțând aproape nici un cuvânt: „Atunci mareșalul – povestește Serrano Súñer – s-a învâluit într-o demnitate în care persoanele prezente n-au putut decât să-i aprecieze «sa grandeur»“.

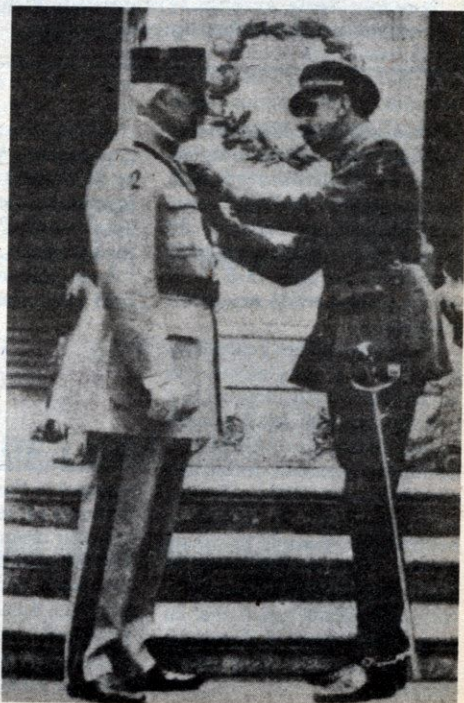
Misiunea lui Pétain avea să se dovedească grea și complicată. Dacă la 24 martie își prezentase scrisorile de acreditare lui Franco, la 27 aceeași lună, acesta aderase la Pactul anticomintern, hotărâre care suscita îndoieli asupra pretenției sale neutralității.

Pe de altă parte, cum am mai menționat, încă nu se risipise resentimentul acumulat împotriva Franței, datorită ajutorului pe care-l acordase Republicii. Franco îi cerea restituirea flotei republicane internate la Bizerta, aurul Băncii Spaniei, ca și înapoierea

materialului militar aflat încă în țara vecină. Pe de altă parte, transferul de trupe marocane, mișcările unor formațiuni italiene și prezența unei escadre germane pe coastele meridionale spaniole creau temeri privind o lovitură de forță împotriva Gibraltarului, a Tangerului, a zonei franceze din Maroc sau chiar a Portugaliei. Toate acestea creau tensiuni în relațiile franco-spaniole, în ciuda dezmințirilor Burgosului.

Dar poate că problema cea mai importantă cu care s-a confruntat Pétain a fost cea a refugiaților. Soluționarea acestei chestiuni era dificilă, căci tradiționala politică franceză de acordare a azilului împiedica expulzarea lor cu forța. Ministerul afacerilor externe francez a vrut să coreleze

Februarie 1926. Regele Alfonso XIII îl decorează pe mareșal cu Marea Cruce a Meritului Militar

Condiția sui-generis pusă de Pétain la acceptarea postului său diplomatic din Spania, respectiv lipsa oricărei femei din ambasadă, poate trezi nedumeriri cititorului de astăzi. „Pretenția” mareșalului avea să se înscrie însă pe o viitoare coordonată a politicii guvernului de la Vichy privind statutul femeii în timpul „Revoluției naționale”. Nu era deci decât o lege a Vichy-ului „avant-la-lettre”.

Vichy et l'Eternel féminin este titlul unei cărți apărute în urmă cu câteva luni la Paris (editura Seuil), sub semnătura lui Francine Muel-Dreyfus, carte-reflexie asupra rolului femeii sub regimul pétainist. Vichy-ul, scrie autoarea, a urmărit restaurarea ordinii „naturale”, fondate pe o separare absolută între sexe. El a vrut să înscrie femeia într-un ritm biologic imuabil, pentru a o obliga să se sacrifice. În opinia ideologilor regimului, vocația femeii franceze era de a-și sluji soțul. De aceea se preconiza o ruptură totală între lumea femeilor și cea a bărbaților, idolatrizându-se femeia în cămin, crescătoare de copii.

În sprijinul acestei teorii aveau să vină legi și decrete privind obligativitatea învățământului menajer familial sau impunerea Sărbătorii Mamelor ca sărbătoare națională (începând din 1941). Autoarea volumului, sociolog de profesie, aduce ca dovezi ale afirmațiilor ei presa feministă a epocii, broșurile Ligii mamei (fondate încă din 1933), o serie de reviste educative și medicale ale vremii, precum și arhive inedite.

Toate aceste surse, coroborate, lasă imaginea societății familiale ideale, în timpul Franței de la Vichy, o societate marcată de revanșa forțelor conservatoare.

Înmânarea aurului de repatrierea imediată a 50 000 de refugiați și de restabilirea urgentă a comunicațiilor feroviare. Dar, până la urmă, în Consiliul de Miniștri din 24 iunie, s-a hotărât restituirea aurului, fără să se obțină contrapartida repatrierii refugiaților.

Împotriva părerii generalului Gamelin și a altor membri ai guvernului, Pétain a fost cel ce a insistat cel mai mult pentru îndeplinirea în totalitate a acordurilor semnate, dorind să-l mulțumească pe Franco, dar mai ales preocupat de obținerea neutralității spaniole în caz de război, încercând să evite un front ostil la granița Pirineilor, căci dacă Spania s-ar fi aliat cu Axa, consecințele ar fi putut fi nefaste pentru securitatea franceză.

Până la urmă, Franco a rămas neutru (*Magazin istoric*, nr. 8, 9/1994) fie datorită inteligenței lui, fie datorită bunelor oficii ale lui Pétain. Sigur este însă că acest fapt nu va fi în folosul deja muribundeii Republici a III-a franceze.

Întâlnirea de la Montpellier

Mareșalul vroia să se întoarcă în Franța. Ocazia nu va întârzia să se ivească, dar în condiții dramatice pentru țara lui. Într-adevăr, la 1 mai 1940, deși atacul german pe frontul de vest încă nu se produsese, Paul Reynaud – noul președinte la Consiliului de Miniștri din 21 martie – l-a chemat pe Pétain la

Paris, propunându-i să fie ministru de stat. Acesta a acceptat oferta și s-a întors la Madrid, pentru a rezolva problemele cele mai urgente.

Înainte de a părăsi Madridul, Pétain și-a luat rămas bun de la Franco: „Patria mea este în pericol. Sunt chemat pentru a face pace și a semna armistițiul. Excelența Voastră avea dreptate. Aceasta este opera de treizeci de ani a marxismului. Sunt chemat pentru a avea grijă de Națiune și vin să vă spun la revedere”.

„Din ochii bătrânului mareșal se desprindea emoția – povestește Franco – și un sfat de camarad leal mi-a venit pe buze: «nu plecați, mareșale, învocați vârsta dumneavoastră înaintată [Pétain avea 84 de ani]. Cei care au pierdut războiul trebuie să-i pună capăt și să semneze armistițiul. Excelența Voastră este soldatul victorios de la Verdun. Nu dați numele dumneavoastră unui lucru pe care alții l-au pierdut». «Știu, domnule general, dar Patria mea mă cheamă și îi sunt dator. Acesta este, poate, ultimul serviciu pe care pot să-l aduc».”

Ultima dată când cei doi renumiți soldați s-au întâlnit a fost la Montpellier, pe drumul de întoarcere de la întrevvedere pe care Franco o avusese cu Ducele, în vila italiană Bordighera.

Vizita lui Franco făcută lui Pétain, la Montpellier, n-a fost atât de întâmplătoare pe cât au dorit să lase să se înțeleagă cercurile oficiale spaniole. Pentru Franța de la Vichy, vizita lui Franco presupunea ruptura izolării la care era supus regimul mareșalului. Pe planul relațiilor franco-spaniole, ea oferea ocazia, atât mareșalului, cât și lui Franco, de a se întâlni din nou. Desigur, inițiativa îi aparținea lui Franco și se înscria în cadrul intereselor comune de a se revedea. Pétain, care știa că Franco părăsea Spania mai ales pentru a se întâlni cu Mussolini,

a vrut să se asigure de hotărârea lui Franco de a menține Spania în afara conflictului mondial.

În dimineața zilei de luni, 10 februarie 1941, o mare coloană de mașini escortate de Garda civilă pleca din Madrid spre Barcelona. Printre autoritățile care-l însoțeau pe Franco figurau Antonio Tovar, subsecretar de stat de presă, generalul Moscardó, șeful casei sale militare și, desigur, Serrano Súñer, ministrul afacerilor externe. Odată aflată pe teritoriul francez, suita lui Franco a fost primită în acordurile *Marseizei* și ale imnului național spaniol. Itinerarul pe teritoriul francez s-a desfășurat fără incidente. Franco a părăsit vila Bordighera declarând foarte clar că nu va intra în război. S-a îndreptat apoi spre Montpellier, unde îl aștepta mareșalul.

Din motive de securitate, sosirea lui Franco la Montpellier a fost menținută în cel mai strict secret. Ziarele, supuse unei foarte severe cenzuri, primiseră consemnul de a nu publica nimic. La ora 13.30, Franco a sosit în Piața Prefecturii, fiind primit imediat de către generalul Laura. Au răsunat imnurile naționale.

În timpul prânzului de onoare, Franco i-a repetat lui Pétain că Spania va fi neutră. La

rândul său, mareșalul a afirmat că nu va accepta niciodată o invazie a Spaniei de către trupele germane. După ora cinci după amiază, cei doi bărbați au ieșit din Prefectură și din nou s-a auzit *Marseieza* și, de această dată, și imnul (falangist spaniol) *Cu fața spre soare*. Cei doi șefi de stat și-au strâns cordial mâna și și-au dat reciproc ultimele saluturi. Serrano Súñer, emoționat, a strigat: „Vive la France, mon-sieur le Maréchal!” Rapid, cele 25 de automobile ale suitei au părăsit Piața printre aclamații.

Întâlnirea menționată mai sus a avut un mare ecou în întreaga presă internațională și, mai concret, în cea franceză, care s-a întrecut în elogiul la adresa celor doi bărbați, din multe motive tovarăși de arme și prieteni. Ani mai târziu, în luna august 1945, Franco va fi scandalizat de condamnarea la moarte a mareșalului, comutată la închisoare pe viață. Dar generalissimul nu putea face nimic pentru Pétain în acele momente, închis în fortul Portalet din Pirinei. Totuși această apropiere a închisorii franceze de frontiera spaniolă făcuse să circule zvonul că Franco era gata să lanseze Divizia Albastră asupra Portaletului cu misiunea de a-l

răscumpăra pe Pétain și a-l duce la Madrid.

Circulația acestui plan nechibzuit sugerează însă până la ce punct se asociau figurile celor doi dictatori. Cu ocazia celei de-a 35-a aniversări a bătăliei de la Verdun, ziarul falangist *Arriba* publica un interviu de excepție cu generalul Franco, dedicat în întregime mareșalului Pétain, în acele momente închis pe insula Yeu. În respectivul interviu, la întrebarea „ce s-ar putea face pentru cel mai bătrân prizonier politic din Franța”, Franco a răspuns: „Puțin, căci este vorba despre probleme interne ale altei națiuni, dar dacă aceasta va ajunge într-o zi să-l pună în libertate, noi îi vom oferi cu multă plăcere ospitalitatea minunatei noastre clime mediteraneene”.

Philippe Pétain a murit la 23 iulie 1951, la vârsta de 95 de ani. Prima telegramă care a fost primită în insula Yeu a fost de la generalissim. Era ultimul omagiu al lui Franco, adus unuia dintre cei mai buni prieteni ai săi, unul dintre cei mai iubiți și admirați șefi ai ceea ce până în 1940 fusese numită „cea mai bună armată din lume”. ■

**Adaptare de
Ana VĂDEANU
după revista Historia y Vida**

UN GÂND PE LUNĂ

„Singurul lucru care îl poate salva pe om este iubirea”.

Emil Cioran

„INSURECȚIA BĂIEȚILOR ȘI FETELOR“ DIN VARȘOVIA

TOMASZ STRZEBOSZ

În literatura istorică insurecția din Varșovia ocupă un loc important, memoriile și relatările lansând zeci și zeci de variante și unghiuri de vedere asupra evenimentului declanșat la 1 august 1944.

Am primit de la Ambasada Poloniei la București – căreia îi mulțumim – un articol ce aduce un punct de vedere polonez în subiect, punct de vedere exprimat de un profesor la Institutul de studii politice al Academiei poloneze de științe și la Universitatea catolică din Lublin. Lucrările lui Tomasz Strzembosz, toate cantonate – ca temă – în aceiași ani ai războiului (Acțiunile armate ale Varșoviei clandestine 1939-1944, Detașamentul de asalt al Varșoviei clandestine 1939-1944, Reflecții asupra Poloniei și clandestinității 1939-1945) îl îndrituiesc să încerce – în densul studiu de față – a aduce câteva clarificări necesare unui subiect atât de divers interpretat.

Prefațăm articolul profesorului polonez cu opinia – șocantă în originalitatea ei – unui mare istoric, ziarist și om politic polonez, Adam Michnik, actualul director al publicației Gazeta Wyborcza: „Orice polonez are fixată în mintea sa următoarea lecție: Polonia poate lipsi de pe harta Europei, pe această hartă Polonia a lipsit un secol. Polonia nu este de folos nimănui – ea este necesară doar polonezilor. Jocul iresponsabil cu focul înseamnă a călca în picioare interesele superioare ale statului.

Din acest punct de vedere, este lipsită de sens controversa dacă în 1945 Polonia a fost eliberată sau înrobă de armata roșie. Pentru unii a însemnat captivitate, pentru alții – eliberare. Iată cât de diferit gândesc azi polonezii, și această deosebire nu poate fi înlăturată de nici o hotărâre a Parlamentului sau de vreo declarație de guvern. În schimb, față de noua retorică rusă, care susține că tratatul cu Polonia trebuie renegociat, polonezii se cuvine să fie uniți. Din buna înțelegere poloneză nu poate fi înlăturată nici formația post-comunistă, pentru care anul 1945 a fost o eliberare, și nici formația post-anticomunistă, pentru care acest an a fost începutul sovietizării Poloniei. Și unii și ceilalți, respectându-și diferențele de identitate și memorie istorică, trebuie să se înțeleagă în ce privește problema politicii față de Rusia. Acela care anulează posibilitatea înțelegerii cu postcomuniștii în politica poloneză față de Rusia, acela împinge primejdios această formațiune politică în brațele Moscovei. Aceasta este logica lucrurilor“.

În
exclusivitate
pentru
magazin
istoric

Acolo unde bătea
inima țării

Insurecția din Varșovia, din anul 1944, a avut loc într-un oraș mare, capitala țării. Sub acest aspect ar putea fi considerată un eveniment

de importanță națională, un episod al războiului polono-german, una dintre acele insurecții declanșate în capitalele Europei ocupate.

Realitatea a fost însă alta. Această insurecție a avut și o conotație particulară; a fost o ciocnire între trei părți: Polonia inde-

pendentă (deși temporar ocupată), Germania nazistă și Uniunea Sovietică, aflată sub dictatura lui Stalin.

Conflictul între acești trei subiecți de drept internațional, conflict ce și-a găsit expresia la Varșovia, în ziua de 1-august 1944, sub forma actului insurecțional, s-a manifestat de fapt inițial pe 17 septembrie 1939, atunci când „cel mai bun aliat al lui Hitler”, cum îl denumea pe Stalin un istoric actual, care trăiește în Occident, a atacat Polonia, țară ce rezista cu desperare în fața germanilor.

Atacul acesta s-a încheiat prin împărțirea țării. Stalin a ocupat aproape 52% din teritoriul ei, Hitler 48% (după Tratatul Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939, Stalin ar fi vrut să obțină mai mult – aproape 2/3).

U.R.S.S. nu a renunțat nicodată la teritoriile ocupate atunci. Nicodată! Împărțirea Poloniei, săvârșită împreună cu Germania nazistă în 1939, trebuia să rămână un fapt de durată. Polonia pierdea astfel jumătate din teritoriul ei, iar obținerea unei compensații din partea Germaniei nu era nici sigură, nici incontestabilă: ea făcea ca țara noastră să depindă de U.R.S.S. și conducea la un conflict potențial cu statul german, oricare ar fi fost el!

Nu este deloc nefondată supoziția că U.R.S.S. aspira să-și subordoneze întregimea teritoriului Poloniei. Fraza rostită de Molotov în toamna lui 1939, cu privire la Polonia, ca fiind „teribilul bastard al Tratatului de la Versailles”, nu a încetat să circule până în primăvara anului 1941. Ecoul ei s-a făcut simțit și mult mai târziu, în diverse intervenții ale liderului primului stat proletar, când critica guvernul polonez în exil și autoritățile republicii.

Vorbind despre insurecția din Varșovia, trebuie să ținem seama de situația din epocă: anexarea și ocuparea de către U.R.S.S. și Germania a unor ținuturi poloneze, până la „trădarea germană” (22 iunie 1941), teribilele încercări prin care au trecut polonezii sub stăpânire sovietică, în partea

orientală a Poloniei (1939-1941), deportările în U.R.S.S., detenția mai multor sute de mii de cetățeni polonezi și execuțiile mai multor mii de ofițeri și soldați polonezi, adesea luați prizonieri fără luptă.

Hotărârea de a declanșa insurecția a fost luată când, în vara lui 1944, armata roșie pătrundea din nou pe teritoriul statului polonez; statele occidentale, mulțumite că ea și-a luat asupra sa și grosul efortului de război în Europa, erau dispuse – cum a fost cazul Münchenului față de cel de-al 3-lea Reich – aproape la orice concesie, mai ales în detrimentul micilor state din Europa Centrală. Germanii, periculoși, amenințând să folosească o nouă „armă miracol” și rezistând cu înfrâncenare, au continuat războiul, fiind încă în măsură să dea lovituri serioase armatelor aliate, șase luni mai târziu (în Ardeni).

În iulie 1944, un alt „comandant” intra în Polonia, șef al unei „superputeri” totalitare. După victoria de la Stalingrad (februarie 1943), U.R.S.S. se simțea mai sigură pe ea în a efectua noi anexiuni, pe care le pregătise, rupând, în aprilie 1943, relațiile diplomatice cu guvernul polonez în exil. Actul semnifica faptul că acesta din urmă înceta să-i fie partener.

Simultan, Statele Unite, cea mai mare putere occidentală, păreau brusc dispuse să satisfacă dezideratele lui Stalin (o dovedește conferința de la Teheran, din noiembrie-decembrie 1943), în vreme ce Marea Britanie, slăbită, temându-se ca spiritul „puțin practic” al polonezilor să nu o expună unui conflict nedorit cu U.R.S.S., a luat sub tutela sa guvernul polonez de la Londra, cenzurând corespondența și intervențiile la radio ale primului ministru polonez.

Această tutelare a guvernului și altor autorități poloneze în exil, ca și convingerea că evenimentele se derulau din ce în ce mai repede în detrimentul Poloniei impuneau centrului clandestin politic și militar în Polonia (conducătorilor

„statului polonez clandestin”) să ia inițiativa și să întreprindă ultima tentativă pentru ca Polonia să devină subiect, și nu numai obiect al acestei noi Europe în devenire.

Aceasta a și fost insurecția din Varșovia din 1944, un act suveran al autorităților poloneze.

Fiind eliberată grație însurecției, capitala statului, acolo bătea inima țării.

În zori, când traficul era intens

După opinia cea mai frecventă, cel care a luat hotărârea de declanșare a insurecției din 31 iulie 1944, ora 18.00, a fost comandantul Armatei de Interior, generalul Tadeusz Bor-Komorowski. Dar, în realitate, această decizie a aparținut unui grup de persoane și a fost adoptată atât la Varșovia, cât și la Londra.

Nu fără temei, insurecția din Varșovia este deseori denumită „insurecția băieților și fetelor”. Căci ei, singurii suverani, au fost cei care au decis să se prezinte sau nu la locul convenit, să participe sau nu la luptă. Varșovia însurecțională nu a fost a cazarmilor. Fiecare soldat și-a făcut propria lui opțiune, în intimitatea familiei sale, în prezența mamei, soției sau logodnicei. Nimeni nu le-a putut impune ce decizie să ia.

Dar cum această decizie a fost luată de aproape 30 000 de persoane, pe lângă cei care din motive diverse nu au putut lua parte la lupta din 1 august și pe lângă mii de alți voluntari, insurecția a devenit un act de foarte mare amploare: ea a cuprins orașul aproape în întregimea lui și a durat 63 de zile.

Mijloacele militare ale insurgenților au fost precare. Armamentul parașutat de Aliați în august și septembrie a avut o semnificație mai degrabă psihologică decât practică, iar cel sovietic, de la jumătatea lui septembrie, a venit prea târziu. Majoritatea armelor fuseseră deja capturate.

Insurecția a cunoscut mai multe etape. Prima – un atac simultan

asupra clădirilor ocupate de germani. Acest asalt, în cartierele Srodmiescic (centrul orașului), Mokotow, Wola, Żoliborz și Praga, i-a surprins pe germani, deși ei se așteptau de câteva zile la insurecție sau la tulburări. Declanșarea acțiunii într-un moment neprevăzut, în zori, când traficul pe străzi era mai intens, a împiedicat concentrarea detașamentelor. Dar, slab înarmați, insurgenții nu au reușit să cucerească pozițiile cele mai importante și mai ales cele două poduri de pe Vistula și „cartierul polițienesc”, sediul autorităților germane.

Bunkerile construite din toamna lui 1943 și transformarea clădirilor în fortărețe pregătite pentru apărare nu au permis acest lucru. S-a reușit totuși izolarea germanilor în unele puncte de rezistență: comandantul trupelor SS și al poliției de pe strada Żucha nu i-a mai putut contacta pe comandantul forțelor armate germane, nici pe guvernatorul districtului varșovian, care își avea sediul în regiunea Pieței Teatrului.

Acest prim asalt a durat două-trei zile, apoi insurgenții au trecut la apărare. Prima perioadă critică a insurecției, când, după eventuala contraofensivă germană, supraviețuirea ei fusese hotărâtă, a fost satisfăcătoare.

Momentul declanșării luptei a jucat un rol decisiv. 1 august a fost punctul culminant al marii bătălii de blindate sovieto-germane care s-a desfășurat din 30 iulie până în 5 august, la est de Varșovia, între Wolomin și Radzymin. În acea zi germanii nu și-au putut permite să retragă din luptă nici un regiment, din cele 5 divizii blindate, și să îl dirijeze împotriva insurecției.

După înfrângerea Armatei 2 sovietice blindate de gardă, situația din apropierea Varșoviei a fost sub control, dar germanii au trebuit să-și transfere grosul acțiunilor lor departe, în sudul Varșoviei. Căci, la 29 iulie, Frontul 1 ucrainean, întărit cu armatele sale 3 și 13, a început să traverseze Vistula aproape de Anopol și Baranow, în vreme ce forțele Frontului 1 bielorus, comandate

de mareșalul Konstantin Rokossovski, au traversat fluviul la 29 iulie, lărgind astfel capul de pod format acolo.

Pe 1 august, la ora 2.00 dimineața, Armata 8 de gardă, Armata 69 sovietice și Armata 1 poloneză au început să forțeze, pe un front larg, Vistula. Această traversare nu a fost încununată de succes imediat, dar capul de pod Warka-Magnuszew, format înainte, constituind cea mai mare amenințare, a adunat asupra sa tot mai multe forțe blindate ale Wehrmachtului. Pe 4 august, a sosit acolo Divizia 19 blindată, pe 5 august – Divizia blindată „Hermann Göring” și pe 8 august s-a organizat un puternic contraatac, recurgându-se la forțe și mai mari. Această dată de 8 august trebuie reținută pentru ce se va întâmpla mai departe.

Legat de aceste evenimente, nu Wehrmachtul (deci nu armata), ci un grup special, compus din diverse detașamente de poliție, SS etc. – subordonate, începând din 5 august, generalului SS Erich von dem Bach – este cel care a primit ordinul să facă față insurecției din Varșovia. Era un grup susținut de armată, în principal de aviație, tancuri, artilerie. S-au utilizat, de asemenea, experimental, arme ca: cel mai mare tun „Karl 610 mm”, mortiere cu mai multe țevi, „goliati” – mici mașini pe șenile încărcate cu explozivi și dirijate prin cablu, folosite la distrugerea fortificațiilor.

63 zile de libertate

După primele zile ale asaltului polonez, germanii, strângându-și în Varșovia mai multe forțe, au trecut la contraofensivă, concentrându-și efortul pentru distrugerea focarelor succesive ale insurecției. Pe 6 august ei au invadat cartierul Wola, pe 11 au ocupat cartierul Powazki, izolând și încercuind orașul vechi, care, în a doua jumătate a lunii august, a fost supus unei puternice presiuni, fiind locul unei apărări înrăcnate.

Luptele din septembrie s-au concentrat mai întâi la Powisle, a cărui cucerire a izolat o mare parte din Srodmiescic apoi, după ocuparea sa (6 septembrie 1944), la Gorny Czerniakow, unde un grup de vreo 100 de insurgenți a luptat aproape două săptămâni pentru ca Armata de Interior să păstreze accesul spre Vistula.

După lichidarea capului de pod de la Czerniakow (23 septembrie), germanii au transferat acțiunile lor la Mokotow, care, la 27 septembrie, a fost obligat să se predea. Trei zile mai târziu, a capitulat Żoliborz, împotriva căruia a fost trimisă Divizia 12 blindată. Văzând lipsa oricărui ajutor, soarta tragică a populației civile, lipsa munițiilor, generalul Bor-Komorowski a hotărât să predea restul orașului: capitularea a avut loc pe 2 octombrie, după 63 de zile de luptă.

În timpul insurecției, Armata de Interior și alte organizații poloneze au pierdut aproape 18 000 persoane și aproape 25 000 au fost rănite; din rândul populației civile au murit aproape 200 000 persoane. Cele trei luni și jumătate care au despărțit capitularea insurecției de ocuparea ruinelor capitalei Poloniei de către armata roșie (17 ianuarie 1945) au permis germanilor să distrugă sistematic Varșovia de pe malul stâng al Vistulei. În timpul luptelor, aproape 25% din clădiri au fost distruse.

În cartierele care s-au apărat peste două săptămâni și care nu au suferit imediat un eșec, ca Wola sau Ochota, deci în principal în centrul orașului, la Żoliborz, la Mokotow, Stare Miasto (în orașul vechi) și la Powisle, s-a reușit reconstituirea unei totale administrații de stat.

Acolo funcționa organul delegației Guvernului polonez (mai ales la nivel de cartier și oraș), care conducea lucrările serviciilor civile: atât cele create încă din clandestinitate, cât și cele care au văzut lumina zilei în timpul insurecției; tot acolo, își desfășurau activitatea organele de ordine și securitate (Corpul de

securitate a statului, miliția, jandarmeria militară); funcționau, de asemenea (uneori foarte bine) serviciile de asigurare: serviciul militar de protecție a insurecției (WSOP), cu secțiunile sale, anti-incendii, tehnic, de construcție; activau și un serviciu civil de aprovizionare și hrană și logistica militară; funcționau acolo tipografii și redacții de jurnale și reviste; se publicau și se distribuiau hotărâri ale autorităților, inclusiv decretele delegatului Guvernului polonez în exil (viceprim-ministru); în unele cartiere și unele perioade s-a putut observa și o activitate culturală (concerte, prezentări de filme, afișe). Cu o oarecare întârziere au început să funcționeze tribunalele speciale militare și civile.

Un sistem absolut democratic s-a instalat acolo: tipografia militară (deci de stat) publicau periodice ale Partidului muncitoresc polonez, ale sindicatelor, ale socialiștilor radicali și naționaliștilor. Pe baricadele Capitalei luptau umăr la umăr soldații ai Armatei de Interior, soldații ai Forțelor armate naționale, ale Organizației de luptă a Uniunii sindicalistilor polonezi, ai Armatei populare poloneze și Armatei populare.

Cele 63 de zile de libertate – față de ocupant – au fost de asemenea zile de libertate în sens socio-politic. În ciuda amenințării totale și luptei pentru existența biologică, o dictatură militară nu s-a instaurat. Delegatul Guvernului (viceprim-ministrul Guvernului Republicii Polonia din exil) a hotărât și declanșarea insurecției, și capitularea sa.

Ajutorul real – și nu simbolic – nu putea veni decât din Est. Parașutările de arme, muniție, de aprovizionare și de hrană, din îndepărtata Mare Britanie sau din Italia (baza aeriană de la Brindisi), au fost în sine acte sinucigașe, cu atât mai mult cu cât Stalin a împiedicat avioanele aliate să aterizeze în spatele liniei frontului oriental, chiar și avioanele avariate! Pe de altă parte, ajutorul pe care Varșovia l-a primit din Est,

*La sfârșitul războiului, varșovenii revin în orașul distrus
În p. 48: imagine din ghetoul din Varșovia: un băiețel evreu somat să ridice
măminile*

către jumătatea lui septembrie, când insurecția era la capătul puterilor, a avut un caracter pur simbolic și de propagandă, și nu era decât un camuflaj pentru acțiuni ostile. Transferul în trei locuri în trei zile (16-18 septembrie), fără pregătiri anterioare, al detașamentelor armatei poloneze – între două și câteva companii de infanterie cu un număr restrâns de arme grele, fără tunuri și tancuri, de care inamicul dispunea – nu a putut avea rezultatele scontate și a costat viața câtorva mii de oameni.

Nu s-a realizat nici operația descrisă de mareșalul Rokossovski, într-o scrisoare adresată lui Stalin, la 8 august, operație de încercuire a Varșoviei, dinspre sud spre nord, și care trebuia începută în 25 august și încheiată cu eliberarea orașului! Stalin nu a vrut să o realizeze, el a transferat atacul principal în Balcani și a oprit frontul în Polonia, reducând între altele marea operație de la Pulawy la un cap de pod mult mai puțin important, aproape de Moguszewo, care nu trebuia decât să ajungă la celălalt mal al Vistulei, și nu să devină o deschidere către Vest. S-a renunțat astfel la:

– capul de pod cucerit „gratuit” pe malul stâng al Vistulei, ultimul

mare baraj fluvial înaintea Oderului, pe care l-a creat Varșovia insurgentă, mare și important centru de comunicații, situat în partea centrală a frontului oriental;

– drumul cel mai scurt către Berlin, întârziind astfel cucerirea sa.

Să adăugăm că aceleași operație, blocată de Stalin, care îl împiedicase pe Rokossovski să o înceapă în august 1944, a condus la eliberarea Varșoviei sau, mai bine zis, a ruinelor ei, la 17 ianuarie 1945.

Stalin află ce își poate permite

Insurecția din 1944 de la Varșovia a fost, de fapt, o componentă a operației „Burza”, al cărei obiectiv major a fost atacarea germanilor în retragere din Polonia în lungul frontului oriental, ce trecea prin această țară. După orice bătălie sau ciocnire cu germanii, comandantul local al Armatei de Interior trebuia să se prezinte la comandantul sovietic, însoțit de delegatul Guvernului polonez în exil, și ei să-și concentreze acțiunile. Dar cum rușii au profitat de operația „Burza”, declanșată la Wolyn, în

februarie 1944, și continuată în primăvara următoare, cu trecerea frontului către Vest (cu atât mai mult când lupta contra germanilor aducea înfrângeri), și cum totul s-a terminat, ca de obicei, prin arestarea comandanților și internarea detașamentelor, în timp ce lumea occidentală a rămas mută și se străduia să nu vadă nimic (mai ales, când Stalin a imputat Armatei de Interior că a colaborat cu germanii), lupta din Capitală era neinteresantă.

Insurecția nu a fost însă numai o parte a acțiunii „Burza”, ci și o bătălie ce s-a derulat într-un triunghi: Polonia independentă, deși ocupată (a se vedea Polonia clandestină și autoritățile sale din exil), Germania lui Adolf Hitler și Uniunea Sovietică a lui Iosif V. Stalin.

A fost o bătălie în care fuseseră angajate indirect și diplomațiile statelor occidentale și a cărei miză era mai mare decât libertatea Varșoviei sau chiar a Poloniei. A fost o luptă pentru libertatea persoanei umane, pentru drepturile sale de a hotărî asupra ei înseși, pentru principiile democrației, fondate pe concepția creștină a omului și a drepturilor sale contra totalitarismului, care nu recunoștea aceste drepturi și care, în numele unor idei iluzorii (rasiste sau de clasă), vrăbia să facă din om un sclav.

Insurecția din Varșovia a fost – și rămâne – un eveniment

europen cu consecințe pe termen lung și care nu privește numai Polonia. Eșecul ei a anunțat declarația de la Ialta, i-a demonstrat lui Stalin și colaboratorilor săi ce își pot permite, nu numai în probleme legate direct de Polonia.

Insurecția poate fi privită și din punct de vedere strict polonez: influența sa asupra atitudinii polonezilor în cei 45 de ani care au urmat, rolul tradiției sale, mitului și legendei sale. Trebuie să analizăm cum și-au trăit polonezii trecutul, care a fost influența acestuia asupra sentimentului de identitate, atitudinea față de ideile independenței, pe scurt, trebuie să o examinăm din punct de vedere al conștiinței proprii și al fenomenelor istorice de lungă durată.

Privind insurecția o jumătate de secol după, i se relevă încă noi aspecte. Se pune întrebarea: a fost o bătălie pierdută?

Un lucru pare cert: chiar dacă insurecția nu ar fi izbucnit, Varșovia ar fi fost distrusă și locuitorii săi în mare parte omorâți. Fie că ar fi fost un rezultat al unor înfruntări armate haotice, care ar fi avut loc cu siguranță în momentul evacuării locuitorilor, planificată de germani după bătălia de blindate pe care o câștigaseră în apropiere de Varșovia (30.07-5.08.1944), luând în considerare faptul că varșovenii, neprezentându-se la lucrările de construcție a fortificațiilor, în

ciuda ordinului din 27 iulie, ar fi comis un act de insubordonare în zona frontului și și-ar fi manifestat o atitudine amenințătoare, fie că ar fi fost rezultatul luptelor pentru oraș, care ar fi durat mai multe zile și de care ar fi vorbit Radio Moscova către sfârșitul lui iulie 1944, când i-ar fi încurajat pe varșovenii să se revolte contra germanilor; fie că ar fi fost, în sfârșit, rezultatul insurecției declanșate de Armata populară comunistă, care se pregătea acolo.

Ordinul lui Hitler din 1 august să fie ucisă toată lumea, când el încă nu știa dacă ce se petrecea la Varșovia era o insurecție organizată sau simple răzmerițe, este un fapt plin de semnificație, ca și ordinul de a rade de pe fața pământului Varșovia, executat după încheierea ostilităților, când frontul „se afla” pe Vistula și orașul era pustiu, după evacuarea locuitorilor săi.

Insurecția din Varșovia (ultima dintre insurecțiile naționale poloneze, începând de la insurecția lui Kosciuszko, din 1794, al cărei scop a fost să lupte pentru Capitală și a o apăra) a vrut să ne transmită ceva, ea este un act „vorbitor”. Ea impune încă multe alte studii, astăzi profitându-se și de surse sovietice, necunoscute până în prezent, care ar putea să ne ofere o cu totul altă abordare a ei. ■

**Adaptare de
Florentina DOLGHIN**

1967 – MAGAZIN ISTORIC – 1997

La împlinirea a 30 ani de la apariția primului număr al revistei noastre, în aprilie 1967, stimați cititori sunteți invitați să ne scrieți despre:

- Prima dumneavoastră întâlnire cu Magazin istoric
- Ce a însemnat și ce înseamnă revista pentru dumneavoastră
- Ce alte amintiri vă leagă de revistă
- Ce ați dori să mai citiți în paginile noastre
- Cum propuneți să fie viitoarele concursuri Magazin istoric

Scrieți-ne! Scrisorile dumneavoastră – ferestre deschise spre deceniul patru al Magazinului istoric!

SIS – vedere din interior –

MACLEAN

BURGESS

CAIRNCROSS

BLUNT

PHILBY

Ce imagine înduioșătoare! Ce om cumsecade! Și mai ales cât de ușor pot fi păcăliți chiar și profesioniștii atunci când știi să le vorbești.

Iubitorul tată care îl înduioșase în asemenea măsură pe directorul adjunct al Serviciului britanic de informații și contrainformații externe era un agent al Moscovei, un om cu o mie de chipuri. Kim Philby a fost pionul principal al „rețelei de la Cambridge”. Cei cinci membri cunoscuți au jucat un rol decisiv în informarea exactă a Moscovei despre planurile și intențiile Alianților în timpul celui de al doilea război mondial și în perioada de început a războiului rece. Din motive obiective – uzura inerentă acumulată în atâția ani de tensiune, cât și inevitabilitatea descoperirii până la urmă a scurgerilor de informații – și subiective – înfrângerea nazismului a dus la dispariția justificării ideologice a actului de trădare comis – cei cinci au început să clacheze. De fapt, Blunt se retrăsese deja. Philby continua să fie un profesionist excelent, iar Cairncross lucrase relativ izolat de ceilalți. Cei care au cedat primii au fost Burgess și Maclean. Întârzieră deznoământului s-a datorat și lui Iuri Modin ultimul lor ofițer de caz, pe care Oleg Gordievski (rezidentul KGB la Londra, care a trădat în 1985) îl aprecia drept unul dintre cei mai abili controlori de agenți din istoria instituției. Utilizând cărțile lui Gordievski – scrisă împreună cu Christopher Andrew și tradusă acum și în limba română – și Modin (Mes camarades de Cambridge, Ed. Robert Laffont, 1994) cât și pe cea consacrată de Anthony Cave Brown șefului SIS din acea vreme („C”. The Secret Life of Sir Stewart Graham Menzies. Spymaster to Winston Churchill – „C”. Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies. Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill), să examinăm ultimii ani de activitate ai „rețelei de la Cambridge”.

În iunie 1941, Finlanda a atacat U.R.S.S., cu dorința de a recupera orașul Petsamo, ocupat de sovietici în urma războiului ruso-finlandez (Magazin istoric, nr. 12/1990). Militarii finlandezi au capturat atunci o carte de coduri a fostiților. Episodul a fost descris acum câteva luni și în presa română, ea o mare descoperire și cu destule greșeli: Explicabil poate și prin faptul că Modin și Gordievski dau versiuni ușor diferite. Cert este că în 1944, simțind încotro se îndreptau lucrurile, finlandezii au făcut cadou cartea de coduri americanilor. Informat, Roosevelt i-a cerut lui Donovan, șeful OSS-ului, să predea imediat documentelor sovieticilor. Ceea ce acesta a și făcut. După

„Într-o dimineață, Philby se afla în biroul meu când, aflând că soția lui dăduse naștere celui de al patrulea – sau poate celui de al cincilea – copil al lor, m-am decis că ar fi fost potrivit să îl felicit. Am făcut-o și Philby mi-a replicat în acea manieră a lui agreabilă, ușor timidă: «Vă mulțumesc, domnule. Nu mă pot gândi la ceva mai plin de bucurie în viață, decât la imaginea celor două șiruri de capete, a căror înălțime descresște, așezate la masă». M-am gândit în sinea mea: ce om cumsecade! Ce lucru frumos a spus omul ăsta!”

James EASTON,
director adjunct al SIS

ce și-a oprit o copie. În sine, cartea de coduri nu era de mare ajutor. Abia atunci când, în 1948, americanii au realizat că sovieticii folosiseră – contrar oricăror norme, dar sub presiunea concretă a condițiilor impuse de război – de două ori aceeași grilă pentru cifrarea unor telegrame secrete, s-a realizat prima spărtură semnificativă.

Succesul operațiunii Venona (astfel au denumit americanii acțiunea de decriptare a mesajelor sovietice înregistrate în timpul războiului) s-a datorat și unui criptanalist de geniu, Gardner. Profitând de o altă greșală stupidă a cifratorului sovietic – acesta a înscris în propria telegramă codul Foreign Office-ului aflat pe originalul furnizat de

Maclean —, americanii au putut stabili cu exactitate sursa scurgerilor: Ambasada Marii Britanii la Washington. Le-au mai trebuit anglo-americanilor încă trei ani de supraveghere și verificări pentru a afla cine se ascundea în spatele pseudonimului Homer. În tot acest interval, Philby, ajuns la post la Washington, ca ofițer de legătură al SIS cu serviciile secrete americane, a urmărit îndeaproape evoluția anchetei, pentru a-și putea avertiza stăpânii când se strânge funia la par.

Datorită extraordinarei sale prezențe de spirit, Kim Philby mai salvase, cu câțiva ani în urmă, rețeaua de la cădere.

Philby stârnește frisoane la Moscova

Detaliile minore ale „afacerii Volkov” sunt diferit prezentate de cei trei autori pe care i-am consultat: funcția exactă a britanicului pe care Volkov l-a abordat și data când a făcut-o, suma de bani cerută în schimb informațiilor oferite, maniera în care Philby a aflat despre afacere. Cert este că rezidentul adjunct al NKGB în Turcia, Konstantin Volkov, s-a oferit, la sfârșitul lunii august 1945, să furnizeze numele a trei agenți sovietici, doi din cadrul Foreign Office-ului și al treilea din secția de contrainformații a SIS de la Londra. Potrivit propriei versiuni a lui Philby, el a aflat de acest demers chiar de la Stewart Menzies, care l-a chemat pentru a-i cere părerea. În aceeași seară, Ambasada sovietică

Guy Burgess

din Londra era informată. Profitând și de greșeala lui Volkov de a fixa un interval prea mare pentru următorul contact cu britanicii, când urma să i se comunice dacă i s-a acceptat oferta, Moscova a reacționat rapid, recuperându-l pe Volkov din Turcia. Când, în sfârșit, Philby a sosit la Istanbul pentru a-l contacta pe potențialul transfug, problema era rezolvată.

Pe drumul de întoarcere, Philby s-a oprit la Roma, special pentru a întâlni pe cunoștința sa mai veche, James Jesus Angleton. I-a relatat propria versiune a afacerii, probabil din dorința de a îndepărta posibilele bănueli ale americanilor. La

Londra, Philby a alcătuit un raport care, ajuns în copie și în Centrala NKGB a produs frisoane. Este greu de înțeles cum un om cu experiența lui a putut să îl descrie ca trădător ros de remușcări pe Volkov, măcinat de băutură și incapabil să își țină până la capăt promisiunea.

S-a adăugat și un amănunt remarcat de serviciul de radio-ascultare al contraspionajului britanic (MIS). În ziua în care „C” l-a informat pe Philby despre „afacerea Volkov”, traficul radio al Ambasadei sovietice din Londra către Moscova a crescut în egală măsură cu cel dintre Moscova și Ambasada sa la Ankara. Concluzia logică era că scurgerea se produsese la Londra.

Singura consecință palpabilă a fost că Philby a fost decorat, în anul următor. Cu acel prilej el i-a făcut o declarație năucitoare lui Angleton, invitat la ceremonie: „Țara asta are mare nevoie de o doză masivă de socialism”. În același an, Philby s-a căsătorit oficial cu Aileen Furse, cea care îi dăruise acel șir de capete drăgălașe de care a fost vorba la începutul episodului. El devenea astfel bigam, căci divorțul de comunistă Lizzy Friedman, pe care o cunoscuse în tinerete la Viena, nu fusese niciodată pronunțat. Anticipând consecințele posibile ale gestului său, Philby l-a abordat pe șeful contraspionajului din SIS, colonelul Vivian, mărturisindu-i situația și cerându-i aprobarea pentru a divorța de prima soție. Verificările întreprinse au arătat că Lizzy continua să lucreze pentru sovietici. Ceva s-a întâmplat atunci, pentru că, în ciuda aprecierii de care se bucura,

Modin cu soția

Philby a fost schimbat din fruntea secției care răspundea de contraspionajul în spațiul sovietic și trimis șef de stație SIS la Istanbul.

O oglindă rezistentă

În septembrie 1949, șeful SIS a întreprins o nouă acțiune greu de explicat în mod logic: l-a trimis la Washington pe Kim Philby, ca rezident al serviciului și ofițer de legătură cu CIA. Interesant este că directorul CIA de atunci l-a preferat pe Philby dintr-o listă de trei nume care i-au fost propuse. Pornind de la faptul că Angleton – ajuns deja la o poziție importantă în agenția americană – îl suspecta deja pe Kim de simpatii comuniste, Anthony Cave Brown se întreba dacă nu cumva CIA și SIS se angajau astfel într-o acțiune de dezinformare a sovieticilor. Dacă într-adevăr lucrurile au stat astfel – ceea ce nu este deloc sigur – prețul plătit – de alții, este adevărat – a fost imens. Toți agenții trimiși de englezi și americani în Albania – în trei operațiuni succesive, pe mare, din aer și pe uscat – au fost capturați. La fel, Philby le-a furnizat sovieticilor locurile de desantare pentru trei grupe de câte șase oameni care urmau să ajungă în Ucraina.

La Washington, Philby a comis și o greșeală de neiertat. A acceptat să îl găzduiască în casa sa pe Guy Burgess, numit și el în post la Ambasada britanică.

Burgess devenise – asemenea lui Maclean, cum vom vedea imediat – o sursă de preocupare majoră pentru controlorii sovietici. Este adevărat, pus într-o situație limită,

Anthony Blunt

Burgess reacționa cu suficientă promptitudine. Modin povestește că în timpul unei plimbări printr-un parc, în cursul căreia urma să preia o valiză plină cu documente de la Burgess, au fost interceptați de o patrulă de poliție. Calm, Burgess le-a deschis geanta pe care o ținea în mână. Unul dintre polițiști a frunzărit printre teancurile de documente, apoi i-a mulțumit. Burgess i-a explicat ulterior lui Modin că în genți similare își transportau spărgătorii „unelte” și de aceea se arătasera polițiștii interesați de conținutul ei. Cu toate acestea, Burgess bea din ce în ce mai mult; era tot mai neglijent. Modin a propus chiar Centralei ca el și Maclean să-și reducă – eventual înceteze – o vreme activitatea pentru a se reface.

Modin cu colegii, la Moscova

În octombrie 1948, Donald Maclean fusese numit șef al cancelariei Ambasadei Marii Britanii la Cairo. Era un post frumos pentru un tânăr diplomat. Numai că bețiile pe care le-a tras Maclean în capitala egipteană au ajuns rapid în centrul atenției. Totul a culminat cu „faptele de vitejie” săvârșite alături de Philip Toynbee. Cei doi au pătruns în apartamentul ocupat de două tinere care lucrau la Ambasada S.U.A. După cum își amintea Toynbee mai târziu, punctul culminant a fost atins în momentul în care Maclean a ridicat o oglindă mare și a trântit-o în cada de faianță. Oglinda a rămas intactă, dar cada s-a rupt în două. Maclean a fost trimis la Londra, i s-a acordat un concediu mai lung și Foreign Office-ul i-a plătit și un tratament psihiatric. După câteva luni de odihnă, Maclean își relua activitatea, ca director al direcției americane din Foreign Office.

În momentul izbucnirii conflictului din Coreea, Moscova dispunea deci de cel puțin trei oameni plasați excelent pentru a o informa despre intențiile anglo-americanilor. Așa cum au demonstrat-o documentul publicat în *Magazin istoric*, nr. 10/1995, întărit și de dezvăluirile făcute de ziarul *The Guardian*, din 13 aprilie 1996, Stalin era ferm convins că scânteia din Coreea putea să conducă la cel

de-al treilea război mondial. El considera că dacă tot trebuia să se nască o nouă conflagrație, acela era momentul cel mai potrivit. Informațiile furnizate de agenții „rețelei de la Cambridge” privind dezacordurile dintre englezi și americani au contribuit, probabil, la calmarea liderului de la Kremlin. Modin

aprecia că știrea transmisă de Maclean privind interdicția impusă de Washington generalului MacArthur de a invadea Manciuria a contribuit decisiv la reducerea tensiunii.

Consternare neprefăcută

După cum am menționat deja, sosirea lui Burgess la Washington, a provocat mari probleme „rețelei de la Cambridge”. Încă înainte ca el să părăsească Londra, devenise o sursă de preocupare majoră pentru Modin. Beat mai tot timpul, Burgess se certa în permanență cu colegii, recurgând adesea la pumni pentru a-și impune argumentele. În timpul unui concediu petrecut în Irlanda, a călcat un trecător cu mașina. Întinsele sale relații l-au salvat de fiecare dată. Dar chiar și protectorii săi dădeau semne de nervozitate. Ajuns la Washington, Guy Burgess a continuat să se comporte într-o manieră scandaloasă. Declarațiile sale antiamericane au atras atenția FBI-ului, care a instalat microfoane în casa lui Philby, unde era găzduit Burgess. Mai mult, Philby a primit și vizita colonelului Vivian, care dorea să se asigure personal că prezența lui Burgess nu primejduia activitatea rezidentului SIS.

În aprilie 1951, Kim Philby a aflat că acțiunea Venona se

aproppia de sfârșit. Din lista de suspecți nu mai rămăsese decât un singur candidat pentru pseudonimul Homer: Donald Maclean. La rândul său, și acesta a realizat că plasa se strângea în jurul lui. Un simptom clar: nu mai avea acces la documente secrete. Problema era cum să îl avertizeze Philby – de la Washington – pe Maclean, aflat la Londra. Potrivit lui Modin, soluția a oferit-o tot... Burgess. Philby i-a cerut să provoace o cascadă de scandaluri, care să impună rechemarea lui la Londra. Ajuns acolo, el trebuia să îl prevină pe Maclean despre pericolul care îl pândea. Conștient de implicațiile posibile, Philby i-a cerut lui Burgess să îi promită că nu îl va însoți pe Maclean în tentativa acestuia de a evada spre Moscova. I-a demonstrat lui Burgess că din traficul de telegrame interceptat, doar Homer putuse fi identificat, pentru restul membrilor rețelei neexistând, deocamdată, vreun pericol.

Așa cum își amintea mai târziu Kim Philby, „într-o dimineață, la o oribilă oră matinală, Geoffrey Paterson [reprezentantul serviciului de contraspionaj în Ambasadă] mi-a telefonat. Mi-a explicat că tocmai primise o foarte lungă telegramă extrem de urgentă de la Londra”. Paterson îi cerea să îi împrumute un om care să îl ajute să o descifreze. După cum povestea Philby, era gata să dea o fugă să îl ajute chiar el, dar și-a dat seama că nu

trebuia să se abată de la conduita normală. Când a ajuns la Ambasadă, s-a dus direct în biroul lui Paterson. „«Kim – mi-a șoptit el – pasărea și-a luat zborul». Am afișat o mină cât mai îngrozită (sper). «Care pasăre? Doar nu Maclean?». «Da – mi-a răspuns el. Dar există un lucru și mai rău... Guy Burgess a plecat cu el». De data aceasta, consternarea mea era reală”.

Sub șocul veștii, Philby a expedit o telegramă către „C”, în care își exprima stupefacția față de fuga lui Burgess. Peste două zile i-a mai trimis o scrisoare, în care enumera diversele manifestări ale lui Burgess care i se păreau – abia acum – suspecte.

Scrisoarea a ajuns și în mâna unui tânăr ofițer de la MI5, Arthur Martin. Era cel care sesizase corelația creșterii traficului radio Londra-Moscova cu cel dintre Moscova și Ankara, în cazul Volkov. Lui Martin scrisoarea lui Philby nu i-a sunat tocmai bine. I-a comunicat șefului său părerea. Înarmat și cu un dosar în care Millicent Bagot, o altă angajată a MI5, strânsese suspiciunile acumulate în privința lui Philby, el s-a prezentat la Stewart Menzies. Acesta a hotărât să îl recheme pe Philby la Londra. ■

(Va urma)

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

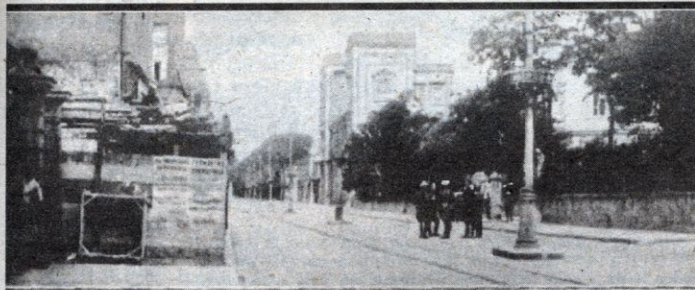
IMPORTANT

În anul 1997, an în care Magazin istoric împlinește 30 ani de apariție neîntreruptă, intenționăm organizarea unui concurs jubiliar.

Vă rugăm să ne trimiteți, stimați cititori, propunerile dvs. privind prezentarea acestui concurs.

Așteptăm, de asemenea, OFERTE DE SPONSORIZARE, în bani sau obiecte.

Sofia, 19 mai 1934

- Valetul aduce vești proaste • Regina părăsește Capitala
- Audiența de la ora 5 dimineața • Regele vrea să se retragă
- Administrația bazată pe baionete

ÎN CULISELE LOVITURII DE STAT

VASILE STOICA

Am publicat în numărul trecut al revistei prima parte a relatării, inedite până acum, a ministrului român la Sofia, în 1934, Vasile Stoica, despre împrejurările în care s-a produs lovitura de stat de la 19 mai acel an, în urma căreia guvernul condus de Nikola Mușanov (Mușanoff, în grafia diplomatului român, pe care o vom păstra și noi) a fost înlocuit cu un cabinet prezidat de Kimon Gheorghieff.

„...Este miezul nopții. Unitățile militare din garnizoana Sofia au ocupat principalele puncte strategice, au asediat Palatul Regal, ministerele și instituțiile publice. Locuitorii orașului care, în acele târzii ceasuri de noapte din inima de primăvară, încă mai zăboveau pe străzile orașului, sunt somați să se retragă imediat în case.

Agentul de încredere

Colonelul Malceff, comandantul gărzii regale, primind ordinul telefonic al ministrului de război se grăbi la Palatul Regal. Ajunse la Palat pe la orele 2 după miezul nopții: în jurul Palatului erau elevii Academiei Militare.

La intrarea în biroul său, colonelul fu întâmpinat de mai

mulți ofițeri tineri ai Regimentului de gardă și de locotenent-colonelul Vladimir Stoiceff, fost atașat militar la Paris, reîntors în țară abia de curând. Acesta îi declară, cu mâna pe revolver, că dânsul este numit noul comandant al gărzii, că a venit să ia în primire unitatea ce-i este încredințată și că a și luat măsurile dictate de împrejurări. Colonelul a încercat să scoată revolverul. A fost însă dezarmat de ofițerii tineri și închis într-o

La cartierul general al complotiștilor (comandamentul militar al Sofiei) atmosfera este încordată. Prin lovitura militară sunt hotărâți să impună țarului (regelui, notează V. Stoica), Boris III, noua formațiune guvernamentală.

Ministrul de război, generalul Vateff, este amenințat cu revolverul, de aghiotantul său, maiorul Ghenoff, în biroul său. Nu poate vorbi la telefon cu primul-ministru, legăturile fiindu-i tăiate.

Ce se întâmplă însă la Palatul Regal? Vom afla, urmărind continuarea relatărilor lui Vasile Stoica, transmise superiorului său din Centrala de la București, ministrul de externe al României, Nicolae Titulescu.

Deci, miez de noapte tulbure, în Sofia ocupată de armată.

cameră de alături, unde a stat până dimineața. Comanda gărzii a trecut astfel în mâna locotenent-colonelului Stoiceff.

E interesant de știut că acesta, după reîntoarcerea sa de la Paris, fusese numit comandant al regimentului din Lom și trebuia să se prezinte la post încă la începutul lui mai; manevrase însă să mai stea două săptămâni în Sofia și era unul dintre agenții de încredere ai colonelului Velceff.

D. Mușanoff, care fusese seara la rege în Vrana, iar după aceea venise la Operă, se pregătea de culcare când, pe la ora 1 după miezul nopții, fu informat de servitorii săi că loquinta sa e înconjurată de soldați.

Cum în Bulgaria o casă astfel înconjurată poate însemna și un iminent masacru, d. Mușanoff sări la fereastră: în jurul casei erau santinele, iar în fața ei, de cealaltă parte a străzii, un pluton de infanterie, cu mitraliera în baterie îndreptată spre poartă și spre ferestrele de la parter. Primul-ministru voi să vorbească la telefon. De la centrală îi răspunse o voce aspră militară.

— Conversațiunile particulare sunt interzise.

— Dar aici e Mușanoff, președintele Consiliului de Miniștri.

— Vă înșelați, d-voastră nu mai sunteți președintele Consiliului de Miniștri.

Și telefonul se închise. D. Mușanoff voi să iasă. În poarta casei sale soldații îi puseră baioneta în piept.

— Nu-i voie să iasă nimeni pe stradă.

D. Mușanoff se reîntoarce în apartamentul său, unde petrecu o noapte de amară îngrijorare.

La Palatul Regal, regele Boris, care se reîntorsese de la Vrana și lucrase până târziu, fu trezit pe la orele două și jumătate după miezul nopții de valetul său.

De la acesta și de la alți doi servitori regele află că Palatul e înconjurat de trupe și că la gardă un ofițer nou a luat comanda.

Regele și-a dat seama imediat că e vorba de o lovitură de stat. Se îmbracă și voi să vadă personal ce s-a întâmplat.

24 mai 1934, sărbătoarea sfinților Chiril și Metodiu; prima ieșire în public a țarului Boris III (X) și a soției sale, Ioana, după lovitura de stat (foto din The Illustrated London News, 2 iunie 1934); în p. 57: stradă din Sofia în dimineața zilei de 19 mai 1934 (fotografate din L'Illustration, 2 iunie 1934)

Erau orele 3 și jumătate dimineața. Telefonul din biroul regelui sună: regele ridică receptorul. D. Kimon Gheorghieff cerea să fie primit imediat în audiență, împreună cu generalul Zlateff.

Regele, știind foarte bine de ce poate fi vorba, răspunse că la ora aceasta neobișnuită îi este imposibil să acorde audiențe. D. Gheorghieff replică atunci că este o necesitate de stat ca dânsii să fie primiți imediat și să se pună fără întârziere capăt crizei de guvern și termină cu cuvintele:

— Altfel ne vom vedea obligați, în interesul țării, să luăm măsuri de guvernământ fără consimțământul Maiestății Voastre.

Regele cedă și le fixă audiența pentru orele 5.

Regele respectă Constituția

Cum desfășurarea evenimentelor nu se putea prevedea, regele a crezut de bine să-și pună la adăpost familia. De aceea, pe la orele 4, regina Ioana și mica principesă Maria Luiza fură urcate într-un automobil și trimise în grabă la Vrana, până unde fură însoțite de doi ofițeri. Evident, spaima prin care a trecut regina n-a fost mică.

La orele 5, d. Kimon Gheorghieff, generalul Zlateff și colonelul Velceff sosiră la Palat.

La început se gândeau să fie primiți tustrei. În ultima clipă însă colonelul Velceff, dându-și seama de relațiunile destul de reci pe care le avea cu regele, a zis celorlalți doi:

— Duceți-vă numai voi. Prezența mea mai mult ar strica.

D. Gheorghieff și generalul Zlateff urcară în biroul regelui, iar colonelul Velceff îi așteaptă în curte, stând de vorbă cu ofițerii gărzii.

Întrevederea între rege și cei doi capi ai conjurației a avut un caracter rigid. Primele cuvinte ale regelui au fost:

— De ce v-ați grăbit, generale? De ce v-ați grăbit? Nu era nevoie să se creeze o astfel de situație.

Era o aluziune la proiectul pe care-l avea regele de a forma un guvern tare pe cale normală, cu concursul tuturor și care generalului Zlateff nu-i era necunoscut.

D. Kimon Gheorghieff și generalul căutară să-i arate că dânsii au dat această lovitură după ce s-au convins că guvernele formate de partide nu mai sunt posibile.

Țara are nevoie de un guvern tare, în afară de partide, care s-o conducă în ordine și disciplină, fără a ține seamă de altceva, decât de interesul superior al consolidării statului.

Armata, care singură a rămas neatinată de politicianism (?), a arătat hotărârea ei prin gestul ce a făcut în această noapte. Conform dorinței opiniei publice sănătoase și luminate și conform hotărârii armatei, dânsii au format un guvern compus din elemente de mână întâi, harnice, oneste și devotate țării.

Acest guvern va trebui să procedeze la reorganizarea statului, reducând ministerele,

reducând numărul funcționarilor, reducând bugetul, făcând o nouă organizație administrativă, o nouă împărțire a comunelor și județelor. Parlamentul va trebui dizolvat și va trebui organizată o nouă reprezentanță națională, când se va simți nevoia ei. Până atunci guvernul va trebui să conducă țara prin decrete regale și decrete guvernamentale.

Regele obiectând că o guvernare trebuie să fie călăuzită de constituțiunea și de legile țării, d. Gheorghieff îi răspunse că guvernul va trebui să le suspende, dacă ele se opun măsurilor a căror necesitate e simțită de țară.

Ca încheiere, cei doi conducători cerură regelui să aprobe guvernul constituit de dânsii.

Regele obiectă din nou că dânsul a jurat să respecte Constituțiunea și că nu poate aproba constituirea unui guvern impus cu forța și care declară categoric că va guverna călcând constituțiunea și legile țării. De altfel, d. Mușanoff, deși i-a comunicat seara la orele 9 că n-a putut forma guvernul și că își va depune mandatul, totuși n-a făcut încă acest lucru.

D. Gheorghieff declară atunci că, opiniunea publică patriotică și armata țării cer cu hotărâre guvernul care s-a format sub președinția sa și că atât acest guvern cât și armata sunt hotărâte a pune în aplicare programul pe care d-sa l-a schițat Maiestății Sale. A adăugat că în clipa în care vorbea, toate orașele țării au recunoscut guvernul și toate unitățile armatei, inclusiv garda regală, execută ordinele lui.

— În astfel de condițiuni — a zis regele — eu nu pot face decât un

singur lucru: să mă retrag de la postul acesta, lăsându-vă d-voastră toată răspunderea pentru cele ce se vor întâmpla.

DI. Gheorghieff și generalul Zlateff, speriați de această declarațiune, au răspuns că intențiunile lor nu sunt îndreptate contra regelui, că ei vor numai să-l ajute a scoate țara din impas, că o retragere a Maiestății Sale în clipele grele de astăzi ar însemna o fugă de la datorie și ar aduce greutăți incomensurabile, că în fine cunoscând iubirea de țară a Maiestății Sale ei îi fac rugămintea să stea la postul său și să le acorde sprijinul său regal în opera de refacere a țării pe care ei sunt hotărâți a o duce la îndeplinire. Cât despre faptul că d. Mușanoff nu și-a depus încă formal mandatul, d-sa poate fi invitat s-o facă îndată și astfel fi formalitatea aceasta poate fi satisfăcută.

Clanurile conspirative

Conversațiunea a durat până la orele 6 și jumătate. Regele părăsit de armată, până și de propria sa gardă, a crezut nimerit să cedeze și a promis celor doi reprezentanți ai mișcării că el va da guvernul, rezervându-și

dreptul de a aduce programului ce-i va fi prezentat corecturile necesare. Pentru ora 9 le-a fixat apoi audiența de numire.

[Între orele 7 și 8, Mușanoff are o audiență la rege, în cursul căreia depune mandatul. Apoi, la comandamentul militar, are o întrevedere cu Gheorghieff și generalul Zlateff.

La orele 9, Gheorghieff revine la Palat, supunându-i regelui Boris decretul noului guvern și un manifest către țară. Unele dintre aceste decrete — printre care și cel privind dizolvarea Parlamentului — Sobrania —, fără prescrierea alegerilor și convocarea unei noi reprezentanțe, încălcau grav Constituția.]

Constituțiunea bulgară — continuă V. Stoica — este întemeiată pe două principii: monarhia și parlamentarismul. Cerându-i-se regelui să calce principiul parlamentarismului, el n-o putea face fără a se gândi că; prin aceasta, poate periclita și celălalt principiu — ideea monarhică.

Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, în Bulgaria, suveranul dacă nu vrea să fie o jucărie în mâna clanurilor politice conspirative militare și civile n-are alt sprijin fix decât Constituțiunea, singurul mijloc prin care pot ajunge la cuvânt și masele populare, credincioase încă principiului monarhic.

Regele Boris s-a văzut însă nevoit a ceda întru toate insistențelor d-lui Kimon Gheorghieff; la orele 11 și jumătate noul guvern era numit și primele lui decrete erau semnate, iar *Monitorul Oficial* a publicat imediat atât numirile, cât și manifestul și primele dispozițiuni administrative.

Locuitori ai Sofiei, în fața prefecturii de poliție, unde noul guvern al lui Kimon Gheorghieff își ține prima ședință (foto ilustrațiunea românească, 6 iunie 1934)

La orele 2 și jumătate după-amiazi, trupele fură retrase în cazărmi, lăsându-se patrule numai în centrele mai frecventate ale orașului și circulațiunea publicului a fost iarăși permisă.

În orașele din provincie desfășurarea evenimentelor a fost mai simplă și trupele s-au retras în cantonamentele lor îndată ce au primit ordine din Sofia. Regimul nou al grupării Zveno și al Ligii militare câștigase prima sa victorie.

Publicului mare și cercurilor diplomatice și gazetărești schimbarea aceasta de guvern le-a fost prezentată, cu mult tact de altfel, drept rezultatul unei hotărâri a suveranului, care numai în această formațiune a găsit soluțiunea potrivită a crizei de guvern.

Venirea la cârmă a noului guvern n-a trezit mult entuziasm în țară. Atât în Sofia cât și în provincie, soluțiunea aceasta a fost considerată înaintea de toate ca o ieșire din impasul în care aruncase țara partidele politice și abia în rândul al doilea ca instituire a unui guvern corespunzător nevoilor actuale.

În sânul partidelor politice, numirea guvernului Gheorghieff și primele măsuri pe care le-a

luat au stârnit spaimă și dezorientare. Mai ales în urma faptului că guvernul declarase intențiunea sa de a dizolva complet partidele politice din țară. Partidele sunt profund discreditate și incapabile de acțiune. Aproape toată lumea intelectuală a țării dorea un guvern în afara și pe deasupra lor.

Guvernul a ajuns la cârmă prin armată, care a acționat unitar și disciplinat, urmează acum să și creeze în marea masă a populațiunii oștirea civilă disciplinată care să-l aprobe și să-l susțină.

Conducătorii lui își dau seama că o administrațiune bazată pe baionete nu poate fi durabilă și e împreunată cu grave pericole sociale. De aceea, în afară de dificultățile financiare și administrative ei trebuie să rezolve problema reîntrării armatei în cazarmă și consolidării forței executive civile.

Deocamdată însă adevărata țărnie a guvernului este armata, cu ajutorul căreia a obținut puterea și își execută dispozițiunile.

Guvernul, precum o mărturiseste categoric, este un guvern de dictatură.

În manifestul său din 19 mai, guvernul anunța că în politica externă scopul lui este „pace și bune relațiuni cu toate puterile mari și înainte de toate cu vecinii“, și „restabilirea raporturilor cu Rusia sovietică“.

Mie d. Gheorghieff mi-a declarat: „Scopul guvernului nostru este păstrarea unor raporturi de bună vecinătate, de amicitie și de încredere reciprocă și înainte de toate păstrarea păcii, fără de care ne-am ruina cu toții. În interesul unor bune relațiuni cu vecinii, guvernul nu va tolera nici un fel de acțiuni contra vecinilor noștri și va suprima fără milă orice încercare de acest fel.“

Acțiunea de apropiere și de colaborare a țărilor din Sud-Estul Europei, pe care România o urmărește cu tenacitate, o cunoaștem și pot să declar că poporul bulgar dorește și el o colaborare cu vecinii săi. Guvernul care ne-a precedat s-a conformat acestei dorințe; atitudinea lui a fost unanim aprobată. Noi vom urma aceeași direcțiune, căutând doar căi mai practice pentru a obține rezultate satisfăcătoare. ■

Prezentare și selecție

Ioan LĂCUSTĂ

EXPOZIȚIE FOTOGRAFICĂ

Sub egida Forumului Democrat al Germanilor din România, la Casa de cultură „Friedrich Schiller“, din București, a fost organizată o inedită expoziție de fotografie: *Germanii din București – între calvar și speranță*, realizată de Nora și Dan Fonosch, membri ai Fotoclubului „Leica“.

În cuvântul de deschidere, dr. Klaus Fabritius, președintele Forumului Democrat al Germanilor din România, a subliniat contribuția minorității germane la dezvoltarea economică, socială și culturală a României moderne și zbuciumata istorie a germanilor pe aceste meleaguri.

Înainte de 1914, în București se afla cea mai numeroasă colonie germană din afara Europei Centrale, numărul vorbitorilor de limbă germană fiind estimat la peste 20 000. În perioada interbelică, un procent semnificativ din forța de muncă a Capitalei era reprezentat de cetățenii români de origine germană.

În 1945, circa 10 000 dintre germanii din București (*Magazin istoric*, nr. 1/1995) au fost

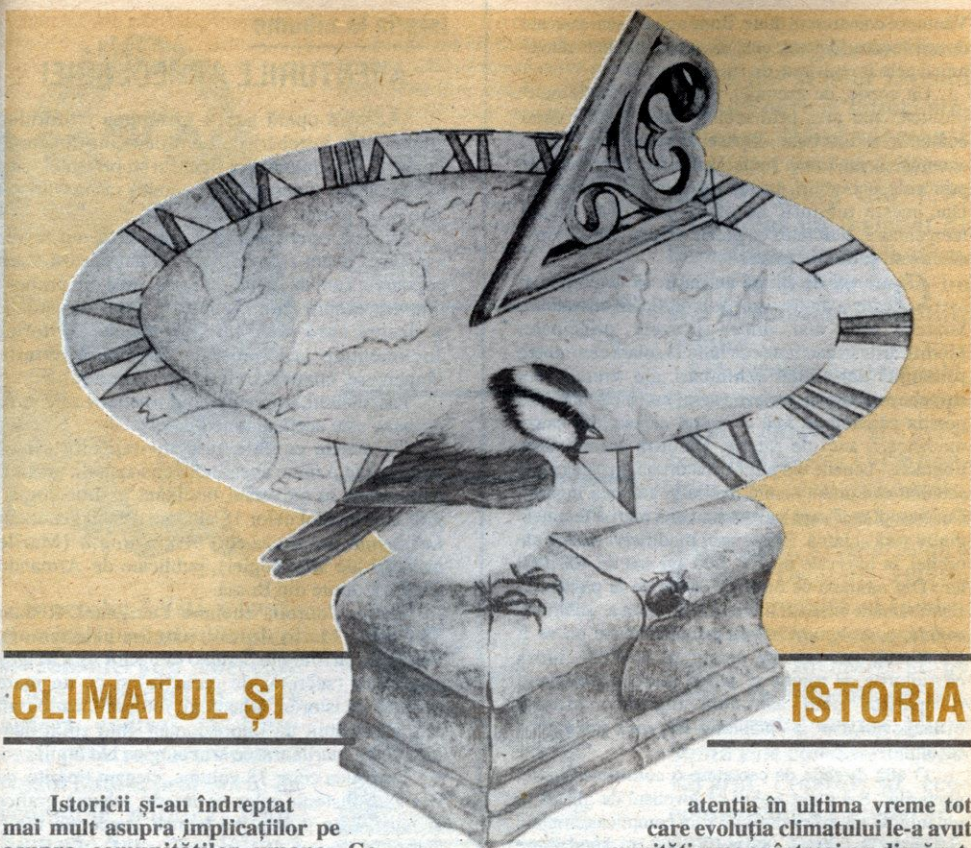
deportați în fosta Uniune Sovietică. Dintre cei care s-au întors, azi mai sunt în viață doar 122...

Ca urmare a deposeării de bunuri, marginalizării și lipsei de perspective, mulți germani au ales calea emigrării.

Azi germanii din România ar putea redeveni ce au fost dintotdeauna: un factor de progres și o punte spre Europa.

Referitor la expoziție, mi se pare deosebit de semnificativă opinia d-lui conf. univ. Sylviu Comănescu, consilier de onoare al Federației Internaționale de Artă Fotografică, consemnată în catalogul expoziției: „Să sintetizezi, în câteva zeci de imagini, mai multe secole de istorie a minorității germane din București, nu este o treabă ușoară. Aceasta presupune: documentare aprofundată, obiectivitate și o selecție riguroasă. Lucrând „nemește“, realizatorii expoziției au reușit să prezinte într-o formă succintă și personală urmele trecerii prin timp a acestei comunități.“

Paul SCHUSTER-STEIN

CLIMATUL ȘI

ISTORIA

Istoricii și-au îndreptat mai mult asupra implicațiilor pe asupra comunităților umane. Co-după eum se știe, în trecut în urma unor maya. Revista Magazin istoric a mai publicat, în nr. 7/1992, un articol consacrat raporturilor istoriei cu meteorologia. Revenim acum cu câteva noi informații publicate de revista britanică The Economist.

Pentru climat, schimbarea este regula, nu excepția. Dar un mare număr de variații se pot cuprinde totuși într-un climat stabil, pentru că acesta definește limitele în cadrul cărora variază caracteristicile vremii: o iarnă cu furtuni, urmată de o altă cu geruri cumplite sau o suită de veri toride.

Modificările climatului apar menționate în scrierile istorice. Cel mai dramatic exemplu îl constituie Mica glaciațiune, ce a ținut din secolul XIII până la sfârșitul secolului XVIII. În acel interval, ghețarii din Norvegia și Alpi s-au mărit ca volum, calota de gheață a Atlanticului a coborât mult spre sud, Tamisa a înghețat în dreptul Podului Londrei. Media temperaturii în Europa a fost, probabil, cu 1°C mai mică decât cea de astăzi. Efectele Miciei glaciațiuni au modificat structura pescuitului în Atlantic și au distrus vița de vie din Anglia de la începutul Evului Mediu. De asemenea, se pare că poartă responsabilitatea pentru distrugerea culturilor,

provocând foametea ce a marcat Europa secolului XIV. Și se pare că tot lor li se poate atribui împiedicarea vikingilor de a atinge continentul american, prin Groenlanda, o colonie dispărută din cauza condițiilor meteorologice prea aspre.

Înregistrările sigure privind climatul sunt relativ recente. Dar există și alte metode de a examina evoluția climatului. Pentru a afla cât de înnoirate au fost verile în trecut, dr. Hubert Lamb, unul dintre pionierii istoriei climatului, a examinat picturile artiștilor britanici și olandezi.

Pentru perioade mai vechi, nu dispunem de astfel de izvoare. Ne poate ajuta arheologia, stabilind, de exemplu, în ce perioade erau cultivate vârfurile dealurilor și când se căutau văile mai calde. Există însă o limită dincolo de care doar martori neumani pot fi întâlniți. Ghețarii pot crește sau se pot reduce, zgâriind în felul acesta pământul de sub ei. Lacurile își măresc volumul, și-l restrâng sau îngheață.

Vânturile construiesc dune. Toate acestea sunt marcate de sedimente. Dar cele mai elocvente mărturii rămân totuși cele înregistrate de structurile vii.

Un copac, de exemplu, păstrează o foarte bună cronică, mai ales prin inelele sale. Atunci când condițiile au fost bune, copacul a crescut mai repede, acumulând inele mai largi. Verile reci sunt marcate prin inele mai subțiri. Același rol îl pot juca și insectele. Dar aceste mărturii ne oferă date doar despre temperatură, cantitatea de ploaie căzută, adică despre efecte, nu și despre cauze.

Oamenii de știință au reușit să determine și câteva dintre cauzele modificării climatului. Soarele este una dintre cauzele principale. Modificările în cantitatea de lumină solară care atinge pământul determină schimbări ale vremii. Nu strălucirea soarelui variază foarte mult, cât mai ales poziția pământului față de astrul ceresc, din cauza modificării axei de rotație. Datorită acestui fapt, tropicele – benzile din jurul Ecuatorului, în care razele soarelui cad direct – sunt mai largi sau mai înguste. Cu cât sunt mai largi, cu atât sunt mai mari diferențele dintre vară și iarnă. Există apoi modificări ciclice ale orbitei, la intervale de 100 000 ani sau de 400 000 ani. Din moment ce distanța medie de la pământ la soare rămâne aceeași, în vreme ce orbita se schimbă, cantitatea de lumină solară primită într-un an va fi constantă, va varia pe parcursul unui an. Ideea că ciclurile de rotație și orbită afectează climatul îi aparține unui astronom iugoslav, Milutin Milankovici, care a elaborat-o în prima jumătate a secolului.

O altă direcție de cercetare o constituie studiul ghețurilor. S-a putut stabili că învelișul de gheață al globului se modifică după un ritm complicat, urmând cicluri de 23 000, 41 000 și 100 000 ani. Unul dintre răspunsurile obținute prin studierea vârstei ghețurilor a fost că interglaciațiunile apar rar. Una este în plină desfășurare astăzi, dar ultima dinaintea ei s-a petrecut cu 100 000 ani în urmă.

Un alt răspuns oferit de studierea ghețurilor este că nivelul bioxidului de carbon din atmosferă influențează evoluția climatului. Cantitățile sporite de bioxid de carbon existente astăzi în atmosferă ar putea cauza o schimbare mult mai importantă decât cea adusă de Mica glaciațiune. Nimeni nu se aventurează să facă o previziune foarte sigură încă.

Mulți consideră că perioada interglaciara este pe sfârșite și că doar din cauza efectelor produse de bioxidul de carbon ghețarii nu se află în expansiune. Trecutul apropiat nu oferă un exemplu de efect de seră cu care să se poată face o comparație. Dar cu mulți ani în urmă, în perioada jurasicului și a cretacului, nivelul de bioxid de carbon era mare și vremea mai caldă. De aceea, oamenii de știință încearcă să recreeze, *mutatis mutandis*, un model al climatului din cretac.

Înțelegerea evoluției anterioare a climatului permite astfel să înțelegem situația actuală și să prefigurăm evoluțiile viitoare. ■

Istoria în albume

AVENTURILE ARHEOLOGIEI

„Această operă aduce în mintea cititorului dramaticele întrebări cu care oamenii din toate timpurile s-au întors spre trecut și stupefiantele sau misterioasele (adeseori reticentele) răspunsuri pe care le-au primit.

Această operă este, de asemenea, un mare, aventuros poem (*romanzo*), care antrenează toate popoarele care au locuit pe Terra, încă din primele timpuri, despre care avem amintire și conștiință și despre care povestesc, în termenii istoriei documentare și nu ai fanteziei, succesiunile sângeroase, chinurile, victoriile și triumfurile.

Fascinantul, imprevizibilul *romanzo* care vi se propune este acela al arheologiei“.

Cu aceste cuvinte sunt invitați cititorii să participe la o mare aventură a cunoașterii, aceea a pătrunderii în universul fascinant al arheologiei, prin intermediul celor 18 albume de sub genericul *Le grandi avventure dell'Archeologia* (Marile aventuri ale arheologiei), publicate de Armando Curcio Editore din Roma.

Filipo Cooreli, Luciano Lucignani, Renato Tamassia, Mario Torelli (comitetul director), împreună cu Antonio Semino (redactor șef), Magda Agnesotti (secretar de redacție) și cu un mare colectiv de istorici, arheologi, fotografi, cartografi etc. au alcătuit un impresionant ghid științifico-artistic pe marile trasee arheologice ale lumii.

Tematica celor 18 volume, elegant tipărite, cu o bogată ilustrație color, cu desene, scheme, grafice și hărți, este ilustrativă pentru concepția realizatorilor: *Enigmele scrisului* (vol. 1), *Preistoria* (vol. 2), *Oriental Apropiat* (vol. 3-4), *Egiptul* (vol. 5-6), *Grecia și Asia Mică* (vol. 7-9), *Etrusci, italici, romani* (vol. 10-12), *Europa și Italia protoistorică* (vol. 13-14), *Oriental Mijlociu și Extremul Orient* (vol. 15-16), *America precolumbiană* (vol. 17), *Arheologia submarină și arheologia medievală* (vol. 18).

Acest *romanzo* al arheologiei beneficiază și de o prezentare publicistică alertă, accesibilă marelui public interesat de misterele civilizațiilor dispărute, abordate sub titluri incitante, precum: *Suntem toți radioactivi*; *Arheologie și propagandă*; *Egiptul lui Napoleon*; *Mumii dintr-un toți*; *Arhivele lui Agamemnon*; *Winckelmann se îndrăgostește de Apollo*; *Domnilor, „il Laoconte!“*; *De la Herodot la Expoziția Universală*; *Cincizeci de dolari pentru un oraș...*

Marile aventuri ale arheologiei, prin bogatul său material ilustrativ (din care o frescă grecească pe coperta 3 a acestui număr ilustrează recența noastră), constituie o incitantă invitație adresată cititorului de a se întoarce spre trecut și a-l percepe și descifra mesaje.

L. IOAN

„Indiferent că sunt corecte sau eronate, ideile economiștilor și ale teoreticienilor asupra fenomenului politic sunt mai puternice decât se crede de obicei. De fapt, lumea nici nu este condusă de alte forțe. Oamenii de acțiune, care se cred complet imuni la orice influență intelectuală, sunt, de obicei, aserviți unui oarecare economist decedat. Frenesia

ADAM

SMITH,

MAGISTRUL

LIBERALISMULUI

ECONOMIC

DAN POPESCU

dictatorilor inspirați de un glas venit de sus, pe care numai ei îl aud, își are sursa, de fapt, în tezele enunțate cu câțva timp în urmă de un oarecare scrib universitar... Sunt sigur că se exagerează considerabil puterea relativă a intereselor solid încetățenite în comparație cu invazia progresivă a ideilor“.

J.M. Keynes

condiții și conjuncturi favorabile, dar și unor invenții strălucitoare și munci stăruitoare. Dând substanță revoluției juridice, Revoluția franceză din 1789 a introdus un ferment de liberalism și individualism, chiar în statele unde nu și-a implantat concepțiile politice.

Libertatea individuală, libertatea opiniilor, drepturile omului și cetățeanului aveau corespondent, pe plan economic, în libertatea desfășurării activităților, a comerțului, a muncii. Desigur, relația poate fi privită și invers. Evoluând într-un asemenea cadru în formare și pe care îl va influența decisiv, economistul englez Adam Smith este considerat „adevăratul creator al economiei politice moderne“, devenită apoi „clasică“. Dar cine este Adam Smith și care sunt ideile sale fundamentale?

În secolul XVIII, o teorie economică relativ completă și considerabil coerentă a fost elaborată de către autori englezi și francezi, printre care ilustrul Adam Smith, profesorul de economie politică Jean-Baptiste Say, promotorul „armoniilor economice“, francezul Frédéric Bastiat sau celebrul bancher englez David Ricardo ș.a. Acestei teorii și activității reprezentanților ei li s-a dat numele de „Școala clasică“. Sistemul respectiv a fost apreciat multă vreme „definitiv“, apoi „bun“.

El a impus un liberalism general și nu o dată nuanțat. Un liberalism a cărui geneză se explică, în principal, prin concursul a două revoluții: una tehnică și alta juridică. Cea tehnică a permis Angliei să-și constituie o industrie puternică, multumită unor

Urmărind „binele propriu“

Se naște în Scoția, la Kirkcaldy, la 5 iunie 1723. Între 1737 și 1740 studiază la Universitatea din Glasgow, una din cele mai bune universități europene ale timpului. Din 1740 și până în 1746 își finalizează studiile la Oxford, instituție, însă, atunci, cu o stare intelectuală relativ scăzută. Se întoarce în Scoția și ține la Edinburgh două „cursuri libere”: unul asupra literaturii engleze și altul asupra economiei politice, în care apără și dezvoltă principiile libertății comerciale. În 1751 este numit profesor de logică la Universitatea din Glasgow, pe care o cunoștea atât de bine. Trece apoi, tot aici, la catedra de filosofie morală, unde se ocupă cu teologia naturală, etica, jurisprudența și politica.

Această personalitate atât de cultă, cu un orizont atât de larg, rămâne la Glasgow până în 1764 când, simțind acut nevoia să vadă lumea, realitățile și nevădutele alte mijloace, acceptă să țină companie tânărului duce de Buccleugh, (nepot direct al unui celebru om de stat englez, Charles Townshend), într-o călătorie în Europa. Va petrece un an și jumătate la Toulouse, două luni la Geneva, unde se pare că l-a întâlnit pe Voltaire, și zece luni la Paris, unde îi frecventează pe enciclopediști (Diderot, D'Alembert, Condillac etc.) și pe fiziocrați¹. Se întoarce în Scoția în 1767. Deja în 1766 îi apăruse la Londra lucrarea, devenită apoi celebră, *Bogăția națiunilor. Cercetare asupra na-*

turii și cauzelor ei. Cartea, considerată „o adevărată biblie a școlii liberale”, are un conținut vast: autorul examinează regimul colonial, regimul marilor companii comerciale, sistemul mercantilist, sistemul monetar-bănesc, impozitele etc. Documentarea este bogată, precisă, ideile fiind susținute de fapte, de analize și concluzii pertinente. Valoarea volumului este amplificată de stilul clar și direct al autorului, de limbajul elegant, literar, convingător și instructiv (cartea a fost tradusă în românește și publicată – volumele I-II – în anul 1962 în Editura Academiei Române, București). În 1778, Smith este numit comisar al vămirilor la Edinburgh, post în care rămâne până la moartea sa survenită în 1790.

Asemeni altor mari creatori, Adam Smith a preluat importante idei de la predecesorii săi, pentru a le „topi” într-un sistem general. Vederilor fragmentare însă el le-a substituit o filosofie socială și economică încheată. Se gândea poate, când scria, la vestitul John Locke (1632-1704), care afirmase: „Oamenii se integrează în societate urmărind binele propriu, iar scopul pe care îl vizează, alegând și instituind un corp legislativ, este stabilirea de legi și reguli care să apere societatea și să protejeze bunurile tuturor membrilor ei”. Locke concepușe „guvernul civil” ca un adevărat remediu față de inconvenientele statului „natural”. El respinsese absolutismul, ce plasa autoritatea deasupra legilor și în afara societății civile.

Se mai gândea, poate, Adam Smith, la Sir Duden North, înalt funcționar și primar al Londrei, cel care în *Discursuri asupra comerțului* se îndepărtase net de pozițiile mercantiliste care promovau o puternică implicare statală în domeniul economic, afirmând: „Nici un popor nu a devenit vreodată bogat ca urmare a intervențiilor statului. Numai pacea, industria și libertatea și nimic altceva aduc comerțul și bogăția”.

De la Francis Hutcheson, fostul său profesor de filosofie la Glas-

gow, Smith preia ideile despre diviziunea muncii, variațiile de valoare, elemente privind originea monedei etc. De la David Hume, pe care economistul scoțian îl numea „istoricul și filosoful cel mai ilustru al epocii noastre”, Smith dobândește importante repere în ce privește critica politicii mercantiliste, a sofismelor mercantiliste privind balanța comercială („cel mai important lucru este sfera circulației, excedentul balanței comerciale”), și consecințele nefaste ale „geloziilor” comerciale între nații. Își pregătea astfel coordonatele politicii sale liberale, în materie de comerț exterior.

Adam Smith recepționează gânduri ale lui Bernard de Mandeville, medic filosof francez, cel care în 1714 publicase un „poem” ce făcuse valvă: *Fabula albinelor sau vieții private, binefaceri publice*. De Mandeville scria în lucrarea sa că civilizația, respectiv bogăția, artele, științele, rezultă nu din „virtuțile omului”, ci din „viciile lui”, din nevoile naturale nenumărate care îl fac pe om să dorească bunăstarea, confortul, luxul, toate plăcerile vieții. Deși îi reproșează francezului că numește „vicii” dorinți și gesturi care nu au ca atare nimic condamnable, Smith va susține, la rândul său, că interesul personal – „fără a ști și nici a voi” – conduce în mod natural societatea către bunăstare și prosperitate. Bogăția unei societăți este pentru Adam Smith – ca și pentru de Mandeville – „efectul dacă nu al unui viciu, cel puțin al unui instinct natural, care nu are nimic virtuos în sine, un instinct de care proveniența se servește fără știrea oamenilor, spre a înfăptui țeluri care depășesc puterile lor de prevedere”.

48 mii de ace

Pe fiziocrați Adam Smith i-a cunoscut, cum spuneam, în vremea șederii lui la Paris, în 1765. Atunci a avut relații directe cu medicul și cărturarul François Quesnay și cu

¹ Curent de gândire economică, în esență liberal, din Franța sec. XVIII. Ei cred „în puterea, în guvernarea naturii” (fizio-crație), în „legile eterne”, după care se conduce lumea. Ei au lansat vestitul dicton „Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même” (Lăsați lucrurile în voia lor, lumea merge de la sine). Între reprezentanții de seamă: François Quesnay, medic, marchizul de Mirabeau, Mercier de la Rivière, Dupont de Nemours, rafinatul practician și demnitar Jacques Turgot, baron de l'Aulne etc.

ministru lui Ludovic XVI, Anne Robert Jacques Turgot. Influența acestora asupra economistului scoțian a fost profundă. Pe de o parte, doctrina fiziocrată cu celebrul ei „Laissez faire, laissez passer...”, i-a întărit convingerile în materie de liberalism economic. Apoi, el pare a fi „împrumutat” de la fiziocrați ideile cu privire la distribuirea venitului anual între diversele clase ale națiunii. Dar dacă fiziocrații, parcă „hipnotizați” de rolul agriculturii – singurul domeniu unde se putea crea valoare, cum afirmau ei – au avut o vedere „diminuată” asupra economiei, privind „printr-o fereastră prea strâmtă”, Adam Smith „s-a așezat de la început în centrul fenomenelor, în punctul cel mai înalt. De acolo vederea era mai cuprinzătoare.”

În acest sens, dacă François Quesnay socotea că „agricultura este izvorul tuturor bogățiilor statului și cetățenilor”, Adam Smith încă din prima frază a renumitei sale cărți relevă munca drept „adevăratul izvor al bogăției”. În crearea bogăției, economistul scoțian nu a contestat însă nici influența forțelor naturii, nici pe aceea, esențială, a capitalului. Dimpotrivă, el a insistat foarte mult asupra rolului capitalului, iar pământului i-a sesizat o „productivitate specială”. Se poate spune că – deși indirect – tocmai la Adam Smith își află geneza „teoria celor trei factori ai producției – munca, pământul, capitalul”, teorie devenită clasică în economia politică.

Activitatea omului și nu forțele naturii – scria Adam Smith – creează în fiecare an masa bunurilor pe care acesta o consumă. Fără direcționarea lor de către om, forțele naturale rămân nefecunde și nefolositoare. Și cum munca, în general, și nu numai pământul, dă naștere bogăției, este deci vorba nu numai de munca unei singure clase – aceea a agricultorilor – cum apreciau fiziocrații –, ci de munca tuturor claselor, de munca întregii națiuni. Bogăția anuală creată într-o țară, mai arăta Smith, reprezintă efectul „tuturor celor

care lucrează pentru dânsa”, ea rezultă din colaborarea lor, din „cooperare”. În *Bogăția națiunilor*... Adam Smith a privit lumea economică ca un vast atelier, diversificat și cooperant, mobilul psihologic esențial al producătorilor din orice poziție reprezentându-l dorința de a-și îmbunătăți situația.

O asemenea cooperare în societățile umane, precizează Adam Smith, s-a realizat spontan, sub o formă deosebită: „diviziunea muncii”. Smith o pune în lumină și o așază ca idee esențială a lucrării sale. El definește diviziunea muncii drept instituția prin care se efectuează, fără eforturi și în mod natural, „cooperarea oamenilor în crearea produsului economic”. În timp ce animalele – explică marele economist – se mărginesc a-și satisface nevoile lor individuale, fiecare om, în loc de a-și fabrica singur necesarul pentru toate nevoile sale, se mulțumește să fabrice un singur produs pe care-l schimbă apoi cu cele ce-i lipsesc. De aici, pentru comunitate, o mare creștere a bogăției. Diviziunea muncii, stabilind cooperarea tuturor pentru satisfacerea dorințelor fiecăruia, este

adevăratul izvor al productivității, al progresului, al bunăstării¹.

Puterea diviziunii muncii – mai apreciază Smith – vine de la trei cauze principale: 1) dexteritatea dobândită de fiecare lucrător lăsat mereu la același fel de lucru; 2) economia de timp realizată prin evitarea trecerii continue de la o ocupație la alta; 3) invențiile și perfecționările pe care „faptul de a fi absorbit într-o singură muncă

¹ Adam Smith urmărește să detalieze mai mult în acest sens, folosind un exemplu rămas celebru – al „manufacturilor de ace”. Un om care nu ar fi obișnuit cu acest fel de lucru, din care diviziunea muncii a făcut o meserie particulară, și nici nu ar fi obișnuit să se servească de instrumentele care se întrebuințează..., acest om, oricât de îndemnat ar fi, abia ar putea să facă un ac în cursul unei zile întregi... Astăzi însă această muncă este împărțită într-un mare număr de ramuri, din care cea mai mare parte poate constitui tot atâtea meșteșuguri. Un lucrător trage sârma de pe mosor, un altul o îndreaptă, un al treilea o taie pe cea dreaptă, un al patrulea îi face vârf, un al cincilea e întrebuințat pentru pilitul vârfului ce trebuie să primească gămălia. Gămălia este ea însăși obiectul a două sau a trei operații separate... Zece lucrători pot astfel să realizeze 48 de mii de ace într-o zi...”

În p. 63: opoziția britanică, în vremea lui Adam Smith, în imagini caricaturizate: sus – Fox, ministru whig, jos – Pitt, ministru tory

Caricatură reprezentând un miting desfășurat la Londra, în 1795, în timpul căruia populația află despre drepturile cucerite de francezi în urma revoluției

oarecare le sugerează în mod natural celor ce o execută zilnic". Magistrul nu a ignorat nici dezavantajele diviziunii muncii, relevând chiar soluții pentru înlăturarea lor. El arăta că, exercitând doar o singură operație, omul respectiv nu are prilejul să-și valorifice inteligența sau puterea de invenție în a găsi mijlocul de înlăturare a unor greutăți care nu-i apar niciodată, fiind aferente altor segmente de muncă. Riscă astfel să devină ignorant. Pentru a elimina un asemenea „exces de specializare“, Smith cere „să se impună“ poporului „o instrucție elementară – citit, scris, socotit“ – prin crearea școlilor primare plătite, în parte, din bugetul statului. Iată dar o notă particulară oferită de Adam Smith principiului pe care l-a urmărit consecvent, al „nonintervenției statului“ în economie, marele economist – și profesor de morală totodată – admitând, de asemenea, intervenția statului în probleme de „securitate națională, justiție, poliție“.

Sensul oricărei oferte

De fapt, Smith nu a fost un adversar al statului, ci un promotor echilibrat al acestuia, un sprijinitor al statului național. A rămas celebru faptul că liberalul Adam Smith, criticul atât de fervent al protecționismului în economie, a admis *Actele de navigație*, datând încă din vremea lui Cromwell. În condițiile confruntării Angliei, a flotei engleze, cu puterea maritimă a Olandei, pentru a dobândi supremația pe mări și oceane – coordonată considerată vitală în epocă în ce privește amplificarea puterii Insulelor Britanice – aceste *Acte de navigație* obligau comerțul englez pe mare să se servească numai de nave engleze, chiar dacă prețul practicat de navele străine era mai avantajos. Era calea – susținea și autorul *Bogației națiunilor* – prin care se putea dezvolta o puternică marină engleză care să distrugă agasanta preeminență a marinei olandeze. Referitor la asemenea acceptări

Adam Smith scria într-o frază caracteristică: „Astfel de reglemente pot, fără îndoială, să fie considerate într-o anumită măsură o violare a libertății naturale. Dar manifestările libertății naturale ale unui mic număr de indivizi care riscă să pună în pericol siguranța societății întregi sunt și trebuie să fie conținute (în sens de controlate – n.n.) de legile tuturor guvernelor, cele mai libere ca și cele mai despotice“.

Iată dar, la Adam Smith, producția, activitatea. Dar schimbul ca atare, dar lumea? Ei bine. *Il mondo va da se* (lumea merge de la sine) va spune Smith, relativ alături de *Laissez faire*-ul fiziocraților. Lumea nu a avut nevoie pentru a se organiza de intervenția vreunei voințe colective, prevăzătoare și raționale, de nici o înțelegere prealabilă între oameni. Pentru a dobândi înfățișarea actuală, a fost de ajuns acțiunea spontană a milioane de indivizi, urmărindu-și fiecare propriul interes, propriul drum, „fără a se preocupa de alții“, „fără a se îndoi chiar de rezultatul social la care aveau să ducă actele lor“.

Marile linii ale lumii actuale – mai scria Smith – nu au fost trase potrivit unui plan conceput de un organizator, fie el de excepție, și executate de o societate inteligentă, ci prin acumularea de nenumărate trăsături desenate de indivizi ascultând de forța instintivă a propriului lor interes, o forță inconștientă (indiferentă) în raport cu scopul general pe care puteau să-l atingă indivizii.

Este o idee practic analoagă celei a „legilor economice eterne“, sugerând o acțiune superioară voințelor și care, la caz, li se opune unora dintre acestea în pofida rezistenței. Smith însă nu „vede“ atât noțiunea de lege economică în sensul de regularitate, repetiție, reînnoire identică a anumitor fenomene, date fiind anumite condiții, cât insistă în analizele sale asupra ceea ce fenomenele economice au spontan, „instinctiv“, „natural“. Pentru Smith lumea economică este o ființă vie, care-și

creează singură organele naturale, indispensabile.

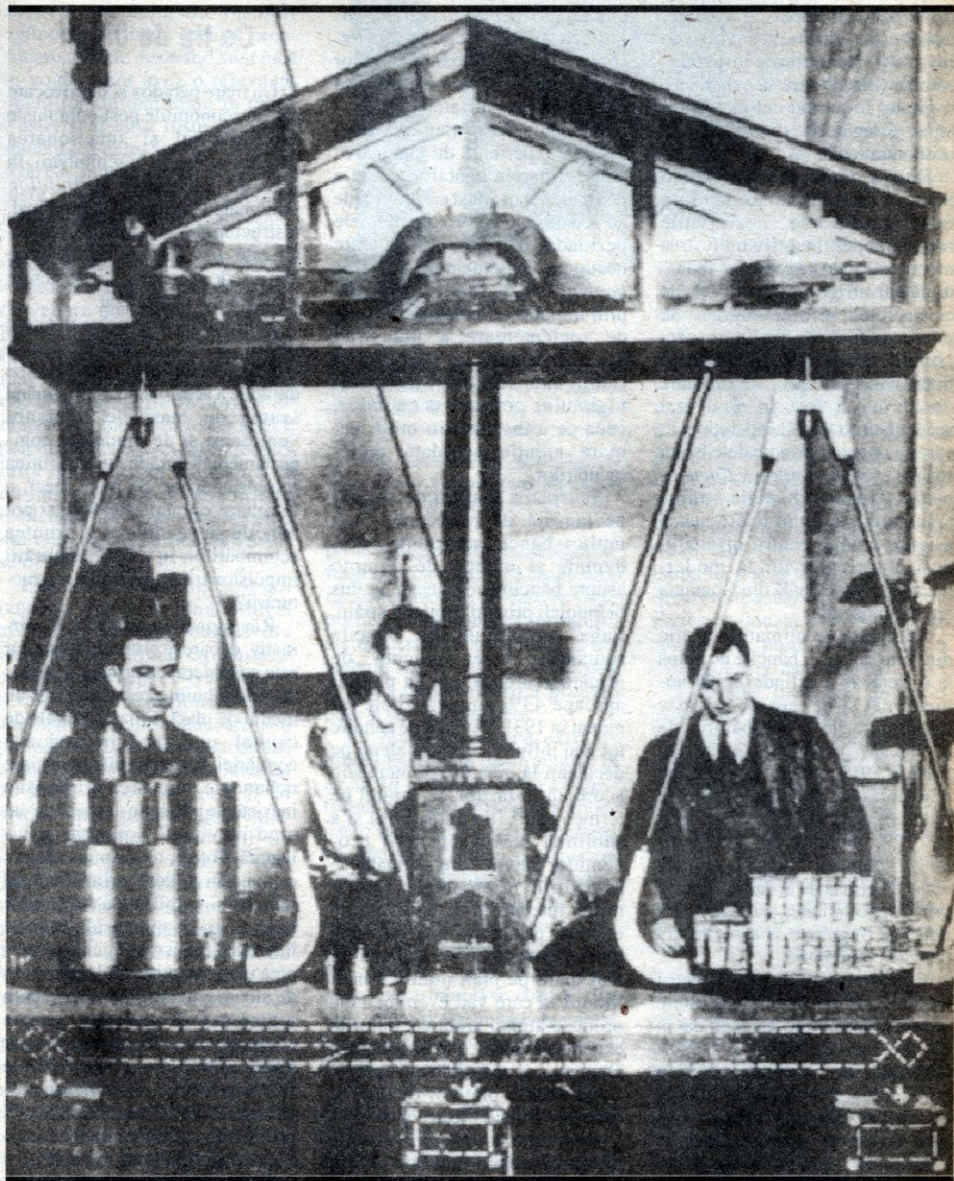
Omul are aproape constant ocazia – scria magistrul scoțian – să recurgă la ajutorul fraților săi și ar fi zadarnic să așteptăm numai de la bunăvoința lor. Va reuși mai bine dacă ajunge să intereseze amorul lor propriu în favoarea sa și să le arate că este conform cu folosul lor de a face ceea ce le cere. Oricine oferă unei alte persoane o afacere îi face propunerea următoare: „dă-mi acest obiect de care am nevoie și vei primi în schimb ce-l care-ți este necesar“. „Acesta-i sensul oricărei oferte și-n felul acesta obținem unii de la alții cea mai mare parte din serviciile de care avem nevoie“. „Nu de la bunăvoința măcelarului, berarului sau a brutarului așteptăm hrana noastră – mai arăta Adam Smith –, ci de la considerația pe care o au pentru propriul lor interes. Ne adresăm nu omeniei lor, ci amorului lor propriu, interesului lor, și nu le vorbim niciodată de propriile noastre necesități, ci de avantajele lor“ – încheie acest pasaj economistul scoțian.

„Astfel se dezvoltă schimbul și, odată cu el, diviziunea muncii. Căci certitudinea de a se putea schimba tot surplusul muncii sale, care prisoșește propriei sale consumații, pe porțiuni de muncă ale altuia de care poate avea nevoie, încurajează pe fiecare om să se consacre unei ocupații deosebite, așa fel ca să poată cultiva și perfecționa talentul său, geniul pe care-l poate avea pentru acest fel deosebit de afaceri“ – conchidea Smith.

Interesul, competiția, spontaneitatea instituțiilor economice, mecanismul regulator al cererii-ofertei, optimismul față de bogăție și prosperitate, iată ideile fundamentale ale lui Adam Smith în acest cadru. Idei care, desigur, comportă abordări mai largi. Capitalul se adună nu grație prevederilor colective a societății, ci acțiunii concurente și simultane a miilor de indivizi care, împinși de

(Continuare în p. 75)

BĂNCILE – MOTOR AL DEZVOLTĂRII

DANIEL DĂIANU

Președintele Societății Române de Economie (SOREC)

Există mai multe chestiuni care ne pot ajuta să apreciem sistemul financiar și să comparăm perioada interbelică cu primii ani ai transformării post-comuniste: nevoia de capital; nevoia de instituții financiare corespunzătoare (bănci) care să canalizeze capitalul în modul cel mai avantajos; și legăturile dintre bănci și economia reală.

După primul război mondial, lipsa de capital în România a fost sporită de necesitățile reconstrucției (inclusiv unificarea monetară) și de dezvoltarea industrială într-un teritoriu unificat și de consecințele reformei agrare. Se poate spune că economia era „subdezvoltată bancar” atât cantitativ cât și calitativ; această stare de lucruri a fost în mod cert accentuată de tipul de operațiuni în care se angajau principalele bănci străine. Astfel, conform *Enciclopediei Române*, băncile străine erau mult mai puțin interesate să asigure credite pentru investiții, deși contribuția lor la modernizarea instituțională din România era recunoscută.

Stimulate de climatul euforic din timp de pace, băncile au ajuns la o frenezie a extinderii atât numeric cât și în ceea ce privește împrumuturile și cumpărarea de acțiuni ale societăților comerciale. Dacă în 1919 numărul de bănci era 486 (inclusiv cele din teritoriile reunite), până în 1928 cifra a sărit la 1 122. Numărul de bănci mari nu s-a schimbat. Banca Națională era și ea prinsă de această frenezie prin disponibilitatea ei de a acoperi deficite bugetare și a refinanța băncile comerciale.

Concurența între bănci pentru depozite a fost feroce, iar ratele pentru împrumuturi au explodat în ciuda ratei de scont a Băncii Naționale, care s-a situat la 6% în anii douăzeci. Acest nivel al ratei de scont era complet ineficace în a opri creșterea amenințătoare a ratelor de împrumut (care au crescut până la 20% pentru clienții de prim rang ai băncilor, spre sfârșitul anilor douăzeci), deoarece aceeași Bancă Națională redusese mult fluxul de credite în economie

pentru a revaloriza moneda națională. Violent, ratele de împrumut foarte mari afectau investițiile în producție și, foarte probabil, încurajau *selecția negativă*. *Colapsul* a venit împreună cu *Depresiunea*, iar consolidarea băncilor a determinat crearea instituțiilor financiare specializate.

Acei ani dau imaginea unei intense experiențe de „învățare” atât din partea băncilor, cât și a politiciilor. Am arătat că autoritățile au reacționat viguros la efectele perioadei de „operații bancare nespuse reglementărilor” (*free banking*) și ale Marii Depresiuni prin impunerea unor măsuri forte de reglementare a industriei bancare; aceasta s-a întâmplat în cadrul unei schimbări radicale a regimului politicii economice, ceea ce a însemnat o mult mai mare atenție acordată reglementărilor.

Scurgerea masivă de capital declanșată de prăbușirea mai multor bănci importante occidentale și efectul de domino asupra băncilor românești au dus la îndoieli privind capitalul străin. Fuga capitalului din băncile românești este indicată de următoarea cifră: ele au pierdut aproape 43% din depozitele lor numai în 1931. Un mod de gândire tot mai influent i-a făcut atenți pe decidenți la prea marea încredere acordată intrărilor de capital pe termen scurt (de portofoliu) și a subliniat nevoia creșterii economiilor interne care să finanțeze investițiile în producție; economiile interne erau considerate esențiale pentru a asigura creșterea într-o perioadă de nesiguranță tot mai mare pe plan internațional. Modul în care văd evenimentele produse atunci arată că, datorită experienței amare din timpul Marii Depresiuni, scepticismul față de funcționarea piețelor de capital (inclusiv Bursa) creștea și el.

Raportate la discuțiile actuale privind sistemul mai bun pentru *conducerea corporativă*, tendințele rezultate din efectele Marii Depresiuni par să dea semnale contradictorii. Oricum, răspunsul la această dilemă și-a pierdut

relevanța datorită războiului și, apoi, din cauza apariției sistemului de comandă generalizat (comunist).

Ce tip de bănci

Un mare paradox și o provocare pentru economiile post-comuniste sunt statutul și funcționarea băncilor ca agenți ai schimbării. În afară de *construcția instituțiilor*, schimbarea înseamnă, în principal, restructurarea economiilor caracterizate de o alocare necorespunzătoare de resurse – ca moștenire a sistemului centralizat.

Este în afară de orice discuție faptul că restructurarea este o condiție esențială a stabilizării durabile a acestor economii, ținând seama de masivele inter subvenționări și de modelele comportamentale înrădăcinate și rutina întreprinderilor. Se pune, deci, o întrebare crucială: trebuie și pot băncile să se situeze în fruntea schimbărilor, în sensul asigurării impulsivității și sprijinirii restructurării?

Răspunsul imediat ar fi afirmativ, deoarece sistemul financiar este considerat ca principal mijloc de redistribuire a resurselor într-un mediu de piață. Fiindcă piețele de capital sunt încă în perioada copilăriei, iar instituțiile financiare nebankare sunt prea crude (sau inexistente), băncile ar avea într-un mod inevitabil o poziție privilegiată. Totuși, un răspuns sceptic ar avea în vedere primitivismul inerent și fragilitatea sectorului bancar și va pune sub semnul întrebării realismul unei încrederi prea mari atribuite rolului (funcției de alocare) acordat lor. După cum remarca J. Rostowski: „Lipsa competenței în domeniul bancar duce, astfel, la o instabilitate fundamentală a sistemelor monetare. Până se rezolvă această problemă, stabilitatea macroeconomică va fi greu de realizat”.

Mai mult, programele de privatizare în masă pot fi aduse în discuție ca argument. Deoarece, printr-o abordare de tip „big-bang” a creării piețelor de capital, acestea

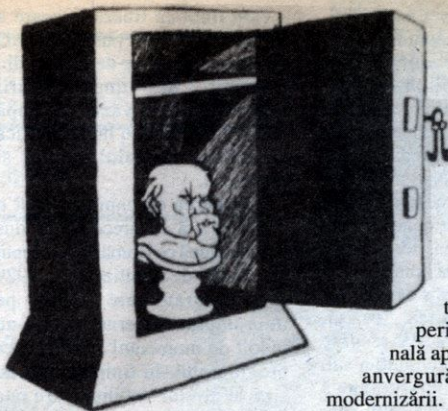
par să favorizeze modelul anglo-saxon de conducere corporativă.

Dezbaterile privind băncile universale în raport cu băncile care acoperă un domeniu restrâns oglindesc pertinent această preocupare. Aceste dezbateri sunt încă în vogă și pot avea o relevanță operațională mai mare în cazul Rusiei și al altor foste republici sovietice. Pentru Europa Centrală și de Est, importanța lor ca proiecte instituționale s-a diminuat mult sub impactul evenimentelor reale.

Totuși, în termeni reali – adică modul în care funcționează băncile – tensiunea dintre cele două puncte de vedere poate fi constatată în întreaga regiune; funcționarea reală a băncilor este determinată mai mult de dinamica mediului decât de intențiile factorilor de macro-decizie. În acest context, putem admite că „cu cât economia intră mai puțin în rezonanță cu un mediu de piață, cu atât mai ineficiente devin pretensele bănci «universale» și alocarea resurselor”.

Experiența României post-comuniste vine în sprijinul ultimei afirmații. Sistemul bancar din România se confruntă cu o lipsă de oameni calificați, cu o întârziere a reformei instituționale și cu absența unei „culturi bancare”, cu problemele comune segmentării, concentrării și unui sistem învechit de plăți; el se confruntă și cu extraordinara presiune exercitată de dimensiunea realocării de resurse necesare, ceea ce este ilustrat de reproducerea constantă a creanțelor îndoielnice (și, implicit, a unei mari părți din vechea distribuție a resurselor) și de fenomenul structural al arieratelor dintre întreprinderi.

Totuși, băncile învață și își îmbunătățesc activitatea. Cred că ceea ce fac băncile acum este, comparativ, mai puțin legat de calitățile personalului decât de ceea ce este definit ca *putere a structurii* și politică guvernamentală. De aceea, pe de o parte, băncile trebuie să urmărească eliberarea lor din strânsarea malignă a structurii și de constrângerile din afara sistemului bancar;

Șarjă la adresa stării națiunii în timpul guvernării lui Poincaré (1926) când în casa de bani a Franței tot ce a rămas este ce se vede

În p. 67: cântărirea lingurilor de aur într-o bancă italiană după instituirea etalonului aur

pe de altă parte, din cauza marii lor fragilități ca instituții bancare și a riscurilor majore pe care le comportă în funcționarea întregului sistem (riscul sistematic), ele trebuie să se afle sub domnia strictă a reglementărilor prudențiale și de supraveghere.

Pe lângă presiunea extraordinară exercitată de structură, în cazul în care acceptăm că performanțele băncilor se pot îmbunătăți semnificativ, iar colaborarea cu băncile străine (o strategie urmărită de băncile române) poate compensa (completa) resursele locale, neclaritățile existente în acest mediu devin o problemă mai greu de depășit. După cum arată experiența băncilor străine din zonă, chiar și ele ajung la rezultate surprinzător de slabe într-o economie post-totalitară.

Neclaritatea și nesiguranța explică de ce băncile nu sunt înclinate să acorde credite pe termen lung, un fenomen accentuat și de slaba economisire pe plan intern. Toate acestea indică nevoia de fluxuri constante și semnificative de capital străin care să fie angajat în restructurarea economiei.

Dacă aș fi întrebat care este principala caracteristică comună a perioadei interbelice și a primilor ani de transformare post-comunistă, în ceea ce privește Banca Națională, aș răspunde fără ezitare: este rolul de creator al instituțiilor. În ambele perioade Banca Națională apare ca un creator de anvergură, ca o forță a modernizării.

Pe de o parte, nu surprinde faptul că, datorită înapoierii țării, concepția și impulsul oamenilor care determină politica au făcut din Banca Națională principalul pilon al politicii de modernizare în perioada interbelică; această ipostază a Băncii Naționale a întărit numai un angajament politic dinainte de război. Pe de altă parte, nu pot să nu fiu surprins de diversitatea sarcinilor pe care Banca Națională a trebuit să și le asume în mod direct sau a obligațiilor pe care le avea.

Sarcinile mergeau de la o dezvoltare elaborată a sistemului financiar până la un sprijin masiv acordat industriei și – după Marea Depresiune – dirijarea politicii comerciale. Desigur, se poate pune sub semnul întrebării înțelepciunea faptului de a da o asemenea importanță Băncii Naționale și, prin aceasta, ducând la riscul abaterii atenției de la principala sa sarcină: aceea de a proteja valoarea și stabilitatea monedei naționale. De fapt, politicienii acelor timpuri erau conștienți de acest risc și au încercat în mod conștient să scutească Banca Națională de sarcinile „împrumutate” în același timp cu evoluția cadrului instituțional al sistemului financiar. Totuși, dificultățile cu care se confrunta țara în același timp au atenuat mult aceste încercări – mai ales după 1934.

Se pare că factorul principal care a zădărnicit îndeplinirea

normală a sarcinilor Băncii Naționale a fost succesiunea unor șocuri mari și de durată care au afectat economia națională: finanțarea războiului, cerințele reconstrucției postbelice, Marea Depresiune, reînarmarea.

Și astăzi Banca Națională este angajată într-o acțiune temerară de creare a sistemului financiar. Este evident că strădaniile actuale acoperă un volum mai mare și mai profund decât ceea ce s-a întâmplat în perioada interbelică. Tot așa, alocarea deficitară de resurse moștenită a plasat economia sub presiuni uriașe care, fiind de durată și puternice, complică mult realizarea politicii monetare și subminează eficacitatea măsurilor de stabilizare – mai ales dacă luăm în considerare lipsa piețelor de capital, deficitul bugetare, volumul economisirii interne și puținul capital introdus în țară.

A face față situației internaționale

Patru teme pot domina discuția privind rolul finanțelor într-o economie deschisă când se pune accentul pe impactul situației internaționale: nivelul relativ de dezvoltare economică ca determinantă a nevoii de capital străin; mecanismul interacțiunii cu spațiul internațional; dimensiunea dezechilibrelor interne; dinamica situației internaționale.

Să luăm în considerare economia românească din perioada interbelică. Nivelul său de dezvoltare și insuficiența economisirii interne necesitau un aport substanțial de capital extern.

Etalonul de schimb – aur – a asigurat canalul funcțional de interacțiune liberă între economia internă și spațiul internațional. Se poate susține că acest mecanism a dat un curs deflaționist politicii monetare care avea în vedere stabilitatea ratei de schimb. Această tendință a devenit evidentă când Banca Națională s-a angajat într-o politică de reevaluare în 1925. Dar acest tip de interacțiune

– care implică libera mișcare a capitalului – a fost pus la îndoială de masiva scurgere de capital din România în timpul Marii Depresiuni. Am văzut că, după 1934, s-a aplicat o nouă politică bazată pe controlul valutar și comercial.

Scurgerea de capital a fost o grea lovitură deoarece s-a produs imediat după ce România a început programul de stabilizare din 1929 – un program care se baza pe împrumuturi externe. Unii s-au îndoit de momentul și pregătirea programului, în timp ce alții au criticat nivelul stabilit pentru rata de schimb. Totuși, este sigur că apropierea în timp a Marii Depresiuni a avut un impact major asupra rezultatelor acestui program. Ceea ce apare aici ca temă de politică economică este: vulnerabilitatea economiei, care depinde în mare măsură de natura mișcării capitalurilor.

Vulnerabilitatea este, în mare măsură, o problemă a economiei post-totalitare. Dimensiunea dezechilibrelor și a *tensiunii* care rezultă pe fondul penuriei de resurse interne pentru investiții (restructurare), pune factorii de decizie într-o grea dilemă. Pe de o parte, trebuie create condiții interne care să facă economia atractivă pentru capitalul străin. Pe de altă parte, în anumite condiții, ambele mișcări de capital de portofoliu pot deveni foarte destabilizatoare. Nu trebuie uitat că acest capital este pe termen scurt și foarte volatil. Prin urmare, posibilitatea ca acest capital să fie suprasensibil într-un mediu în curs de transformare este foarte mare, deoarece un asemenea mediu este perceput de către investitori ca nesigur și riscant.

Perioada interbelică poate oferi învățăminte interesante pentru cei care concep sisteme financiare pentru economiile post-comuniste. Una dintre acestea este că „natura non facit saltum”; că a face instituțiile să funcționeze corespunzător reclamă timp; că există o presiune a structurii – aceasta fiind

considerată ca un produs al istoriei – care este foarte greu de evitat.

Se poate constata și un „conflict de concepții” privind modelul de sistem financiar care s-ar potrivi mai bine condițiilor din țările post-comuniste europene. Evoluțiile sistemelor financiare reale vor depinde de dinamica reală care nu se află în mod necesar sub controlul acelor care concep politica de transformare.

Ar fi naiv să presupunem că instituțiile din economiile post-comuniste pot sau ar funcționa după standardele sugerate de modelele alese; ele au nevoie de timp pentru a se dezvolta. Este nevoie de realism nu numai pentru a elabora proiecte de politici corespunzătoare, ci și pentru a emite judecăți echilibrate cu privire „la ceea ce trebuie făcut în continuare”.

O altă învățătură este aceea că instituțiile în curs de constituire sunt fragile și că *fragilitatea* lor face ca sistemul economic să fie vulnerabil la șocurile atât interne cât și externe.

În întreaga lume înnoirile în plan financiar supun economiile unei presiuni, cum, de altfel, se întâmplă și în economiile de piață avansate. În cazul țărilor post-comuniste, crearea sistemelor financiare este echivalentă cu o *înnoire financiară la scara sistemului*. Ca atare, aici avem de a face cu un grad relativ înalt de risc sistemic, dacă nu se stabilesc de către organismele monetare norme corespunzătoare și reglementări prudențiale.

Este mare nevoie de capital străin, ca forță importantă a modernizării și restructurării. Cu cât acest capital va fi mai mult angajat pe termen lung, cu atât mai ușor le va fi economiilor post-comuniste să reducă riscurile inerente condițiilor de piață.

Politicienii din țările post-comuniste trebuie să-și amintească mereu că această concurență pentru capital este amplificată de efectele redistribuirii puterii economice pe plan mondial. ■

OPȚIUNEA REGELUI CLOVIS

FLORIN HERA

„A respinge în totalitatea ei o tradiție istorică, numai pentru că unele din elementele ei au aspecte legendare, e o greșeală tot atât de vădită ca și însușirea ei totală, fără nici o judecată sau măcar o contribuție a spiritului critic.”

Gheorghe I. Brătianu

Într-un studiu închinat „locurilor amintirii”, cărora fiecare generație se străduiește să le dea noi și cutezătoare înțelesuri, reputatul istoric francez al culturii medievale Jacques Le Goff arăta: „În Franța, la obârșia acestei istorii și acestor amintiri simbolice se află un eveniment cu caracter fundamental, începând de la care Reims a devenit loc al amintirii. Este vorba despre creștinarea lui Clovis, regele francilor, botezat de episcopul catolic din Reims, sfântul Remi, în catedrala epocii”...

Au trecut de atunci vreo 1 500 de ani, cu cețurile și luminile lor, cu victorii și cumplite încercări. Data precisă a împlinirii sorocului de sărbătorire este încă disputată în „deșarta ceartă a cifrelor”: botezul regelui Clovis s-a petrecut în zi de Crăciun, în anul 496 ori poate în 498 sau 499... Oricum, era sfârșit de veac și, mai sigur, mijloc de mileniu...

Putem spune că exactitatea cronologică nu are însemnătate hotărâtoare pentru

pătrunderea semnificației istorice a ceremoniei de la Reims. Tot așa cum ar fi nedrept și simplist să risipim, prin demontări prozaice, atmosfera de mit a cronicii și ecoul cuvintelor atribuite episcopului galo-roman Remi (Remigius): „Pleacă-ți fruntea, trufaș Sicambru, adoră ce ai ars și arde ce ai adorat!”

Opțiunea războinicului franc s-a petrecut sub semnul unor cerințe dramatice ale timpului său și al unor proiecte omenesti, cu orizont limitat de neiertătoare constrângeri. Totuși, așa cum observa Nicolae Iorga în Istoria poporului francez, lucrare a marelui savant român prețuită de ilustrul cercetător și teoretician al școlii de gândire de la revista Annales Fernand Braudel, evenimentul de la Reims dă un sens limpede – uman și civilizator – procesului istoric îndelungat, plin de peripecii, întoarceri și obstacole, prin care „din galo-romani și din «homo-francus» se va făuri, peste alte veacuri, personalitatea numită: francezul”.

Paris, 26 decembrie 1714. Se apropie de sfârșit domnia lui Ludovic XIV. Eruditul Nicolas Fréret este întemnițat la Bastilia prin „lettre de cachet”, o scrisoare cu semnătura regală contrasemnă de un ministru și închisă cu pecetea suveranului Franței. Ce făcuse Fréret? Prezen-

tase în adunarea unor oameni de știință, specialiști în studiul înscrisurilor cu valoare de document istoric – în ședința selectei „Académie des inscriptions” – o încercare de răspuns la întrebarea: care este originea francilor? Ce se înțelege prin „sicambru”?

Răspunsul era că francii și regii lor, deci și Clovis I, se trag dintr-o constelație de triburi germanice independente, războinice și migratoare, aflate inițial în dreapta fluviului Rin, care se varsă printr-o deltă în Marea Nordului. Râul Main, afluent al Rinului, trece chiar printr-o regiune germană

Istoria vasului de la Soissons – proba că regele a știut să aștepte momentul potrivit pentru a se răzbuña

În p. 71: Clovis, regele care a reușit să realizeze unitatea Galiei

numită „Franken” sau „Franconia”. Dar nu este sigur că străbunii lui Clovis își au obârșia acolo. Triburi france au fost semnalate în vechime și în zona IJssel (Yssel), braț olandez al Rinului, care se separă de fluviu în regiunea Arnhem, astăzi oraș în Olanda (putem uita oare cartea „reporterului frenetic” Cornelius Ryan: *Un pod prea îndepărtat?*). Arnhem era predestinat unor bătălii tragice, până în secolul nostru. De la vechiul IJssel și ținutul de litoral IJsselmeer se trage, poate, denumirea de „salieni”, purtată de tribul franc peste care au domnit războinicii nobili, strămoși direcți ai regelui Clovis. O excepțională monografie despre originea și condițiile geografice, precum și despre modul de viață al seminișilor germanice aparține istoricului clasic latin Publius Cornelius Tacitus (55-120): *De origine et situ Germanorum*. Despre salieni, care s-au așezat treptat pe teri-

torul actual al Olandei și Belgiei, a scris istoricul latin de origine greacă Ammianus Marcellinus (330-395), ofițer în trupele de elită ale gărzii imperiale, care a luptat în Galia în anul 354. Referiri directe la migrații franci apar mai întâi în foarte controversata *Istorie Augustă*, o culegere de biografii ale împăraților romani, compusă, se pare, în secolul IV d. Cr. Sub titlul *Divus Aurelianus*, Flavius Vopiscus Syracusius (poate fi vorba despre un pseudonim) amintește că Aurelian, înainte de

a deveni împărat (a domnit între 270 și 275) și fiind tribun militar, ofițer comandant al Legiunii VI Gallicana a zdrobit pe francii năvălitori, în timp ce aceștia rătăceau prin toată Galia.

Întrebări despre neamul francilor

Imaginea luptătorilor franci apare și sub numele de „sicambri”. Sicambrii erau un trib străvechi înrudit, uneori aliat, cu înaintașii salienilor. În scrierile lui Sidonius Apollinaris (430-487), poet latin și autor de epistole bogate în informații, episcop de Clermont în 472, termenii de „sicambri” și „franc” sunt folosiți fără deosebire. Rinul este „un fluviu sicambri”, „Sicambriul” – poreclă schimbată în renume – desemna pe „războinicul feroce, îndrăzneț și mândru”.

Pentru Ludovic XIV, Regele-Soare, și pentru păzitorii prestigiului tronului, concepția propusă de Nicolas Fréret despre originea germanic-barbară a aristocrației militare france reprezenta un afront, o provocare politică. Clovis, regele francilor între anii 481 și 511, Carol cel Mare – Charlemagne – și el rege al francilor între 768 și 814, dar și împărat al Occidentului începând din anul 800 – erau socotiți de ideologia oficială, figuri emblematice ale regalității franceze. Simbol cu atât mai important, dacă ținem seama de faptul că numele lui Clovis, Chlodovech (Chlodvig) în limba francilor, în latină Chlodovechus, devenise Ludovicus I (Louis I), deschizând astfel șirul omonimilor regali ai lui Ludovic XIV.

De altfel, încă de la începutul veacului VIII, regii franci dispuneau de o mitologie dinastică proprie. *Liber Historiae Francorum* (Cartea istoriei francilor) declara că francii se trag, ca și romanii, din regii cetății antice Troia. În timp ce troianul Aeneas, legendarul strămoș al neamului roman, se îndrepta spre Italia, Francion, un fiu al lui Hector, comandantul-erou al oastei troiene, răpus de Achilles, întemeia pe Dunăre, în Tracia, cetatea Sicambra. La originea „preluării” legendei troiene se află cronicarul cunoscut sub numele de Fredegarius, prin anul 670. „Francii-troieni” vor pătrunde apoi în Germania și în Galia romană, sub Marcomir și fiul său, Pharabond, străbunul regelui Clovis I și al regilor franci urmași. Orașul Paris, fost Lutetia, va fi botezat cu numele fiului regelui Priam al Troiei, pretinde aceeași variantă mitologică.

Inspirația cronicii avea o sursă poetică evidentă: *Eneida*, epopeea originii romanilor, apoteoză a geniului latin, făurită între anii 29-19 î.Cr. de Vergilius. Era încă o mărturie a transferului de simboluri și valori ale culturii, înlesnit ca urmare a opțiunii lui Clovis: deschiderea către latinitate, către Galia romanizată, cum sublinia și Nicolae Iorga. Din

elementul *majoritar localnic*, galic, celt – dotat cu o *cultură latină* – și din francii urmași ai lui Clovis se vor ivi, peste veacuri, francezii.

Francezi, după numele francilor lui Clovis. Dar limba pe care o vorbesc este, cum observa tot Nicole Iorga, „*una din cele mai pronunțat romanice*”.

Vasul de la Soissons sau semnul unei alianțe

Istoricul Grigore din Tours – Gregorius Turonensis (538-594), episcop galo-roman dintr-o bogată familie senatorială, om influent, foarte bine informat și cu înalte relații în mediul militar și politic, este considerat ca „*părinte al istoriografiei franceze*”. Este autorul operei *Zece cărți de istorie*, denumită apoi *Istoria ecleziastică a francilor*, izvor neprețuit de cunoștințe ale unui spirit curajos și lucid, atent la tradiția populară, dar și la săngeroasele lupte fratricide ale Curții. Grigore din Tours și-a redactat textele cronicii la 60 de ani după moartea regelui Clovis și la 30 de ani după dispariția Clotildei, remarcabila soție a monarhului franc, inspiratoare – alături de episcopul Remi – a botezului de la Reims.

A cunoscut și a cules numeroase mărturii directe de la contemporanii lui Clovis. Unele dintre aceste mărturii sunt puse la îndoială. „Știu bine – scrie marele istoric francez Fustel de Coulanges – că nu trebuie să acordăm o încredere absolută acestor povestiri. Grigore din Tours le prelua din tradiție și, mai ales, din tradiția bisericească. Dar nu dispunem deocamdată decât de aceste surse pentru a ne informa despre obiceiurile timpului și ideile oamenilor”.

Despre obiceiurile timpului și ideile oamenilor prin anul 487 în regatul lui Clovis I ne vorbește întâmplarea, contestată de unii critici, cunoscută drept „*povestea vasului de la Soissons*”. Cu un an mai devreme, Clovis, succesor al tatălui său, regele franc Childeric, cu capitala la Tournai (astăzi, oraș

în Belgia) – atacase pe așa-zisul „*rege al romanilor*”, Syagrius, îl învinsese la Soissons și devenise stăpân peste ținuturile din nordul Galiei, între râurile Loire și Somme. Refugiat la regele vizigot Alaric II, Syagrius a fost predat lui Clovis și executat.

„Regatul roman” de la Soissons era, de fapt, un tron care se clătina. Imperiul roman de apus nu mai exista din anul 476, când împăratul Romulus Augustulus fusese detronat de mercenarul germanic Odoacru, ulterior recunoscut ca „*patricius*” și „*magister militum*” (șef al armatei) în Italia, de către curtea imperială de la Constantinopol. Syagrius, cel înfrânt de Clovis, nu găsește sprijin nici măcar la episcopul de Reims, galo-romanul aristocrat Remi, care întreținea bune relații cu regele franc de la Tournai.

Dar în marșurile lor de campanie, războinicii lui Clovis făcuseră prădăciuni, după obicei, inclusiv la Reims, de unde fuseră un splendid vas de cult, odor bisericesc protejat de episcopul Remi. Grigore din Tours povestește în cronică sa că regele Clovis, rugat să restituie în mod excepțional vasul sacru, se adresează adunării oștenilor, străși la Soissons, pentru împărțirea cuvenită a prăzii de război.

Atât regele, cât și luptătorii săi sunt franci salieni, idolatri (scena se petrece aproximativ cu un deceniu mai devreme decât botezul de la Reims). Clovis, prieten cu episcopul creștin, cere oștenilor să-i cedeze vasul. Adunarea, prețuind vitejia și istețimea tânărului rege, un flăcău pletos și mândru, acceptă să-i predea lui trofeul. Un singur războinic se opune, în ultimul moment, strigând furios: „*N-ai să capeți nimic, decât ce ți se cuvine cu adevărat*

prin tragere la sorți!” Și cu o lovitură de secure, face bucăți vasul.

Regele Clovis tace, acceptă provocarea. Rămășițele odorului de la Reims sau ale „*vasului de la Soissons*” vor fi totuși redat episcopiei catolice. Peste un an, la inspecția armelor pe „*Câmpul lui Marte*” – istorisește Grigore din Tours – Clovis întâlnește din nou pe războinicul care l-a înfruntat. Îi strigă oșteanului că ține armele în mare dezordine, neîngrijite, îi azvârle securea la pământ și... îl ucide.

Care este tâlcul povestirii? Ni se prezintă doar o anecdotă despre temperamentul barbar? Mai curând, episcopul „*vasului de la Soissons*” are semnificația unei prevestiri a orientării strategice a regelui Clovis: alianța cu episcopatul galo-roman și cu populația majoritară creștină a Galiei.

Un mare moment din istoria Franței – botezul lui Clovis la Reims

Înfruntare cu urmașii lui Arie

„Împotriva arianismului, curentul cel mai primejdios dintre toate ereziile, angajamentul Galiei este fără greș” – relevă istoricul francez Pierre Chaunu, punând în evidență poziția comună a regelui Clovis și a bisericii galo-romane față de „cea mai mare sfidare pe care creștinismul a fost silit s-o întâmpine în Galia”. Tezele teologului grec Arius și ale adepților săi fuseseră repudiate ca erezie de către primul Conciliu ecumenic al bisericii creștine, convocat de Constantin cel Mare la Niceea în 325.

Conciliul ecumenic de la Constantinopol a condamnat definitiv arianismul în 381. Cu toate acestea, prin intermediul lui Wulfilas, episcopul misionar al goților (310-383; *Magazin istoric*, nr. 12/1990), arianismul va deveni religia oficială a majorității popoarelor migratoare germanice: vizigoți, ostrogoți, burgunzi, vandali, longobarzi. Datorită botezului lui Clovis, francilor vor lupta împotriva ereziei lui Arius.

În ce constau tezele arianismului? Erezia ariană – așa cum arată Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu – vede un *semn de inferioritate* în manifestările umane ale lui Iisus Cristos. Pentru predicatorul Arie, persoana lui Iisus ocupă o poziție ierarhic subordonată față de divinitatea paternă – Tatăl. Arie afirmă chiar o deosebire esențială, de natură, *de substanță* între Tatăl și Fiul. Eliade și Culianu precizează: Crezul de la Niceea, care respinge doctrina lui Arie, subliniază că „Iisus este *de o ființă* cu Tatăl”, împărțind *aceeași* substanță. Un răspuns impresionant în disputa despre natura umană și natura divină a fost dat de Irineu, succesor al episcopului-martir de Lyon, Pothin, ucis pentru credința sa în anul 177: „Iisus a fost ceea ce suntem noi, *pentru a face din noi ceea ce El însuși este*”.

În felul acesta, o controversă teologică a devenit o confruntare

de atitudini practice cu privire la demnitatea și acțiunea umană.

Ar fi desigur naiv să ni-l imaginăm pe regele franc Clovis asaltat de preocupări de natură etică. Nu a fost în această postură nici atunci când a acceptat botezul, nici mai târziu, în cavalcada de la Vouillé (507), bătălia crâncenă în care și elimină, cu secură proprie, adversarul eretic-arian, Alaric II, regele vizigoților. Pe Clovis îl interesau mărirea teritoriului – peste Loire către Pirinei, cucerirea tezaurului vizigot și – de ce nu? – eliberarea de sub adepții lui Alaric (cel închinat lui Arie), a orașului-sacru, Tours, unde se aflau relicvele Sfântului Martin, evanghelistul Galiei.

Este utilă, în acest context, caracterizarea rezervată lui Clovis de către importanta *Enciclopedia catolică* (Città del Vaticano): „A fost botezat de sfântul Remigiu, episcop de Reims la 25 decembrie 498 sau 499. Evenimentul a fost determinat, desigur, în afară de motivele personale și de acțiunea soției, profund credincioasă Clotilda –, de rațiuni de oportunitate politică: a îngăduit regelui să aibă de partea lui toată populația romană a Galiei... Astfel, Clovis a putut dobândi multe cuceriri, în special în regatul vizigot, unde a ocupat și capitala Tolosa (Toulouse). Iar de la Bizanț a obținut titlul de consul...” Cu alte cuvinte: recunoașterea *legitimității* de stăpânitor.

Admirabilul Gregorius Turo-nensis spune, și el, același lucru în cartea a II-a a *Istoriei francilor*: „Și iată regele Chlodvig (Clovis) grăbi către ai săi: «Sunt foarte neliniștit că acești arieni stăpânesc o parte a Galiei. Să pornim asupra lor cu ajutorul Domnului și, zdrobindu-i, să supunem țara puterii noastre». Mai înainte, cu ajutorul Domnului Clotildei, regele Clovis bătuse pe ferocii alamani la Tolbiac. Se spune că, drept recunoștință, a acceptat să intre în cristelniță... Dar istoricii nu s-au pus încă de acord nici asupra exactității locului, nici asupra datei, nici asupra tuturor urmărilor bătăliei de la Tolbiac, „Tulbiacense oppidum” ori, poate, Zülpich.

De altfel, când interesele majore ale supraviețuirii și puterii și-au spus hotărât cuvântul, adepții ai lui Arie, împreună cu politeiști păgâni și idolatri, precum și buni galo-romani s-au strâns umăr la umăr, în clipe deosebite de grele ale istoriei: aceasta s-a întâmplat chiar în veacul V, încheiat cu botezul lui Clovis. În 451, pe câmpiile Catalaunice (lângă Châlons-sur-Marne), într-una din marile bătălii ale omenirii, armata romană cuprinzând și burgunzi, franci, vizigoți (vizigoții aveau în frunte pe regele Theodoric I, care și-a dat viața cu un vitez pe câmpul de luptă), sub comanda celebrului general roman Aetius (născut în Moesia), forțeau retragerea lui Attila și a hoardelor hunilor.

În acea bătălie, oastea francă aliată lui Aetius era condusă de Meroveu, rege al salienilor între 447 și 457, strămoș al regilor Childeric I (tatăl lui Clovis) și Clovis I. Meroveu a dat numele său legendar dinastiei france *merovingiene* – sub conducerea căreia Regnum Francorum – Regatul Francilor – a ajuns principala putere creștină în Occident în secolul VI.

Un turn lângă Panteon

Georges Tessier, autorul lucrării fundamentale *Botezul lui Clovis*, apreciază că personalitatea regelui franc, popularitatea sa de erou național și religios l-au transformat într-o „figură de provă” înălțată „în pragul istoriei Franței”.

S-a creat treptat un „mit al lui Clovis”. Este ceea ce Jean Favier, președintele Bibliotecii Naționale a Franței, numește: „mitul părintelui întemeietor”. Dar ar fi o eroare, afirmă totodată renumitul istoric medievist, să considerăm botezul lui Clovis drept nașterea Franței creștine. Sfânta Geneviève exista cu o jumătate de secol înainte de Clovis. Sfântul Martin cu un veac înainte. Dacă Clovis găsește un episcop la Reims pentru botez, acest lucru înseamnă că exista episcop la Reims înainte sa. Erau episcopi în cea mai mare

parte a cetăților romane. Galia romană este creștină – deși la țară creștinismul se va înrădăcina total abia prin secolele X-XI.

La rândul său, istoricul Pierre Chaunu observă: primul adevărat rege al Franței, este Philippe II Auguste (1180-1223). *Înșuși cuvântul „Franța” = spune Pierre Chaunu – apare în Cântecul lui Roland, cel mai vechi, cel mai frumos cântec de vitejie francez, pe la anul 1100. Cavalerii au în inimă „dulcea Franță” atunci...*

Aceasta nu reduce importanța istorică a opțiunii regelui Clovis. Așa cum sublinia Georges Duby în cuprinzătoarea *Istorie a Franței*, creștinarea lui Clovis marchează un punct de joncțiune între civilizația greco-romană și cea medievală. În Franța, ca și în alte țări ale continentului nostru, transmiterea valorilor antice ale Orientului și Occidentului – și, nu în ultimul rând, a valorilor Vechiului și Noului Testament către lumea Evului Mediu și a viitoarelor Renașteri – are o însemnătate hotărâtoare.

Către sfârșitul domniei lui Clovis (regele franc a murit în 511, la vârsta de 45 de ani, ca primul rege catolic din Occidentul Europei) a fost redactată „legea salică” (după numele francilor salieni). Era o încercare de a înlocui răzburarea sângeroasă de familie, violentă și anarhică, cu o ordine de drept bazată pe principiul că fiecare „om liber” (era o lume cu foarte mulți sclavi!) are o anumită valoare care poate fi exprimată și cantitativ, în bani. În caz de agresiune, rănire, mutilare, victima trebuia despăgubită larg de către cel dovedit ca vinovat.

Cu acest prilej, „legea salică” reflecta inegalități de apreciere și statut social între elementul germanic și cel galo-roman, între cuceritori și cucerțiți. Elitele francilor și galo-romanilor erau aliate, dar nu egale. Totodată, în mod discriminator, „legea salică” îndepărta femeile de la proprietatea funciară. În Franța, în sec. XIV, obiceiurile și principiile reflectate în „legea salică” cu privire la proprietatea și moștenirea pământului au fost arbitrar interpretate, în așa fel

încât să permită înlăturarea femeilor de la succesiunea Coroanei.

„Majoritatea oamenilor care nu și-au găsit timp să se instruiască – va scrie ironic Voltaire – curtenii, doamnele și principesele chiar, care nu cunosc «legea salică» decât din spusele vagi ale lumii, își imaginează că este o lege fundamentală prin care, odinioară, națiunea franceză întrunită a exclus definitiv femeile de la domnie”. De fapt, „legea salică” avea numeroase concepte semnificative, printre care acela de *romanus possessor* (proprietar roman).

Se recunoștea astfel existența unui fond specific de valori materiale și spirituale de apartenență latină, care se bucura de protecția legii, împotriva jafului și nimicirii (simbolul mitic al acestei idei poate fi recunoscut chiar și în „anecdota istorică” a vasului de la Soissons). Printr-o ironie a soartei, chiar citorile lui Clovis de la Paris – capitala de el aleasă în concurență cu orașele Tours, Toulouse sau Orléans – s-au risipit în furtunile veacurilor.

Într-o dimineață a anului 507, Clovis – aruncând, se spune, securea „franciscă” – a hotărât până unde anume să se întindă suprafața unei basilici impunătoare, după model roman. Închinată apostolilor Petru și Pavel, această primă necropolă oficială a regatului francilor va adăposti timp îndelungat mormintele lui Clovis, ale reginei Clotilda și ale sfintei Geneviève (423-512), femeia creștină care a însușit populația Parisului *să nu se teamă de Attila!* Necropola va primi, mai târziu, prin recunoștința parizienilor, numele Genovevei – Geneviève.

Astăzi, rămășiță singuratică a unei clopotnițe, Turnul lui Clovis amintește modest necropola dispărută. Dar memoria Franței a respins această parabolă a desertăciunii. Pe Colina Sfintei Genoveva, nu departe de „Turnul lui Clovis” și protejându-l parcă, prin intimitatea vecinătății lor, se înalță Sorbona, leagăn tradițional al culturii Franței și Panteonul, *suprem loc al amintirii.* ■

ADAM SMITH,...

(Urmare din p. 66)

dorința elementară de a-și îmbunătăți situația, sunt spontan mânăți să economisească și să întrebuințeze productiv munca lor. Mai departe, după cum arătau celebri profesori de economie politică Gide și Rist, în minunatul lor volum *Istoria doctinelor economice de la fiziocrați până astăzi*, Paris, 1911, ideea spontaneității instituțiilor economice își află la Smith o aplicație deosebită în explicarea mecanismului de adaptare a ofertei la cerere – iar aceasta tocmai într-o societate bazată pe concurență, unde fiecare produce pentru piață, fără o înțelegere, fără un acord prealabil cu concurenții și cu cumpărătorii și fără vreo direcție de ansamblu. De fapt, preciza Adam Smith, nu este vorba de a satisface orice cerere, oricare ar fi ea –, cererea absolută –, ci de „cererea efectivă”, respectiv cererea acelor care sunt capabili „să dea” ceva în schimbul produselor ce doresc, cel mai puțin „acoperind” cheltuielile de producție ale acestor produse.

...Dintr-o Anglie „deschisă” de Francis Bacon și filosofia sa și „avertizată” de Thomas Hobbes în *Leviathan* ca „homo homini lupus est”, dintr-o Anglie în care se vedeau încă restricții și regulamente draconice ale autorităților și organizațiilor de diferite tipuri, Adam Smith vede o lume liberă, suplă, bogată. O lume care poate prospera prin inteligența întreprinzătorilor și efortul lucrătorilor, prin prosperitatea indivizilor săi. Dincolo de unele imprecizuni ale gândirii sale – formulări mai confuze, interpretări mai puțin raționale etc. –, inerente oricărei cercetător și care au fost enunțate cu claritate doar peste zeci și sute de ani, ideile și considerațiile economistului scoțian, uneori dramatic verificate de viață, izbândind dramatic, reprezintă mesajul peste veacuri al unui mare cercetător, al unui ilustru profesor, al unui economist de excepțională marcă, al unui excelent vizionar. În fapt, un om atât de modest în timpul vieții și atât de mare în posteritate. ■

Împăratul Xianfeng se simțea copleșit de știrile din ce în ce mai alarmante ce seseau din toate colțurile țării. Răsculații pletosi nu puteau fi învinși. Străini albi au trecut la impunerea voinței lor pe calea armelor. În decembrie 1857, au ocupat orașul Guangzhou (Canton)¹, apoi s-au îndreptat spre nord. Au propus tratative la Shanghai, dar, nesatisfăcuți, în mai 1858, au ocupat portul Dagu, de unde până la Tianjin nu era decât un pas, iar până la Beijing o cale de câteva zile. Străinii cereau începerea unor noi negocieri.

Demnitarii care purtau tratativele, impresionați de demonstrația de forță, de lipsa de eleganță, cerută în asemenea ocazii, a consulilor Angliei și Franței, de ineficiența „medierii” de către Rusia și America, au propus acceptarea pretențiilor acestora.

Suveranul era conștient că dându-și aprobarea s-ar fi făcut vinovat față de strămoșii săi. Cixi căuta să-l determine să fie ferm. Xianfeng a făcut o criză de nervi. De supărare, a vomat sânge. Boala i s-a agravat.

Până la urmă, la 26 și 27 iunie 1858, la Tianjin s-a semnat un nou tratat, cu reprezentanții Angliei și Franței, care oferea noi facilități celor două țări pentru extinderea activității lor politice și economice în China.

Parcursând textul documentului, împăratul Xianfeng a pălit și a oftat cu amărăciune. Prevederea care l-a îngrijorat profund și l-a descumpănit cel mai mult a fost cea cu privire la dreptul consulatelor de a rezida în capitala imperiului său, agravat de dreptul de a-și judeca conaționalii. Xianfeng considera prezența lor în apropierea palatului o lezare a autorității imperiale și o înlesnire oferită acestora de a se amesteca direct în treburile interne ale Chinei. Nu i-a fost ușor să accepte nici ideea de a plăti Angliei patru milioane liang de argint, iar Franței alte două milioane drept

„MICA ORHIDEE“

A MARELUI IMPERIU QING

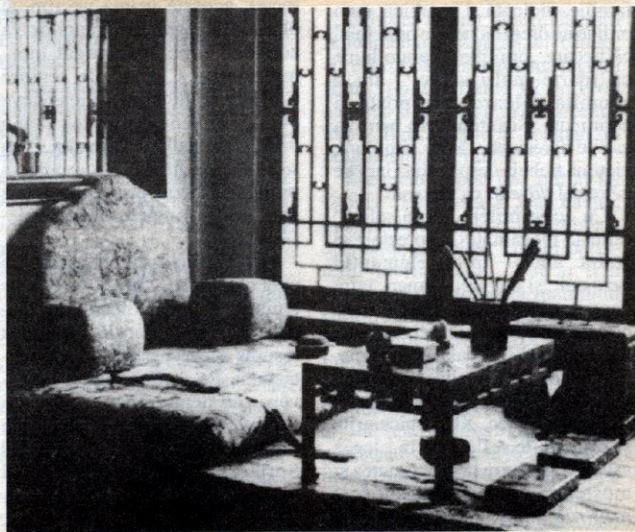
Dr. ANNA EVA BUDURA

Până în ajunul Revoluției din 1911, viața politică a Chinei a fost dominată de o personalitate extrem de controversată: Cixi, consoarta împăratului defunct și mama moștenitorului tronului, femeia care din 1861 luase frâiele unei țări imense. Descendentă a uneia din cele opt familii întemeietoare ale dinastiei Qing, ea și-a însușit comportamentul și calitățile femeilor manciuriene, independente, voluntare adevărate mater familias și călitate pentru a rezista la toate încercările vieții.

Dotată de la natură cu o minte ageră, mereu dornică de a se instrui, după ce fusese selectată pentru a fi una dintre consoartele împăratului Xianfeng (1831-1861) suferind, ros de vicii și indecis, ea s-a implicat, în ciuda interdicției ca femeile iatacurilor imperiale să se amestece în treburile de stat, în rezolvarea problemelor extrem de complicate cu care se confrunta imperiul.

Prin ce mijloace va reuși Cixi să se afirme într-o țară feudală, confucianistă, în lumea politicii, rezervată prin excelență bărbaților? Va izbuti ea oare să depășească condițiile istorice date? Iată câteva întrebări la care vom încerca să răspundem în episodul de față și în cele viitoare.

Refugiat din fața trupelor anglo-franceze la reședința de vară de la Chengde, împăratul Xianfeng – având alături pe Cixi, mama moștenitorului (în p. următoare)... rezolva problemele de stat în acest colț al Palatului...

¹ Este vorba despre cel de-al doilea război al opiumului.

despăgubiri. I se părea împotriva unei judecăți drepte și echitabile. Dar nu mai avea putere să reacționeze.

De ocara generațiilor viitoare?

În culmea disperării a ajuns însă în anul următor, 1859, când i s-a adus la cunoștință că reprezentanții Angliei și Franței se pregăteau să vină la Beijing, cu o importanță suită militară, pentru a schimba instrumentele de ratificare a tratatului.

De data aceasta împăratul a fost ferm; el a ordonat refacerea și fortificarea portului Dagou, a limitat numărul escortei reprezentanților diplomatici, a fixat portul de debarcare și ruta până la Beijing. Încercarea celor două țări de a-i desconsidera poruncile s-a sfârșit cu o înfrângere neașteptată. Împăratul și întreaga Curte jubilau.

Dar bucuria nu a durat decât până în anul următor. Forțele anglo-franceze, cu un efectiv de 17 000 oameni, au debarcat la sfârșitul lunii iulie la Dagou și, la 24 august, au ocupat orașul Tianjin. În marșul lor victorios spre Beijing au spulberat cu tunurile și armele de foc rezistența eroică, dar inefficientă, a armatei chineze, înarmată cu săbii și arcuri. În localitatea Tongzhou, din suburbia Capitalei, la 17 septembrie străinii au prezentat noi pretenții, în completarea celor anterioare: înmânarea scrisorilor de acreditare împăratului Xianfeng personal și distrugerea sistemului de apărare din jurul metropolei imperiale.

Ambele pretenții au fost respinse de negociatorii Curții. Prima datorită neînțelegerii cu privire la protocol (reprezentanții englezi și francezi considerau inacceptabil ketou – îngenuncherea și atingerea de trei ori cu fruntea a podelei –, iar reprezentanții Curții chineze – sărutatul mâinii), cea de-a doua din considerentul că „punea în pericol existența țării”.

Armatele aliate au hotărât continuarea înaintării lor victorioase. După ce, la 22 septembrie, au sfârșit cu tunurile corpurile a 30 000 de ostași chinezi, în urma confruntării de la Baliqiao (Podul lung de 8 li – 4 km), calea lor spre Capitală a fost practic deschisă.

La Curtea imperială s-a declanșat panica. Într-un avânt euforic, împăratul a declarat că, în fruntea unei armate impresionante, el va dovedi puterea imperiului. Sfetnicii au căutat să-l tempereze, demonstrându-i pericolul căruia i se expunea. El a căzut din nou în apatie, declarând că se retrage la reședința de vară din Chengde, „pentru a relua tradiția strămoșască a muranilor”.

Cixi a intervenit, opunându-se hotărârii de a părăsi Capitala. Un contemporan al ei nota în jurnalul personal: „Atunci când Majestatea Sa a decis plecarea, Yi Guifei a căutat din răspuneri să-l determine să-și schimbe hotărârea, spunându-i că prin prezența sa situația din Capitală ar putea fi ținută sub control. Dacă Măria Ta pleacă, l-a avertizat ea, veți fi umilit și distrus de străini și templul strămoșesc pe seama cui rămâne? Așa cum

„Vânătore pentru menținerea condiției fizice a nobililor și a membrilor Curții imperiale.

dinastia Zhou din antichitate, care s-a retras spre răsărit, a fost acoperită pentru veșnicie de rușine, așa nu va ajunge oare Măria Ta de ocara generațiilor viitoare, dacă părăsește Capitala?”

Cuvinte frumoase, dovedind respect pentru obligațiile împăratului, pentru onoarea dinastiei. Dar propunerea ei putea fi luată în considerație, putea ea rezolva oare situația tragică, fără existența unei armate moderne, în lipsa unui corp funcționesc onest și capabil, fără un suveran viguros, clarvizionar? Răspunsul cunoscătorilor realităților istorice de atunci este lapidar: nu. De-a lungul domniei sale, ea se va găsi de nenumărate ori într-o situație similară.

După ce barbarii au jefuit Roma...

Hotărârea fiind luată, la 22 septembrie, cortegiul imperial a părăsit Palatul de Vară (Yuanming yuan) și a ajuns la reședința de vară – Bieshu shanzhuang, din Chengde la 2 octombrie.

Imensul complex înființat de împăratul Kangxi (*Magazin istoric*, nr. 10-12/1994, 1, 2/1995) a devenit, pentru un an, centrul administrativ al imperiului. Asistat de opt sfetnici, împăratul Xianfeng a rezolvat treburile statului prin decrete și rezoluții puse pe rapoartele trimise de la Beijing de către fratele lui după tată, Yixin prințul Gong, care a rămas în Capitală să facă față tratativelor cu străinii, să asigure stabilitatea imperiului în condițiile răzmerițelor pustiitoare. Curierii alergau între cele două localități, fără să reușească însă să asigure ajungerea rapoartelor spre împărat și deciziilor sale spre Beijing în timp util, ele fiind mereu depășite de evenimente. Urmărindu-și scopul de a pune mâna pe putere, cei opt demnitari au interzis oricărei persoane oficiale din Beijing, inclusiv prințului Gong, să se prezinte în audiență la împărat.

La 7 octombrie, armata aliată anglo-franceză a ajuns în zona

vestică a metropolei. Soldații și ofițerii au fost uimiți de splendoarea imensului Palat de Vară, fascinați de bogăția și strălucirea pavilioanelor. Nu le venea a crede, că pot exista, într-un singur loc, atâtea obiecte de aur. Tentația era prea mare. În scurt timp, s-a declanșat cel mai sălbatic jaf imaginabil (*Magazin istoric*, nr. 7/1991). Un ofițer francez participant la evenimente îi scria tatălui său: „Nimic asemănător nu a mai avut loc după ce barbarii au jefuit Roma“. Lordul Elgin, observând scena, „dezolantă“, își exprima părerea că „jefuirea și devastarea unui palat ca acesta este în sine un lucru detestabil“. Ziarul *Times* aprecia valoarea obiectelor jefuite și distruse la 6 milioane lire sterline.

Pentru desăvârșirea crimei, ascunderea tâlhăriei, dar, înainte de toate, pentru a umili casa imperială chineză, la 18 octombrie unităților militare engleze și franceze li s-a ordonat incendiarea palatului. Trombe de fum au cernit înaltul cerului timp de câteva zile, focul a mistuit totul, apoi cenușa a acoperit una din capodoperele artei arhitecturale a Orientului și a întregii omeniri. Trupele anglo-franceze au intrat pe Poarta Păcii statornice (Anding Men)¹, într-o capitală dezonorată, cu o populație consternată. Ele s-au retras după ce s-a semnat Tratatul de la Beijing (24-25 octombrie 1860).

Yi Guifei și-a exprimat deschis revolta față de semnarea acestui tratat „rușinos“ și a propus împăratului să declare din nou război străinilor, pentru „a spăla această pată rușinoasă“ de pe fața imperiului.

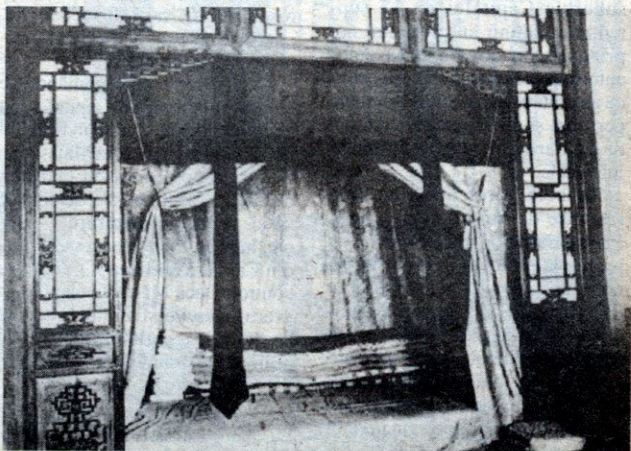
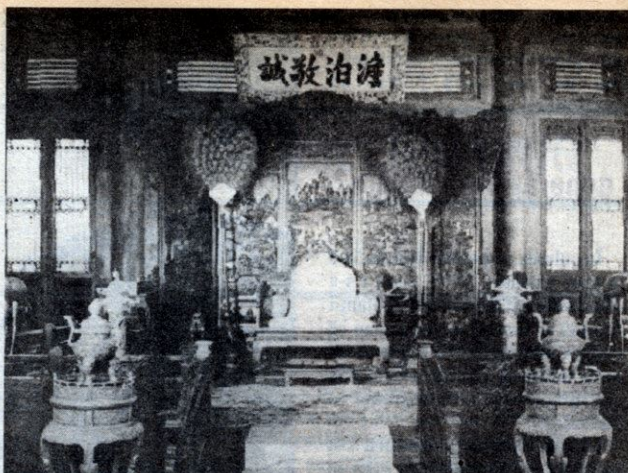
Împăratul Xianfeng a căzut însă grav bolnav, după ce a aflat despre

... participa la marile ceremonii în Sala Tronului...

... se bucura de puțina relaxare în salonul iatacului...

... iar în acest alcov și-a găsit tragicul sfârșit

¹ Prin această poartă plecau de-a lungul istoriei, trupele chineze pentru „a pacifica“ răzvrătiții imperiului.

cele întâmplătoare. Își reproșă că nu și-a făcut datoria față de strămoșii săi, că nu a știut să ocrotească tezaurul țării ce-i fusese încredințat. Era ros de remușcări. Se simțea zdrobit, sub povara vinei de a fi primul împărat sub domnia căruia incinta Curții imperiale fusese violată de niște străini barbari. Starea sănătății sale se agrava zi de zi. Medicii Curții nu au mai găsit nici un leac pentru a-l înzdrăveni. Sfârșitul său nu era departe.

Ca de obicei în asemenea momente, înalții funcționari ai Curții imperiale, pentru a-și asigura propriile lor interese, s-au grupat în jurul unor personalități ce aveau un cuvânt de spus în privința organizării guvernării viitoare. Opt demnitari, în frunte cu marele consilier, impulsivul și veleitarul Sushun, au hotărât să-l manipuleze pe împăratul muribund, cu scopul de a fi numiți regenți împăratului minor. Prințul Gong știa că trebuia și putea zădărnici planurile acestora, de aceea a elaborat meticolos planul grupării sale.

Testamentul de la miezul nopții

Yi Guifei, în vârstă de 25 ani atunci, o femeie tânără fermecătoare și isteasă, dar dâră și hotărâtă, s-a simțit maturizată în luptele meschine de la Curtea imperială. Ea a înțeles că cea mai mică greșală sau neatenție o puteau costa viața. De asemenea trebuia să-și pună toată inteligența, puterea de intuiție și capacitatea de apărare în joc, pentru a supraviețui și, de ce nu, a câștiga marea bătaie pentru putere. Știa că în acea lume a bărbaților soarta ei putea fi cruntă.

Ochii și urechile palatelor și pavilioanelor din imensul complex, eunucii îi șoptiseră că, în câteva rânduri, în discuțiile împăratului cu marele consilier Sushun, se făcuse referire direct sau pe ocolite la soarta doamnei din Pavilionul Gouge. Yi Guifei și-a simțit inima înghețată. Știa că este vorba despre concubina mult

iubită a împăratului Wu (140-87 î.e.n.), din timpul dinastiei Han, care fusese repudiată de acesta și închisă într-o temniță, unde murise într-o mizerie cumplită. Totul numai pentru a o împiedica să se amestece în viața politică, după ce fiul ei ar fi urcat pe tronul împărătesc. Yi Guifei, încordată la maximum, era hotărâtă să nu se dea bătută și să-și apere viața și drepturile fiului ei.

În noaptea zilei de 21 august 1861, împăratul Xianfeng și-a pierdut cunoștința. După ce și-a revenit, a convocat la căpătâiul său pe cei opt demnitari și le-a spus că vrea să-și scrie testamentul. Nu avea putere să țină pensula în mână. A dictat cu voce șoptită: „Fiul meu imperial mă va urma la tron”. Cei prezenți așteptau încordați. După o scurtă pauză a mai dictat un decret: „Fiul meu imperial mă va urma la tron și înalții demnitari Zaiyuan, Duanhua, Sushun, Muyin, Kuan-gyuan, Duhan, Jiao Youying îl vor sprijini cu toată inima și îl vor asista în toate treburile de stat”.

Pe cele două decrete s-a aplicat sigiliul imperial și s-a ordonat aducerea lor la cunoștința întregii țări.

Împărătesei Xiaozhen i s-a înmănat un sigiliu cu inscripția Yushang (Acord imperial), iar micului împărat (reprezentat de mama lui) un altul, gravat cu hieroglificele Tongdaotang (Calea armoniei), cu indicația de a fi aplicate pe fiecare decret emis în numele suveranului minor.

Până în ultimele clipe ale vieții, împăratul Xianfeng a căutat să-și facă datoria de suveran. A satisfăcut dorința celor opt dregători, dar le-a impus controlul celor două împărătese. A pierdut însă din vedere pe fratele său după tată, pe prințul Gong, o scăpare ce va răsturna întregul său aranjament.

În zorii zilei de 22 august 1861, împăratul Xianfeng a trecut în neînțință, înainte de a împlini 30 de ani. În ziua următoare, împărăteasa Xiaozhen și consoarta Yi Guifei au fost decretate împărătese-mame.

Odată ce corpul neînsuflit al împăratului a fost depus în camera mortuară drapată în alb și au început ceremoniile cuvenite, s-a declanșat și lupta pentru putere. Cei opt demnitari numiți regenți prin decret se simțeau satisfăcuți. Siguri pe pozițiile lor, se comportau cu aroganță.

Gruparea din jurul prințului Gong a rămas descumpănită de hotărârea testamentară a împăratului și, alături de ea, marea masă a funcționarilor civili și a comandanților de armate. Toți aceștia îl așteptau pe fratele împăratului atât pentru capacitatea sa ca om de stat, cât și pentru trăsăturile sale de caracter, pentru manierele sale elegante. Pentru toți aceștia aranjamentul „celor opt” era unul strâmb. Ei nu puteau concepe o regentă fără prințul Gong și se întrebeau dacă acel document, nefavorabil lui, este într-adevăr dictat și parafat de împăratul Xianfeng. Mai toți se îndoiau, cu atât mai mult cu cât dintre regenți lipsea și mult veneratul unchi al defunctului împărat, prințul Hui, Mianyu.

Pe această stare de spirit a demnitarilor civili și militari s-au sprijinit prințul Gong și cele două împărătese-mame când au plănuit și au dus la bun sfârșit lovitura decisivă împotriva regenților.

Pentru a pune la cale detaliile și a coordona acțiunile, la 5 septembrie, a sosit în mare goană, încălcând interdicția „celor opt” de a face această deplasare, prințul Gong. A năvălit în sala mortuară și s-a aruncat în fața catafalcului iubitului său frate. „Hohotele lui de plâns au zguduit întreaga sală și au impresionat pe toți cei prezenți”, scrie un martor al scenei. Expresia unei dureri atât de profunde a mișcat și pe adversarii săi, împiedicându-i să-și mai reproșeze încălcarea ordinului dat. După prezentarea ofrandelor cerute de datină, prințul Gong s-a grăbit să aibă o întrevedere secretă cu cele două împărătese-mame. A ascultat cu lacrimi în ochi și cu mânie relatările lor despre modul cum erau tratate de Sushun. De comun acord au stabilit planul de

întorcere la Beijing și cum trebuia să se procedeze pentru a adormi vigilența „grupării celor opt“, în scopul de a o lichida.

Trufașul Sushun este decapitat

S-a căzut de acord ca cele două împărătese cu micul împărat, cu doi dintre cei opt regenți și o escortă de încredere a serviciilor secrete să se îndrepte spre Capitală pe un drum mai scurt, urmând ca procesiunea funerară să urmeze calea cea mare, într-un ritm mai lent, împreună cu Sushun, ceilalți regenți și un frate al împăratului defunct, prințul Chun, Yixuan, cumnatul lui Cixi și om de încredere al prințului Gong¹. Au fost redactate până și decrete de destituire și încriminare a „celor opt“, apoi ascunse în căptușeala hainei împărătesei.

Pe data de 11 septembrie, prințul Gong s-a întors la Beijing și, cumeticulizitate de artist, a desăvârșit plasa în care urmau să cadă și să piară adversarii lui. Rezultatele activității sale au început să dea roade: pe 12 septembrie, Marele cenzor Dong Yuanchun s-a adresat tronului, cu propunerea ca cele două împărătese să preia provizoriu guvernarea țării, cu asistența prințului Gong. Cele două împărătese au citit cu mare satisfacție propunerea și erau gata să-i dea curs.

Cei opt demnitari regenți, în frunte cu Sushun, s-au opus însă cu vehemență, susținând legalitatea decretului imperial. În fața micului împărat, în vârstă de 5 ani, discuția a degenerat într-o altercație și vociferări penibile. Nici Sushun, nici Cixi nu concepeau să renunțe la părerea lor. Copilul se uita din ce în ce mai îngrozit la dezlănțuirea celor doi, apoi a izbucnit într-un plâns amarnic și „a făcut pipi pe rochia împărătesei Xiaozhen“, care îl ținea ocrotitor în brațe. Sushun nu

s-a dat în lături nici de la măsurii mai drastice împotriva celor „două văduve și a micului orfan“. Pentru a le constrânge să pună pe decretul elaborat de regenți cele două sigilii, a interzis aprovizionarea cu alimente a gospodăriei acestora. Tensiunea a crescut. Numai sosirea generalului Shengbao, cu o impresionantă forță militară, „pentru a se prosterna în fața catafalcului fostului său suveran și a-și prezenta omagiile celor două împărătese-mame, precum și moștenitorului tronului“, a relaxat atmosfera.

Ambele tabere au început să cedeze. Împărătesele, pentru a nu provoca acțiuni ce ar fi compromis planul. Sushun, pentru a salva aparențele. Comportamentul său față de micul suveran și mamele lui a fost unanim condamnat. La 4 octombrie, el a propus acordarea cognomenelor Ci'an și împărăteasa din Palatul de est împărătesei Niuguru, Cixi și împărăteasa din Palatul de vest consoartei Yehenara. Tot el a ales cele două hieroglife, *Jixiang*, semnificând împliniri depline, pentru denumirea anului de domnie ce urma să înceapă.

Au mai trecut trei săptămâni de tensiune nervoasă.

În fine, la 26 octombrie dimineata în zori, s-au făcut ultimele libațiuni în fața coșciugului împărătesc, ce urma să purceadă la drumul lung spre Capitală. Întreaga Curte s-a prosternat și cortegiul a trecut de poarta reședinței de vară. Sushun, pe un cal superb, domina procesiunea.

La o poartă secundară aștepta un mic grup de litere și carețe și, la un semn, au pornit și ele în mare grabă la drum. Într-o litiară stătea Cixi. Ochii îi erau măriți de frică. Privea mereu afară. În alta se afla Ci'an, cu micul Zaichun în poală. Îl îmbrățișa ocrotitor.

Cixi știa că în orice moment puteau fi lichidate. Numai prezența unui detașament de soldați ai generalului Shengbao și apoi a altuia, al serviciilor secrete, trimise de prințul Gong, îi mai dădeau liniște.

La 1 noiembrie micul cortegiu a ajuns la Desheng Men (Poarta victoriilor dobândite)², unde a fost întâmpinat de demnitarii Curții. A doua zi, cele două împărătese-mame au avut o întrevedere cu prințul Gong. S-a parafat decretul de destituire a „celor opt“ și au fost arestați cei doi regenți, care au sosit cu ele. Concomitent, în aceeași noapte, a fost arestat Sushun și ceilalți cinci, sub acuzația de falsificarea decretului imperial, de complot și trădare, de lés-majesté și opoziție față de participarea celor două împărătese la guvernare.

Pe 3 noiembrie, lui Zaiyuan și Duanhua, fiind de spiță împărătească, li s-a permis să se sinucidă, iar trufașul Sushun a fost decapitat în Piața de legume a orașului, unde se executau răufăcătorii. Ceilalți cinci au fost exilați.

Complotul din anul de domnie „împliniri depline“ s-a încheiat cu victoria prințului Gong și a celor două împărătese. De fapt, era victoria împărătesei-mame Cixi, cucerită cu concursul funcționarilor civili și militari, serviciilor secrete și al tuturor celor lezați în demnitatea sau interesele lor de Sushun.

La 11 noiembrie, a avut loc ceremonia de încoronare a împăratului. Au fost alese hieroglifele Tongzhi pentru denumirea anilor săi de domnie. (Tongzhi – guvernarea armonioasă).

La 2 decembrie, în Pavilionul Înnobilării Sufletului din marele palat imperial, a avut loc un eveniment fără precedent: prima audiere a sfteticilor de către împăratul minor, în prezența celor două împărătese, așezate în spatele unei perdele de voal.

Ce va face Cixi cu puterea cucerită în cei 48 de ani de domnie ce au urmat? Ce bucurii, satisfacții sau necazuri îi va aduce ea? ■

(Va urma)

¹ Însărcinat cu arestarea lui Sushun.

² Pe această poartă se întorceau de-a lungul istoriei trupele chineze victorioase.

NUNTA PRINȚULUI MOȘTENITOR

MARIAN ȘTEFAN

„Miercuri. Azi la 10 dimineața, 19 aprilie 1889, pe un timp frumos, a sosit moștenitorul tronului, prințul Ferdinand. Trăsura de gală domnească, descoperită, trasă de niște frumoși cai negri, livrele roșii, muiate în fir. Regele și regina stau în fund, prințul dinainte, îmbrăcat în uniformă de sublocotenent de linie. Roșu de emoțiune, blond, abia îi dau mustățile și barba; generali călări primpregur, un escadron de jandarmi înaintea, altul pe urmă, prefectul poliției înaintea cortegiului. Toată această pompă, în sunetul muzicilor, al urărilor soldaților înșirați pe amândouă laturile strădelor, a înaintat încet prin Calea Griviței (Târgoviștei) spre palat“.

Bucureștii, împodobiți sărbătorește, cu străzile înțesate de lume, îl primeau în ovații pe tânărul și timidul sublocotenent Ferdinand, Victor, Albert, Meinard de Hohenzollern. Nu împlinise încă 24 de ani și nimeni, nici chiar firile cele mai optimiste, n-ar fi îndrăznit să vadă în el pe viitorul Ferdinand cel loial, pe regele României Mari.

Se născuse la 24 august 1865, ca al doilea fiu al principelui Leopold de Hohenzollern, fratele regelui Carol I al României. În lipsa unui moștenitor direct și după ce ambii frați ai lui Carol I, prin declarații (Leopold – la 20 decembrie 1880 și Wilhelm – la 20 decembrie 1886) au renunțat formal, Ferdinand a fost declarat moștenitor prezumtiv al Coroanei, conform articolului 83 al Constituției române, și, prin Decretul din 18 martie 1889, numit Alteță Regală principe de România.

De-acum fiecare român se gândea că, într-un viitor nu prea îndepărtat, prințul moștenitor își va găsi perechea potrivită, realizând o căsătorie care să aducă un plus de prestigiu tronului și țării. „Dinastia străină, impusă cu multe sacrificii – nota un contemporan – nu se putea încuscri decât cu marile familii domnitoare ale Europei. [Românii] nu aveau nevoie de o compatriotă, fie chiar din familiile boierești; în plus, o doreau frumoasă, căci românii nu le plac femeile urâte“.

Cel puțin așa au dat ei de înțeles trei ani mai târziu, când s-a lansat zvonul că prințul intenționa să se căsă-

O familie regală. De la stânga, la dreapta: prințul moștenitor Ferdinand, principesa Maria, ducele și ducesa de Edinburg, părinții principesei Maria, principele Leopold de Hohenzollern, tatăl principelui Ferdinand și Carol I, regele României

Doi părinți fericiți: principesa Maria și principele Ferdinand în brațe cu primul lor născut, viitorul rege Carol II

torească cu o româncă. „Deodată a izbucnit noutatea proiectului de căsătorie între moștenitorul tronului, prințul Ferdinand, și domnișoara de onoare Elena Văcărescu – nota la 19 iunie 1891 în jurnalul său Iancu Cerkez, pe care îl vom mai cita în cursul acestui articol. Regina [Elisabeta], cam exaltată și romantică, dominată de o dragoste neexplicabilă pentru tânăra domnișoară care îi traduce poeziile în franțuzește, a combinat acest coup de théâtre... Această noutate a fost foarte rău primită de toate gazetele și de toată lumea. Suntem amenințați a vedea în capul bucatelor, cum se zice, o familie ai cărei mai mulți membri lasă de dorit și să fundăm o nouă familie cu pretenții domnești“.

Fusese un moment plin de confuzie, Carol însuși având, inițial, o poziție nesigură. El îi și declarase lui Petre Carp că această căsătorie ar fi putut aduce dinastiei un plus de vigoare și stabilitate prin infuzia de sânge românesc. Toți oamenii politici au opus însă un veto formal, iar Carol s-a retras cu abilitate, lăsând „românilor responsabilitatea de a decide care va fi soarta dinastiei, fiind sigur că va avea întreaga opinie publică de partea sa“. Numai regina Elisabeta, principala

autoare a celui proiect neinspirat, dezamăgită profund de reacția românilor, a „părăsit România mai mult timp și nu s-a întors decât atunci când a acceptat să-și reia viața la Curte...“

Detaliile acestei întâmplări au fost istorisite în mai multe rânduri în paginile Magazinului istoric, prin pana lui Duiliu Zamfirescu (nr. 11/1973), Eliza Brătianu (nr. 7/1992) sau A.C.Cuza (nr. 6/1995). Le-am reamintit numai pentru a sublinia satisfacția generală pe care a provocat-o în întreaga țară anunțarea oficială a logodnei prințului Ferdinand cu o tânără înrudită cu aproape toate casele regale europene de atunci. „Ieri, vineri 22 mai 1892 – nota cu vădită satisfacție același Iancu Cerkez – s-a aflat pentru prima oară și s-a anunțat oficial de guvern, în Cameră și Senat, că moștenitorul tronului, prințul Ferdinand, s-a logodit la Potsdam, în prezența împăratului Germaniei, cu prințesa Maria Alexandra Victoria de Edinburg, nepoată de fiu a reginei Victoria și nepoată de soră a împăratului Alexandru III al Rusiei. S-au pavozat câteva strade și seara s-au iluminat câteva [sedii ale unor] autorități“.

Știrea care a îmbucurat națiunea

Tot din jurnalul lui Iancu Cerkez, aflăm și alte detalii interesante. Astfel, cu numai două săptămâni în urmă, prințul și prințesa de Saxa Meiningen, întorcându-se dintr-o călătorie la Istanbul, se opriseră mai multe zile în România, fiind primiți cu deosebită atenție de regele Carol I. Prințesa era sora împăratului Germaniei și regele Carol le-a asigurat un program deosebit de bogat în timpul șederii lor în țara sa. La plecarea lor spre Germania, Ferdinand i-a însoțit la „Münich; acolo a sosit și ducesa de Edinburg cu toate fetele” sale.

Că noua alegere a prințului Ferdinand întrunea sufragiile tuturor reieșe și din modul în care ministrul de externe Alexandru Lahovary a anunțat oficial Senatului logodna prințului moștenitor: „D-lor senatori, am să fac Senatului o comunicare din cele mai plăcute. Anunț, în numele guvernului, logodna oficială a ASR. principei Ferdinand, moștenitorul tronului României, cu AS Regală Maria Alexandra Victoria ducesă de Edinburg, fiica cea mai mare a AS principele Alfred Ernest Albert, duce de Edinburg, conte de Ulster și de Kent, și AS Imperială Maria Alexandra, mare ducesă de Rusia.

Această alianță este din cele mai fericite pentru dinastia noastră din cele mai folositoare pentru țară. Ea întemeiază încă în mod mai adânc, dacă se poate, în inimile tuturor românilor dinastia română. Ea încuviințează opera strămoșilor noștri, operă la care am contribuit și noi. Ea promite coborâtorilor noștri cu binecuvântările Providenței destinuri liniștite, mândre și pașnice. Ea mai aliază ilustra Casa Domnitoare a României cu cele mai vechi dinastii ale Europei.

În sfârșit, pot să adaog la aceasta: ea strânge niște legături între România și marea și puternica națiune britanică, niște legături care au fost totdeauna folositoare pentru ambele părți amicale din vechime. Cred că Senatul va primi cu bucurie această știre care a îmbucurat inima întregii națiuni” (*Universul literar*, luni 25 mai/6 iunie 1892).

Iată acum și răspunsul tinerilor logodnici la telegrama de felicitare pe care le-o adresase Senatul: „Adânc mișcați de bunele urări ce faceți pentru fericirea noastră și de călduroasele cuvinte ce Senatul ne adresează, principesa Maria și Eu vă rugăm să binevoiți a fi interpretul sincerelor noastre mulțumiri pe lângă Senatul român, al cărui devotament și iubire pentru patrie ne va facilita frumoasa misiune la care Providența ne va chema într-o zi și de care suntem atât de mândri”.

Turnând șampanie în cupele satisfacției generale, *Universul literar* din 1/13 iunie 1892 publica pe prima pagină portretul principesei Maria, însoțit de acest text explicativ:

Unchiul (Carol I) și nepoții săi: Carol și Elisabeta

„Logodnica principelui nostru moștenitor Maria Alexandra Victoria este născută la 29 octombrie 1875. Deci la 29 octombrie al anului acesta, tânăra prințesă va împlini șaptesprezece ani.

Părinții logodnicei sunt:

Prințul Alfred, duce de Edinburg, al doilea fiu al reginei Englei, amiral în marina engleză, și Al[tețea] Imp[erială] marea ducesă Maria Alexandrovna, singura fată a împăratului Alexandru II al Rusiei. Prințesa Maria de Edinburg are un frate mai mare, pe prințul Alfred, și trei surori mai mici, prințesele Victoria, Alexandra și Beatrice.

Din partea tatălui, logodnica prințului Ferdinand are:

a) patru mătuși: pe împărăteasa Frederica, mama actualului împărat al Germaniei; pe prințesa Elena, soția lui Chretien principe de Schleswig; pe prințesa Luiza, soția lui John Gambell marchizul de Lorene, fiul mai mare al ducelui d'Argyl, și pe prințesa Beatrice, soția prințului Enric de Battemberg.

b) doi unchi: pe prințul regal al Englei Albert-Eduard, principe de Gales, care are de soție pe ASR prințesa Alexandra de Danemarca și pe prințul Arthur duce de Connaught, care are de soție pe AR prințesa Luiza-Margareta de Prusia.

Din partea mamei, viitoarea soață a prințului Ferdinand are:

a) cinci unchi: pe Alexandru III, împăratul Rusiei, a cărui soție este Maria Feodorovna, prințesă de Danemarca; pe marele duce Vladimir, a cărui soție este Maria Pavlovna, ducesă de Meklemburg; pe marele duce Alexis, amiralul flotei rusești; pe marele duce Sergiu, a cărui soție este

Elisabeta Feodorovna, prințesă de Hesa și de Rin, și pe marele duce Paul, a cărui soție este Alexandra Georgievna, prințesă de Grecia”.

Pregătiri și adversități

În așteptarea nunții, vara anului 1892 s-a scurs aproape pe nesimțite. Lumea bună și-a petrecut vacanța ca de obicei, la mare și la munte. Apoi a venit toamna și pregătirile au devenit febrile. Nunta a fost fixată pentru ziua de 29 decembrie 1892, iar ca loc de desfășurare a fost ales castelul Sigmaringen. Regele Carol I și sunita sa oficială urmau să se deplaseze cu trenul. S-au comandat vagoane speciale unei firme din Boemia. Prilej folosit de Ioan N. Roman, editorialistul cunoscutului ziar republican *Adevărul*, pentru a presăra puțină sare pe o rană mai veche și a revigora campania antindiană purtată de câțiva ani de Al. Beldiman, fondatorul ziarului. Sub titlul *Le Roi s'amuse!*, I.N. Roman, flutura din nou ideea că dinastia era mama tuturor răutăților din țara românească: „Se zice că până acum nu s-a pomenit undeva în Europa de niște vagoane așa de luxoase... Cititorii își pot face o idee de luxul ce trebuie să fie turnat pe ele: șase sau șapte vagoane – nu știu bine numărul lor – 400 000 de lei!” Și parcă pentru a-l aduce pe bietul condeier în pragul disperării, organizatorii se gândiseră să amenajeze în Gara de Nord un salon special pentru primirea mirilor la venirea lor în țară. „Acest salon și decorarea lui costă 100 000 de lei”, încheia el cu indignare.

Dar se pare că nu doar *Adevărul* privea cu antipatie spre Palatul Regal din București. Chiar și vremea se dovedea potrivnică. În noiembrie căzuse prima zăpadă, iar începând cu 15 decembrie ninsoarele deveniseră trașnice. Pe 20 decembrie, comunicațiile fuseseră întrerupte din cauza troienelor de zăpadă. „Cât pe aci – nota în jurnalul său Iancu Cerkez – să nu poată pleca regele la timp pentru a asista la căsătoria prințului moștenitor. A plecat în fine sâmbătă, a doua zi de Crăciun, cu un tren regal, acum sosit din Boemia. Acest tren se compune din două [și nu 6-7 cum afirma *Adevărul*!] vagoane salon – unul sală de mâncare și unul pentru bagaje. La acest tren s-a legat și vechiul tren regal și, astfel, a pornit cu o suită strălucită, compusă din

prezidentul Consiliului [de Miniștri], d-nul Lascăr Catargi, președintele Senatului – dl. Iorgu Cantacuzino, președintele Camerei – d-nul Manu, ministrul afacerilor străine – dl. Alex. Lahovary, d-nul general Florescu – fost prezident de Consiliu, dl. Dimitrie Sturdza – fost ministru și șef al opoziției, d-nul general Vlădescu – șeful Casei Regelui, colonel Robescu – aghiotant, colonel Comănescu și maior Coocea – comandantul batalionului de vânători în care servea prințul moștenitor etc. Mai toți sunt oameni chipeși, de o frumoasă prestanță. Toți conducătorii acestui tren excepțional [sunt] în uniforme noi, înmănușați, cu spadă la sold”.

Împăratul german deschide cortegiul

Dar să vedem ce s-a întâmplat la Sigmaringen, în vechiul castel al familiei Hohenzollern, unde a avut loc nunta propriu-zisă. Pentru forma condensată și stilul expresiv, l-am ales tot pe Iancu Cerkez, iar atunci când relatarea sa ni s-a părut prea telegrafică, am apelat și la presa timpului.

În primul rând, ni se spune că „regina noastră [Elisabeta] e tot suferindă de nervi la un castel Segenhaus, lângă Neunred” și ca atare nu a putut participa la nunta. Se spune că în ziua de 29 decembrie când s-a celebrat cununia, „cortegiul s-a pornit în următoarea ordine: împăratul german dând brațul ducesei de Edinburg, regele nostru în uniformă de general român ducând pe maică-sa, bătrâna prințesă de Hohenzollern, prințul moștenitor și ginere Ferdinand în uniformă nouă sau grad de maior de vânători români cu maică-sa, prințesa Antoinetta, marele duce Alexis, fratele împăratului Rusiei, în uniformă de amiral rus, cu ducesa de Connaught, ceilalți principii și prințese, fiul contelui de Flandra și, în fine, la urma cortegiului, ducele de Edinburg, tatăl, conducând pe mireasa. Serviciul divin a fost celebrat de către abatele mănăstirii de benedictini – de Beuron –, dom Placide Wolter, care, spune Mitiță Sturdza, într-o depeșă publicată de gazeta *Voința națională*, a ținut o cuvântare foarte înaltă și mișcătoare.

La întoarcere, în capul cortegiului erau acum ginerele și mireasa. La castel îi aștepta capelanul reginei Engletere, monsignior Lloyd, care le-a dat benedictia religioasă anglicană. La orele 6 după-prânz a fost prânz de gală, prezidat de mire și mireasă.

La nunta au mai asistat, între alții: ambasadorul englez, Sir Mallet, ambasadorul turc de la Berlin Tefvic pașa, ministrul nostru la Berlin, dl. Gr. Ghika, doamnele Maria Cantacuzino, văduva răposatului Ioan Cantacuzino, și doamna Greceanu, aceasta din urmă numită doamnă de onoare a curții noii noastre prințese.

După nunta, tinerii căsătoriți au plecat pentru câteva zile la castelul Krauchenweis, apoi au luat trenul spre București. „Marți, 19 ianuarie – aflăm din ziarul *Constituționalul* datat 28 ianuarie/8 februarie 1893 – AA.LL.RR. principele moștenitor și principesa Maria a României, după ce petrecuseră zece zile în sânul familiei, au părăsit orașul Coburg pentru a veni în țară”. În aceeași zi, la orele 21.30, au ajuns la Viena, fiind întâmpinați de ministrul român în capitala austro-ungară și personalul legăției pe care acesta o conducea. Joi dimineața, Ferdinand și Maria au fost primiți de membrii Curții imperiale (arhiduci și arhiducese), iar la ora 14 s-au întreținut cu împăratul Franz Joseph, care la orele 18 le-a oferit și un prânz, programul zilei încheindu-se cu un spectacol de gală la operă, în timpul căruia împăratul a luat loc pentru câteva minute în loja oaspeților săi.

Vineri, 22 ianuarie, la orele 9.50 perechea princiară română și-a luat rămas-bun de la imperialele sale gazde.

Tot ce se știa la București se datora presei, care se străduise să informeze cât mai amplu avidă opinie publică românească. Fiecare însă dorea să știe ceva mai mult și mai ales s-o vadă, cum se spune, în carne și oase pe cea care fusese aleasă să devină viitoarea regină a românilor.

Emoții. Emoții și de o parte și de alta: prințesa se pregătea pentru primul ei contact cu țara de adopțiune și oamenii ei; românii, așteptându-se, își doreau ca așteptările lor să nu fie înșelate. Greu să satisfaci gusturile celor cinci milioane de

suflete câte număra atunci Regatul Român...

La sosirea ei a apărut soarele

Dar să-i dăm din nou cuvântul lui Iancu Cerkez:

„23 ianuarie, sâmbătă. Azi și-a făcut intrarea în oraș tânăra prințesă Maria, mireasa prințului nostru moștenitor, într-un landou mare, cu geamuri de jur-împrejur, tras de șase cai negri, frumoși împodobiți în frunte cu panășuri tricolore. Ea era la dreapta regelui, prințul dinainte, în costum de maior de vânători, cu marele cordon al «Stelei». Prințesa, tânără de tot, cu născior mic, un obraz trandafiriu, n-am văzut-o prea bine, părea serioasă și cam mirată. Deși vânt și rece, a avut șansa să apară soarele la sosirea ei. Purta o haină frumoasă de catifea roză, bătănd în violet, cu un guler drept forma Maria Stuart, brodat, mi s-a părut, cu o blană fină. Cortegiul a mers la Mitropolie, unde ambii arhiepiscopi și o mulțime de arhierei au făcut un *Te Deum*, după care s-a citit un document-manifest al regelui, spund anul, data, locul și toate împrejurările nunții și sosirii în țară”.

Serbările au continuat a doua zi, 24 ianuarie. Zi cu semnificație. S-a avut în vedere acest lucru, românii dorind și ei o nuntă la București, una mai puțin obișnuită, una pe care s-o trăiască întreaga țară. Au fost mai multe proiecte, dar până la urmă a triumfat ideea lui Alexandru Odobescu. Zice Iancu Cerkez: „A doua zi, duminică 24 ianuarie 1893, a fost o ceremonie originală, imaginată de academicianul și fostul ministru d. Alex. Odobescu: s-au celebrat în 32 de biserici 32 de nunți de țărani, câte o pereche din fiecare județ, având nași miniștri, deputați, senatori etc., iar a 32-a, nunta celor de la Covurlui (din nenorocire însă nu cei mai frumoși) s-a săvârșit la biserica Sf. Spiridon de însuși mitropolitul, având nuni mari pe însuși tânăra perechea princiară – care a asistat la serviciu sub un *dais* [baldachin] frumos. La nunta asta au asistat tot ceilalți nași care oficiaseră mai de dimineață. De acolo au plecat nunțile fiecare în câte un car cu patru boi albi, cu coarne

aurite, cu brad la mijloc, cu lada de zestre a fiecărei mirese, cu miri, cu mirese, cu rude și pe Podul Mogoșoaiiei [Calea Victoriei] au venit la Ateneu...”

După cum citim în *Universal* din 26 ianuarie/7 februarie, slujbele de cununie pentru cele 31 de perechi au început la ora 9 dimineața, în 31 de biserici din Capitală, și s-au terminat la ora 11, după care toate perechile de tineri căsătoriți s-au strâns la biserica Sf. Spiridon, unde mitropolitul însuși a oficiat slujba de cununie a perechii din județul Covurlui. Ziarul reproduce chiar și lista celor 31 de biserici și amintește, printre nași, pe Constantin Bălăceanu, I. Crupenschi, I. Miclescu, I. Lahovary, Em. Băleanu, Al. Em. Lahovary, A. Docan, A. Florescu, D. Butculescu, N. Cerkez, M. Balș, Al. N. Lahovary. „Unii dintre miri – precizează ziarul – au venit cu nașii lor din județul respectiv”.

Punguța cu... 25 piese de aur

Ajunse la Ateneu, „în sala de jos de la mijloc, unde erau așezate 32 de mese, li s-au dat [perechilor de căsătoriți] ceva prăjituri, de mâncare și de băut. Au sosit prințul cu prințesa, s-au așezat pe o estradă, împreună cu regele, iar perechile veneau pe rând să sărute mâna prințesei, regelui, prințului și primeau o pungă de catifea roșie brodată cu armele [stema] țării, în care erau 25 piese de aur cu efigia regelui. Regele le da o medalie comemorativă și prințul portretele lor. Prințul a băut în sănătatea înșurăților, a vorbit cu ei, le-a dat mâna. Printre perechi puține am auzit că erau frumoase. Miresele care au plăcut mai mult au fost de la Oltea, de la Fălciu, de la Suceava, de la Vlașca...”

Soția memorialistului, prezentă la acest eveniment, făcea observația că la un moment dat „se încinsese în sală un miros de cizme și cojoace, lucru mare”. Și cum „nuntă fără lăutari nu se poate”, Iancu Cerkez a reținut și amănuntul că fusese chemat să cânte „un bătrân lăutar

¹ Începând din 1883, principele Ferdinand începuse să învețe limba română, avându-l ca profesor pe V. Păun.

cunoscut, Dinicu, cu o bandă în costum național”, iar noi presupunem că era vorba despre vestitul Anghelul Dinicu.

Înainte de a prezenta și celelalte momente ce au marcat, într-un fel sau altul, nunta tinerilor prinți moștenitori, nu este lipsită de interes o „revistă a presei” bucureștene din ziua de 23 ianuarie, așa cum a fost ea publicată de *Universal*:

„Adevărul consideră că cinici pe observatorii [aflați la putere] care susțin actualmente monarhia; conchide că conservatorii ciocoi vor muri. *Constituționalul* urează bună venire prințului și prințesei moștenitori ai tronului. Confratele e convins că tinerii moștenitori vor semăna pe pământul țării binele. *Luptele* i se pare înrădăcinate cu Anglia neeficace. Confratele zice că unirea României cu Marea Britanie nu e o garanție pentru introducerea la noi a libertăților... *La Patrie* urează bună venire AA. LL. Regale. Confratele dorește prinților moștenitori să urmeze exemplul bun și viteaz al marilor noștri domni. *Românul* salută ziua de 24 ianuarie, când s-a făcut unirea Principatelor Române. Zice: «Și cât a mai bate o suflare românească într-un piept românesc, idealul va fi același: o Românie mare și puternică de la Tisa până la Nistru și din Carpați până la Dunăre și Mare». *Timpu*l zice că serbarea de azi înseamnă realizarea idealului românismului. După confratele, primirea ce s-a făcut perechii princiere e o dovadă că poporul a înțeles utilitatea dinastiei...”

Revenind la ziua de 24 ianuarie, să amintim că seara, la Teatrul Național a avut loc o reprezentație de gală cu *Visul unei nopți de vară* de William Shakespeare, în traducerea „unui domn deputat G. Sterian”. „Decorurile – notează I. Cerkez – mi s-a spus, erau prea reușite, piesa bine jucată, corurile și partea muzicală executate de elevii Conservatorului sub direcția directorului [Ioan Andrei] Wachmann. Locurile cele mai de pe urmă din galerie erau ocupate tot de persoane de distincție în mare toaletă.

Când a sosit familia regală în loja din mijloc, toată lumea, ridicându-se printr-o singură pornire, a stat cu respect în picioare cât s-a cântat Imnul.”

La sfârșitul spectacolului, actorul C. Nottara a recitat o poezie a lui D.C. Ollănescu-Ascanio, începând cu versul „Bine ai venit la noi mireasă” și continuând cu „alte multe rime cam întortochiate. Mult mai grațioase îmi par alte versuri ale nemuritorului nostru poet Alecsandri: «Mergeți veseli prin verdeață/ Pe o cărare la un loc/ Tot spre viață cu dulceață/ Și spre loc plin de noroc...», care erau înscrise în salonul de primire de la gară, prin mânușchiurile și ghirlandele de roze...”

Peste două zile, marți 26 ianuarie, sala Teatrului Național a găzduit un mare bal, organizat de primarul Capitalei în onoarea perechii princiere. „Toți sunt unanimi a spune că așa decorație cu gust nu s-a mai văzut la noi. Tot teatrul s-a îmbrăcat în roze, în verdeață și funde de stofă vaporoză azurii și roze. Lustrul [candelabru] din mijlocul plafonului, transformat într-un coș de flori, de unde plecau grațioase ghirlande în toate părțile, mai în fiecare floare se ascundea o lumină electrică. Așa că totul părea o feerie. Scena era transformată într-un parc cu masivuri de verdeață, iar de o parte la stânga era un *dais* de catifea roșie căptușită cu mătase trandafir și pe estrada de sub acest cort trei jeturi aurite. O lume nemai-pomenită. Prințesa purta o rochie de mătase albă, cu o garnitură pe poale de mici flori albastre și o diademă de peruzele și briliante magnifice, care se armoniza foarte mult cu frumusețea blondă. S-a făcut un cadrl de onoare, jucând dânsa cu primarul Triandafil, și au stat până la unu noaptea.”

Recepții, cadouri și discursuri

Miercuri, 27 ianuarie, la Palatul Regal, „la recepțiunea damelor, un grup a oferit un frumos *surtout* de masă compus din trei mari bucăți de argint masiv cu deșize în românește și figuri alegorice, lucrat la Berlin de casa Tälge. Acesta forma cadoul damelor și fostelor ministrese din Partidul [Național] Liberal, cu doamna Mitiță Sturdza în frunte. Damele guvernamentale și femeile miniștrilor actuali i-au oferit o casetă lucrată de casa Fromant-Maurice de la Paris și înăuntru o recipisă a Casei de depuneri de 230 000 lei, la dispoziția prințesei pentru o operă

de binefacere. Această casetă era acompaniată de un discurs în întortochiat și cu totul ridicol, în stil prețios de cronici, compus de faimosul farseur Ureche, fost ministru, profesor de istorie națională etc. I s-au mai oferit, de Societatea «Furnica», două costume într-o ladă ornată cu picturi. Muscalii birjari i-au oferit o tavă de argint. Societatea pictorilor i-a oferit un album cu acuarele etc.”

În aceeași zi au avut loc însă și alte primiri, cum aflăm din ziarul *Universul*. „La orele 10 a fost primit clerul catolic. Vicarul arhiepiscopesc a citit o adresă în care se fac urări pentru prosperitatea dinastiei și a noilor căsătorii”.

O jumătate de oră mai târziu a fost primită delegația clerului protestant: „D. Witting, președintele societății, a citit o adresă”. La 10.45 au fost primiți reprezentanții a două societăți de binefacere germane.

Dar cea mai plăcută impresie a produs delegația coloniei italiene din București, care a oferit un „suvenir tinerei perechi”. „Regele, cu acest prilej, a zis că se simte fericit de a primi delegația italiană, căci italienii au dovedit întotdeauna iubire pentru România”. Știindu-l pe Carol un om sobru și echilibrat, mulți au reținut mai degrabă sămburele politic al spuselor sale decât undă de sentimentalism în care își învăluse frazele rostite. El nu putea neglija faptul că în 1888 Italia aderasa la tratatul de alianță germano-ro-

mâno-austro-ungar, act politic în care regele român își pusese mari speranțe pentru viitorul independent al tânărului său regat.

Suita delegațiilor venite la Palatul Regal pentru a adresa felicitări tinerilor căsătorii continuase apoi cu aceea a Bâncii României, apoi a Societății Dacia-România, a funcționarilor publici, condusă de președintele ei de onoare principele D. Ghika, a Societății silvicultorilor și aceea „de dare la semn”.

Joi, 28 ianuarie, la Palat a fost un prânz la care au luat parte toți foștii și actualii miniștri. „O damă de onoare engleză, madam Manson, și un colonel de husari negru, îmbrăcat de sus până jos în negru, au acompaniat prințesa, probabil – gândea I. Cerkez – ca să poată raporta de *visu* părinților sau reginei Engliterei modul primirii și impresia produsă; vor pleca peste câteva zile”.

Oprim aici reportajul acestei nunți princiere, cu regretul de a nu fi putut afla ce au raportat cei doi emisari englezi la întoarcerea lor în țară. Ceea ce se poate spune însă fără teama de a greși este faptul că românii au adoptat-o pe prințesa Maria fără rezerve, iar ea, mai mult decât oricare alt membru al Casei Regale, i-a înțeles și iubit, împărțându-le necazurile și bucuriile. Împreună cu regele Ferdinand, n-a ezitat nici o clipă de-a lungul drumului pe care l-a parcurs Regatul Român spre a deveni România Mare. ■

DUBLAREA DOCUMENTELOR

(Monoverb: 5-8)

SE E... E... E...

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluția jocurilor din numărul trecut:

- p. 81 - RONDUL A TRECUT (R-ONDULAT/RE-CU-T)
- p. 92 - PETRE CARP (PE-T-RE/CA-R-P)

Soluția integralei *Femei romane*: F-A-G-L-CALPUR-NIA-U-ELE-VN-AST-IULIA-TAPI-UA-CARL-AC-M-O-MARGINE-SO-CARLOS-PU-ILIS-TU-DOPATA-SEI-P-AL-OCTAVIA-I-UN-ANION-CLODIA-MA

ÎN ARIZONA, LA INDIENII HOPI

Etnia cea mai veche din Statele Unite ale Americii, indienii hopi – cărora revista spaniolă *Historia y vida* le consacră un articol, adaptat de noi pentru *Magazin istoric* –, locuiesc cam în zece așezări situate pe trei înălțimi ale Podișului negru din Kayenta, zonă preistorică situată în nordul Arizonai. Cătuțele lor au fost fondate în sec. XVII de refugiați de pe valea lui Rio Grande [fluviu în sudul Americii de Nord], participanți la o răsccoală împotriva stăpânirii spaniole.

Dintotdeauna economia tradițională a indienilor hopi s-a bazat pe cultura pământului. Hopi seamănă porumb, fasole, dovlecei, dovleci, bumbac și tutun, pe câmpiile ce se întind la poalele Podișului negru. De-a lungul secolelor, au obținut chiar un soi de porumb special, adaptat mediului. Bărbații hopi fac toate muncile câmpului. Coboră în zori de pe înălțimi, muncesc ziua întreagă și se întorc la casele lor, odată cu căderea serii.

Unitatea cea mai importantă în organizarea socială a indienilor hopi este clanul, care marchează descendența în linie feminină. Femeile sunt stăpânele casei, ale accesoriilor acesteia și ale proviziilor alimentare. Căsătorindu-se, bărbatul va trăi în casa mamei soției lui

sau într-o locuință alăturată acesteia. Indivizii simt o fidelitate mai mare față de clanurile lor decât față de însăși comunitatea în care trăiesc.

Bărbații însurați, deși locuiesc cu soțiile lor, consideră adevăratele lor case locuințele mamelor și surorilor lor. În mod frecvent, se întorc la căminele lor de origine, pentru a participa la viața ceremonială și pentru a-și exercita autoritatea asupra componentilor minori ai propriei familii, fiii surorilor lor. Căminele indienilor hopi constituie structurile de bază ale câtorva familii pe linie maternă care, la rândul lor, formează componentii „nucleici” ai cla-

nului. O casă – considerată cea mai veche a unei anumite familii a clanului – este păstrătoarea tuturor tradițiilor ceremoniale și a ritualurilor întregului clan. Cea mai vârstnică femeie din această casă este șefa clanului, dar adevăratul șef este fratele ei sau poate un unchi matern.

Clanurile sunt, de asemenea, unitățile proprietare ale pământurilor, fiecare având propriile terenuri, rezervate membrilor săi. Controlul ceremoniilor și obiectelor religioase, ca și măștile și *pahos* (bastoane făcute din salcie și pană de vultur), sunt rezervate numai anumitor familii. Un copil adoptat păstrează numele clanului mamei sale naturale; în majoritatea cazurilor, copiii sunt adoptați de către membrii clanului din care provin.

Fiecare clan își are propria sa *kiva* sau cameră religioasă, pe care o poate împărți cu alte clanuri înrudite. În *kiva*, folosită numai de bărbați, au loc toate pregătirile ceremoniilor și o mare parte a ritualurilor, inclusiv dansurile din timpul lunilor friguroase. *Kiva* mai servește și ca loc de inițiere a băieților minori în viața ceremonială. În vechime, cele mai importante hotărâri se luau în tăinuțele *kiva*, iar în timpul

Același indian purtând dublă vestimentație: autohtonă și europeană

epocii coloniale spaniole, indienii pueblo – inclusiv hopi – le foloseau pentru pregătirea răzvrătirilor, cum a fost aceea din 1680.

Cele șapte orașe

În general, contactele indienilor hopi cu spaniolii au fost sporadice, limitându-se la câteva expediții militare și șederi ale călugărilor franciscani. În 1540, Francisco Vázquez de Coronado a trimis prima expediție spaniolă pe pământurile indienilor hopi, sub comanda lui Pedro de Tovar. Era alcătuită din 17 oameni călări, patru pedestri și călugărul franciscan Juan de Padilla și pornise în căutarea a „șapte orașe”. Primul dintre ele a fost Awatobi. A avut loc o ciocnire și indienii au trebuit să-i admită pe invadatori și să le înmâneze daruri, în semn de pace. Tovar l-a informat pe Coronado despre un mare râu situat la vest. A urmat a doua expediție spaniolă, sub comanda lui Garcia López de Cárdenas. Și ea a trecut prin câteva așezări hopi. De această dată, ibericii au fost bine primiți de către hopi, care le-au dat călăuze pentru a găsi râul Colorado.

Dar când, în august 1629, la Awatobi au sosit franciscanii, câțiva călugări, pentru a-i converti pe indigeni la catolicism, aceștia din urmă s-au împotrivit. S-au supus abia când părintele Porras a făcut o minune: i-a redat unui copil orb vederea, prin procedeul aplicării pe ochi a unei cruci. Asemenea relatări sunt frecvente în rapoartele spaniole și, după cum afirmă unii cercetători, nu trebuie total ignorate, deoarece este posibilă asocierea lor cu vreun caz încheiat fericit. Situația ar explica de ce locuitorii din Awatobi n-au ezitat să-i primească din nou pe franciscani în 1700, când restul așezărilor i-au respins.

La aproape 70 ani după presupusul fapt, ei credeau încă în minuni de această natură, ceea ce îi făcea mai ospitalieri față de misionari, cu riscul de a intra în conflict cu celelalte așezări hopi. Părintele Porras, care s-a remarcat prin integritate și înțelegere față de indienii hopi – calități nu întotdeauna prezente la misionarii sec. XVII în Noul Mexic¹ – a învățat chiar limba indienilor hopi, contrar instrucțiunilor primite de la superiori săi.

În ciuda succesului aparent al misiunii din Awatobi, locuitorii așezării s-au alăturat marii răscoale antspaniole din 1680, omorându-și misionarul. Abia în 1692 a mai reușit să pătrundă pe teritoriul hopi o expediție spaniolă sub comanda lui Diego de Vargas. Acesta a constatat că, din motive de securitate, indienii hopi se mutaseră de pe terasele râurilor pe vârfurile stâncilor, cu prețul de a urca apa necesară în oale. Cu excepția celor din Awatobi, toți localnicii s-au arătat ostili lui Vargas și celor 63 soldați ai săi. Oficial ei au acceptat dominația spaniolă, dar numai câtă vreme soldații au rămas pe teritoriul lor. În consecință, spaniolii au distrus total așezarea Awatobi, unde au omorât toți bărbații; copiii și femeile au fost transmutați în alte așezări. Era iarna anului 1700.

Europenii n-au renunțat la speranța de a supune provincia locuită de indieni moqui, care se constituise într-o periculoasă redută de rezistență și refugiu pentru toți indienii care fugeau din zona Rio Grande. După marea răscoală din 1680, mulți dintre ei s-au autoexilat în îndepărtatul teritoriu hopi, numărând fugarilor sporind dramatic odată cu eșuarea unei alte răzvrățiri, din 4 iunie 1696.

¹ Denumirea spaniolă a sud-vestului S.U.A., azi stat al S.U.A. (New Mexico, cu centrul administrativ la Santa Fé).

Familii întregi și chiar așezări întregi au fugit din fața durei represii operate de Diego Vargas și armata sa.

Apel fără răspuns

Guvernatorii Pedro Rodriguez Cubero (1697-1703) și Francisco Cuervo y Valdés (1705-1707) s-au străduit să-i supună pe indienii hopi și să-i redea pe fugari așezărilor lor de origine. Dar aceste acțiuni s-au convertit în simple campanii de jaf și pedepsire; soldații au distrus câmpurile cultivate și au capturat câțiva nenorociți, care nu reușiseră să fugă la timp. Majoritatea populației s-a retras pe înălțimile stâncilor. În 1707 guvernatorul Cuervo l-a trimis pe călugărul Juan de Minguez pentru a-i convinge pe indienii hopi să-i predea pe refugiați. Apelul lui a rămas însă fără răspuns. Pentru supunerea indienilor hopi – înfometăți de o secetă puternică – în august 1716, spaniolii au organizat o armată compusă din 70 soldați, care includea ofițeri cunoscuți pentru experiența lor, cum erau șeful de oaste Thomas López Olguin, sergentul major Alonso Real de Aguilar și șeful de oaste Roque Madrid, comandați personal de către Félix Martínez, guvernator și căpitan general al Noului Mexic.

Efectivele auxiliare provenite din rândurile populației indigene – indienii pueblo care colaborau cu ibericii în număr de 247 – erau mult mai numeroase chiar decât cele ale spaniolilor. În sunetul muzicii militare și cu stindardele în bătaia vântului, armata a plecat din Santa Fé în ziua de 16 august, îndreptându-se spre Santo Domingo, unde a ajuns la sfârșitul aceleiași zile, după un marș de opt leghe [1 leghe = 4,444 km]. În ziua următoare, guvernatorul Martínez s-a simțit indispus din cauza „unei sudori a capului, ce i se scurgea până și prin ochi”, neavând alt remediu

decât să rămână în pat sub îngrijirea călugărului Camargo, în timp ce armata, sub comanda șefului de oaste Thomas López Olguin, a continuat marșul până la postul din Bernalillo. Ceva mai refăcut, Martínez a reluat comanda două zile mai târziu, în postul Santiago.

S-a procedat apoi la o trecere în revistă a armelor cu care erau înzestrate trupele auxiliare ale indigenilor. În raport, nu găsim menționată nici o armă de foc; numai arcuri și săgeți. Probabil că în acei ani spaniolii nu pusese încă la dispoziția noilor lor aliați muschete și praf de pușcă. Guvernatorul Martínez a ținut un consiliu de război cu ofițerii săi și căpitanii unităților auxiliare indigene; i-a informat că indienii hopi trebuiau să afle că spaniolii veneau pe picior de pace. Cu acest scop a fost trimisă o ambasadă compusă din șaisprezece indieni, ducând în dar tutun pentru hopi și o mare cruce pictată pe hârtie, pe care urmau să o arate în timp ce își anunțau pașnicele lor intenții. Hopi au fost uimiți să vadă un contingent înarmat, atât de numeros, purtător al unor mesaje de prietenie.

Pedeapsă călare pe măgar

La sosirea sa, guvernatorul Martínez i-a informat și el pe șefii de trib hopi că venea pe picior de pace, că nu le va face nici un rău și nici nu va permite soldaților săi să provoace nici o pagubă câmpurilor cultivate. I-a avertizat chiar pe soldați că acela care va încălca spusele sale va fi pedepsit cu o sută de lovituri de bici și va fi plimbat prin tabără călare pe măgar. S-a oferit să plătească posibilele daune făcute de cai pe câmpurile aparținând hopi, din cauza apropierii culturilor de ochiul de apă unde se adăpau animalele. Apoi a ordonat căpitanului Cristóbal de

Lazerna și câtorva soldați să curețe ochiurile de apă.

Guvernatorul a trimis un indian numit Felipe în așezarea Walpi, cu mesajul ca indienii hopi să coboare de pe stâncă pentru a le putea vorbi. Martínez l-a instruit pe Felipe să spună că le ierta toate delictele, comise în timpul răscobealei din urmă cu douăzeci de ani. El s-a apropiat cu grosul armatei de așezare, somându-i pe indieni să coboare de pe stâncă dacă doreau, într-adevăr, să-și dovedească prietenia față de spanioli.

În sfârșit, un localnic numit Juan Bartolo, care înțelegea și vorbea corect limba castiliană, a coborât în mijlocul drumului, unde a avut loc întâlnirea cu spaniolii.

După ce a salutat și a discutat cu Martínez, Bartolo s-a întors pe vârful stâncii și, la scurt timp, a coborât un șef de trib. La mijlocul drumului, indienii și spaniolii au început să parlamenteze, primii manifestându-și dorința de a menține pacea, ceilalți insistând că, pentru a-și dovedi intențiile pașnice, indienii trebuie să coboare cu toții de pe stâncă. După cum relatează călugărul Francisco Irazábel, participant la expediție, trei dintre șefii de trib au coborât până la jumătatea drumului, iar un al patrulea a cerut ca părintele Camargo să urce până la el, pentru a purta acolo discuții.

Cei trei șefi s-au întors apoi pe vârful stâncii pentru a se consulta cu oamenii lor și, cinci zile mai târziu, unul dintre șefi a coborât o bucată de drum, ținând o pușcă în mână. Cu ea a tras asupra spaniolilor, punând capăt, astfel, negocierilor. Indienii hopi au refuzat să mai ducă tratative cu spaniolii. Guvernatorul Martínez a trebuit să se mulțumească cu obișnuita distrugere a culturilor indiene. Soldații au omorât toate animalele indienilor pe care le-au găsit, câțiva indieni au fost capturați și uciși, dar populațiile hopi de pe înălțimile podișului au

rămas libere și expediția a trebuit să se întoarcă la Santa Fé, fără să-și fi îndeplinit principalul său obiectiv. Acolo Martínez a aflat că la 30 septembrie, din ordinul viceregelui, fusese înlocuit în funcția de guvernator de căpitanul Antonio Valverde y Cassio.

Solie de pace cu arcuri și săgeți

Spre mijlocul sec. XVIII, știrile despre indieni încep să se rărească, dar, în decada 1770, ele reapar mai abundente pentru câțiva ani. Un mic grup de spanioli a făcut o vastă explorare a unor zone întinse din Noul Mexic, Colorado, Utah și Arizona [toate actuale state ale S.U.A.], plecând din Santa Fé, la 29 iulie 1776, și întorcându-se acolo la 2 ianuarie 1777. Au petrecut câteva zile printre hopi și relatarea lor despre condițiile indiene de viață și măsurile pe care le socoteau ei necesare pentru supunerea localnicilor a constituit o valoroasă informație despre hopi. Spaniolii au constatat că indienii hopi trăiau în șapte așezări, cu o populație totală de 7 494 persoane, care se dedicau creșterii cailor de podiș, vacilor și altor animale domestice; de asemenea, aveau abundente culturi de porumb, fasole, ardei și puțin bumbac. Analizând trăsătură specifică indienilor, încăpățânarea, părintele Escalante, din expediție, a ajuns la concluzia că ea se datora controlului religios sever pe care îl exercitau șefii de trib. Aceștia îi îndoctrinau cu ideea că creștinismul presupune o sclavie intolerabilă.

În 1780, guvernatorul Juan Bautista de Anza a organizat ultima expediție spaniolă, cu scopul supunerii indienilor hopi, aflați într-o situație grea, din cauza unei secete prelungite, începută în 1777. Guvernatorul informa că hopi își păraseau

așezările, refugiindu-se în munți, unindu-se cu alte triburi de indieni și chiar vânzându-și copiii pentru a putea supraviețui.

Anza l-a trimis pe părintele Andrés Garcia în teritoriul hopi, pentru a le oferi localnicilor posibilitatea de a se strămuta în locuri unde ar fi primit sprijin.

În fața refuzului indienilor hopi de a-și părăsi pământurile, Anza și oamenii săi s-au limitat să distribuie alimente printre locuitorii diferitelor așezări. Guvernatorul a vizitat principală lor așezare, Oraibi, unde s-a întâlnit cu șeful de trib și i-a oferit o alianță împotriva indienilor navajos și utes, care provocaseră numeroase pagube indienilor hopi. Acesta a refuzat însă. A refuzat un cal transportând alimente, deoarece el nu avea nimic de oferit în dar guvernatorului spaniol. Cum nu putea îndeplini tradiția de a face schimb de daruri, șeful de trib a preferat să nu accepte alimentele care i-ar fi fost atât de necesare în acea situație dramatică.

Expediția a trebuit să se întorcă la Santa Fé, fără să-și fi atins obiectivul. Anza i-a recomandat comandantului general Teodoro de Croix ca indienii hopi să fie lăsați pe vechile lor pământuri, exprimându-și părerea că, datorită ravagiilor secetei și a unei epidemii de variolă care-i nimicea, cu siguranță vor înceta să mai existe după câțiva ani.

Începând de la expediția lui Juan Bautista de Anza, indienii hopi au trăit într-o izolare practică totală, până la încorporarea regiunii lor de către Statele Unite, în 1912, ca al 47-lea stat al lor. Fără îndoială, succesul de a se menține liberi de dominația spaniolă a contribuit la conservarea culturii lor indigene, care supraviețuiește actualmente cu o vitalitate surprinzătoare. ■

**Adaptare de
Ana VĂDEANU**

Istoria în albume

1 500 TAPISERII

În 1980, Congresul internațional de studii privind tehnicile de conservare a tapiseriilor, de la Florența, a afirmat „necesitatea de recuperare a tapiseriei ca operă de artă, document istoric și piesă de mare valoare culturală, necesitând o protecție specială“.

Este și ideea de la care pornește, în *Cuvântul de deschidere* a două impresionante albume cu tapiserii din sec. XVI-XVII, Concha Herrero Carretero, conservatorul tapiseriilor din Tezaurul Artistic Național al Spaniei: *Catalogo de Tapices del Patrimonio Nacional*, Editorial Patrimonio Nacional, Madrid, 1986.

Albumele – tipărite în impecabile condiții grafice – prezintă cele mai valoroase tapiserii, păstrate în colecțiile regale spaniole (vol. I – sec. XVI, vol. II – sec. XVII). Cele peste 1 500 piese colecționate de suveranii spanioli, din vremea regilor catolici și până în zilele noastre, se constituie într-una dintre cele mai mari colecții de acest fel din lume (una asemănătoare se mai află doar la Viena).

Cele două albume reprezintă o premieră pentru istoria artei spaniole. Pentru întâia dată sunt catalogate aceste piese de tezaur și prezentate cu o fișă „tehnică“ și o fotografie color. Pentru că nu a existat, până în 1942, o evidență precisă a tapiseriilor din tezaurul regal spaniol. Erau doar unele liste, în testamentele regilor Filip II (1556-1598), Carol II (1665-1700), Carol III (1759-1788), Ferdinand VII (1808, 1814-1833).

În 1942 s-a creat Serviciul Tezaurului Artistic, care avea îndatorirea de a inventaria științific toate bogățiile Patrimoniului Național. Prima colecție luată în lucru a fost cea a tapiseriilor, cu catalogarea cărora au fost însărcinați Felipa Niño și Paulina Junquera de Vega, sub conducerea lui Lafuente Ferrari.

După mai bine de patru decenii, dificilele operațiuni de investigare, prezentare, fotografiere, editare etc. au fost finalizate în cele două albume. Paulina Junquera de Vega s-a stins din viață în timp ce definitivă primul volum (publicat împreună cu Concha Herrero Carretero la al doilea volum, în locul său, a colaborat Carmen Diaz Gallegos).

Tapiseriile reunite în colecțiile regale spaniole provin din manufacturi renumite, precum cele din Bruxelles, Amberes, Paris, Bruges sau Florența. Sunt ilustrate o mare varietate de subiecte: istorice, biblice, mitologice, cosmogonice, precum sunt cele din ciclurile: *Viața Fecioarei, Istoria Sf. Ioan Botezătorul, Apocalipsa, Faptele apostolilor, Fondarea Romei, Fabulele lui Ovidiu, Muncile lui Hercule, Istoria lui Moise, Istoria lui Scipio, Istoria lui Abraham, Jocuri de copii, Tentațiile Sf. Anton, Istoria lui Cyrus cel Mare, Istoria împăratului Octavian, Istoria lui Ulise, Diana, Didona și Eneas, Samson, Crearea omului, Antonio și Cleopatra, Tezeu, Suferințele lui Cupidon* ș.a.

Aceste comori de artă și de istorie sunt expuse la Madrid (Palatul Regal, Escorial), Segovia, Aranjuez, Zarzuela, Barcelona, Valencia, precum și la Lima, Haga, Washington, Mexico, Lisabona, Roma etc.

Pe coperta I a acestui număr, cititorii pot privi trei dintre tapiseriile păstrate în colecțiile regale spaniole, cu precizarea că aceste albume pe care le prezentăm ca realizări artistice și științifice deosebite pot fi consultate de cei interesați la Căminul de stampe al Bibliotecii Academiei Române.

L. IOAN

ARHE

Studentii Secției de istorie a Facultății de litere, filosofie și istorie a Universității de vest, din Timișoara, își au publicația lor – *Arhe*, subintitulată *Buletin de studii și cercetări științifice de istorie veche, arheologie și epigrafie*.

Coordonatorul *Buletinului* – al cărui prim număr l-am primit recent – este prof. univ. dr. *Doina Benea*, iar colegiul de redacție este format din studenții *Mariana Crânguș, Sorin Pribac, Călin Timoc*.

Arhe reunește – în două secțiuni, *Studii și cercetări* și *Cronică de activitate științifică; recenzii* – rezultatele investigațiilor științifice ale tinerilor istorici timișoreni, bună parte dintre ele prezentate și la prima *Sesiune națională a cercurilor științifice studențești* (Timișoara, aprilie 1994).

Urăm publicației studenților Secției de istorie a Universității de vest viață lungă și colaboratorilor ei succese în pregătire.

O ȘCOALĂ PENTRU TOȚI ROMÂNII

„În revista dv. nr. 7 (328) din luna iulie 1994 ați publicat la rubrica *Istoria și școala* un articol despre *Armășești: Școala Agricolă «Iordache Zosima»*. Am de făcut câteva completări utile. În primul rând, pe antetul scrisorilor expediate de la instituția respectivă se specifică «Ministerul instrucțiunii publice și al cultelor – Școala de agricultură și meserii I. Zosima – Armășești». În al doilea rând, la această vestită școală au urmat cursurile și elevi români din Transilvania, nu numai din ținuturile de peste Carpați. Un exemplu este cel al elevului *Emil Lobonțiu*, din Alba-Iulia. În petiția adresată ministrului instrucțiunii publice și al cultelor din 8 august 1908, prin avocatul *Maximilian Popovici* din București, tatăl elevului, *Teodosiu Lobonțiu*, din Alba-Iulia, «subscris român, agricultor și proprietar», roagă să fie admis fiul acestuia, *Emil*, la școala din Armășești «pentru a fi de ajutor în exploatarea moșiei și mai presus de toate ca să poată fi și rămâne bun român, întrucât acesta nu cunoaște decât puțin limba românească, deoarece aici (în Transilvania aflată sub dualismul austro-ungar – n.n.) a fost nevoit să urmeze cursurile gimnaziale la liceul statului austro-ungar».

În urma aprobării obținute, tânărul *Emil* este admis începând cu 15 septembrie 1908 un an, ca audient, la școala respectivă pentru a urma cursurile de agricultură.

Profesorul *Nichita*, directorul școlii, se ocupa personal de instrucția și educația elevului, de integrarea acestuia în atmosfera de muncă și disciplină a școlii. În scrisori lunare expediate la Alba-Iulia, el consemna evoluția elevului.

La 11 decembrie 1908, directorul școlii îi motiva părintelui elevului de ce nu l-a lăsat în vacanță la Alba-Iulia: «Elevii de aici în majoritate rămân de viață la școala de sărbători, deoarece, fiind săraci, n-au bani de drum și nici acasă nu

mănâncă
mai bine ca aici...

Absențele de la școală rămân economie la stat și nu vrem să facem economie cu hrana elevilor, forțându-i să se ducă acasă pe vreme rea». În același timp, pentru *Emil*, a fost angajat un elev, cel mai bun, din ultima clasă, ca să-l mediteze la cursuri și să-l învețe să scrie bine românește, plătit cu 10 lei pe lună.

Poate că asemenea tânărului *Emil Lobonțiu*, la Școala de agricultură și meserii «I. Zosima» de la Armășești să fi fost și alți tineri din Transilvania și căroră, odată cu învățarea corectă a limbii române și însușirea artei de a lucra în agricultură, li s-a dezvoltat și dragostea de neam, de a fi uniți într-o singură patrie, a românilor de o parte și alta a Carpaților.

Constantin C. GOMBOȘ, Timișoara

HRISOVUL

Sub egida Facultății de arhivistică din cadrul Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, din București, a reapărut revista *Hrisovul*, serie nouă.

Prima serie a apărut, anual, între 1941 și 1947, ca publicație a Școalei de arhivistică din Capitală și a fost condusă de *Aurelian Sacerdoțeanu*.

Colegiul de redacție al noii serii a revistei este format din: *Vasile Dobrinou*, *Constantin Buriac*, *Maria Dogaru* – redactor responsabil de număr, *Olga Cicanci*, *Ioan Scurtu*, *Olimpia Guțu*, *Irina Hrițcu* – secretar de redacție, *Ștefan Hurmuzache*.

Revista valorifică activitatea științifică a cadrelor didactice de la Facultatea de arhivistică, paginile sale fiind deschise, în același timp, celor care lucrează în domeniul arhivelor, pentru schimb de experiență, de idei și opinii.

Urăm viață lungă acestei noi publicații a colegilor arhiviști.

PENTRU UN VIITOR PROFESOR DE ISTORIE

Mărturisindu-ne „o veche pasiune (încă din 1990)“ pentru istorie și pentru revista noastră, tânărul nostru prieten, **DANIEL PREDOIU**, din *Făgăraș*, ne solicită sprijinul în procurarea unei colecții complete *Magazin istoric*.

Își motivează astfel dorința: „Am de gând să devin profesor de istorie și cred că colecția revistei *Magazin istoric* îmi va fi absolut necesară în pregătirea pentru viitoarea mea profesie.

Sperăm că, cu ajutorul cititorilor noștri, Daniel își va realiza dorită colecție completă, iar prin sânguință proprie va deveni și un slujitor al Muzei Clio de la catedră. Succes!

Cei dornici să-l ajute îi pot scrie pe adresa: *Daniel Predoiu, str. Tudor Vladimirescu, bl. 6, sc. B, ap. 6, Făgăraș, jud. Brașov, cod 2300.*

DOUĂ PRIETENE

„Din tânărul Municipiul Râmnicu Sărat vă scriu elevele **MURGOCI AURA** și **ALDEA MĂDĂLINA**, din clasa a VIII-a G, de la centenara Școală generală nr. 5“.

Așa își încep scrierile cele două noi prietene ale revistei noastre.

Aura și Mădălina ne relatează că împreună cu alți colegi și sub îndrumarea profesorilor Elena Iosif, Ion Cărlan, Marin Preda și Ioan Vasilescu s-au îngrijit de aranjarea, în cadrul cabinetului de istorie, a unor vitrine cu exponate numismatice, arheologice și filatelice. A fost organizată, de asemenea, o expoziție documentară, dedicată centenarului școlii, eveniment sărbătorit la 20 octombrie 1995.

Le mulțumim pentru apreciere și urările trimise, felicitându-le, totodată, pentru strădaniile depuse. Reținem aceste gânduri-mărturisire: „Prin tot ce facem, la vârsta noastră tânără, dorim ca viața, faptele, acțiunile strămoșilor, moșilor și bunicilor noștri să fie tot timpul cu noi, iar adevărul istoriei să nu mai fie trunchiat“.

LUPTĂTOR MEMORANDIST

Dr. prof. **FLORIN PÂRVU**, din *Arad*, ne trimite o evocare a luptătorului memorandist Mihai Veliciu (1846-1921).

Născut în comuna orădeană Sepreș, Mihai Veliciu, a făcut studii în comuna sa natală, la Beiuș și apoi la Oradea și Budapesta, fiind licențiat în drept.

Între 1873 și 1876 a fost notar în Sepreș. Împotrivindu-se introducerii limbii maghiare în administrație, a fost destituit. El continuă să lupte pentru drepturile românilor, activând în Chișineu-Criș. Devine tot mai cunoscut în Țara Zarandului, având strânse legături și cu alți militanți, precum Vasile Mangra, Nicolae Oncu, Roman Ciorogariu. I se spunea „generalul“ sau „conducătorul“, ținându-se seama de sfaturile sale.

În 1892, la Conferința națională de la Sibiu (*Magazin istoric*, nr. 11/1978), Mihai Veliciu este ales în „comitetul de 25“, însărcinat cu elaborarea *Memorandului*. Împiedicat de autorități să meargă la Viena, în delegația memorandiștilor, el a fost totuși judecat și condamnat la 2 ani închisoare pentru participarea la această mișcare națională a românilor. A executat un an de temniță la Vaț.

A continuat să militeze pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni, fiind președintele secției Partidului Național Român din Arad.

Țintuit de boală pe patul de suferință n-a putut participa la istorica adunare de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, când s-a proclamat unirea definitivă a Transilvaniei cu patria mamă, România.

S-a stins din viață în 1921. În 1927, în fața casei sale din Chișineu-Criș a fost dezvelit un monument. „Vreme de un pătrar de veac – arăta unul din prietenii și tovarășii săi de luptă, dr. Ioan Suciu – Mihai Veliciu ne-a fost conducătorul nostru înțelept, de o energie invincibilă, în jurul căruia cu dragoste și încredere s-a grupat toată suflarea românească din această regiune geografică a țării noastre.“

POCUȚIA, DECEMBRIE 1530

(Criptografie: 5, 5, 7, 5)

R
T U... U... U... EN V G LI

Gheorghe BRAȘOVEANU

PETRU RAREȘ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									

ORIZONTAL: 1) Istoric român, autorul studiului *Petru Rareș și Moscova*, inclus în volumul *În memoria lui Vasile Pârvan* (Petre P.; 1900-1967). 2) Fiica despotului Ion Brancovici, o femeie de o deosebită frumusețe, care, în primăvara anului 1530, a devenit soția lui Petru Rareș – Bătut cât e cald. 3) Radu Manolescu – Târg în Peninsula Sinai (Egipt) – Bărbierit. 4) Catargul dinspre pupă, la vechile corăbii ale vikingilor – Mici ambarcațiuni sportive. 5) Trimis – Jude al Sibiului, care a făcut parte, alături de Nicolae Apaffi, din solia trimisă la Petru Rareș de către Moise Vodă, Domnul Țării Românești, pentru a cere ajutor împotriva lui Vlad Vodă, pretendent la domnie, susținut de Poartă (Johann). 6) Mănăstire din Moldova unde se află mormântul doamnei Maria, prima soție a lui Petru Rareș, moartă la 28 iunie 1529 – În sumă! 7) Strigătul toreadorului – În pecete! – În acest mod. 8) Populație de origine germanică, învinsă de Petru Rareș în octombrie 1529, la Brașov, și obligată să plătească 5 600 de florini pentru răscumpărarea prizonierilor – Substanță cu care se întăresc țesăturile. 9) Veche cetate din Transilvania, care a aparținut domnilor

moldoveni, locul unde Petru Rareș, trădat de boieri, s-a refugiat la 28 septembrie 1538 – Ovină. 10) În acest moment – Vecinii din nordul Moldovei, care l-au învins pe Petru Rareș în bătălia de la Obertyn, din 22 august 1531.

VERTICAL: 1) Vechi cartier genovez din Istanbul, unde Petru Rareș a fost găzduit de Soliman Magnificul timp de zece luni, după care l-a ajutat să-și ia a doua oară domnia – Vărul lui Petru Rareș, cel dintâi stareț al mănăstirii Probota, locul unde odihnesc astăzi osemintele domnitorului (Grigore). 2) Istoric și scriitor român, autorul monografiei *Petru voievod Rareș* (Dumitru) – Nebisericesc. 3) În inel! – Cronicar muntean care în *Istoriile domnilor Țării Românești* povestește cum a fost ales domn Petru Rareș, feciorul lui „Ștefan vodă, care iaste făcut den muierea unui târgoveț de Hârlău, ce l-au chemat Rareș” (Radu). 4) Fiica mai mare a lui Petru Rareș, care în 1530 s-a căsătorit cu Vlad Înecatul (1530-1532), domnul Țării Românești – În plus! – Bluză țărănească. 5) Oraș din Moldova unde, la 4 aprilie 1535, Petru Rareș a încheiat o înțelegere cu Ferdinand de Habsburg în vederea unei acțiuni antiotomane comune – Toc gol! – Rupt la mijloc! 6) Portar al Sucevei care a domnit două luni și trei săptămâni, fiind învins de Petru Rareș la Galați și decapitat în februarie 1541. 7) Elena Filip – Cocotier sălbatic din Brazilia – Fiecare din cele două extremități ale axei Pământului. 8) Râu din Moldova pe malul căruia Petru Rareș l-a învins pe craiul polon Sigismund, în februarie 1538 – Localitate japoneză, în insula Honshu. 9) Acea – Mare imbrohor care l-a însoțit pe Petru Rareș, din ordinul sultanului, în Moldova, punându-l domn a doua oară, în 1541. 10) Istoric român, autorul primei monografii din istoriografia română asupra lui Petru Rareș, apărută în 1923 (Ioan I.; 1875-1925) – Vistiernicul lui Petru Rareș care a dus tratative cu Ferdinand de Habsburg, în vederea realizării unei alianțe antiotomane.

Dictionar: ASC, AAP, LOA, ARAO

Gheorghe BRAȘOVEANU

DIALOG CU CITITORII

MARȘ ROMÂN DEDICAT LUI AL. I. CUZA

DL. prof. CONSTANTIN DOBRESCU, de la Fundația pentru Istoria Prahovei, din Ploiești: În articolul distinsului cercetător Paul Cernovodeanu, **Politică și încuscrieri. Români și ruși**, publicat de revista dv., numărul din august a.c., la pagina 75, se vorbește de Smaranda, fiica banului Teodor Atanasiu din Galați, care a fost o talentată pianistă. Despre această fiică a României doresc să fac câteva precizări. Aceasta s-a născut în anul 1834, și nu 1843, a studiat și la Dresda. În anul 1859, când Alexandru I. Cuza a fost ales domn în ambele Principate, Smaranda era la Dresda și aflând știrea împlinirii dorului neamului ei a compus un **Marș român** pe care l-a închinat lui Cuza și în care caracterul național al muzicii noastre este promovat în toată frumusețea lui.

De menționat că Smaranda și Alexandru I. Cuza se cunoșteau încă de la Galați, unde acesta din urmă fusese păcălăb și Smarandei, întâi cu boierul Vasile Hermeziu, fiul vărului lui Grigore Ghica Vodă și, în 1858, cu generalul rus Nicolae Gardeev. Revenind la **Marșul lui Cuza**, această piesă a deschis și marele concert dat pe Brühlische Terrasse din Dresda de către orchestra Puffuld. Imediat, această bucată muzicală va fi publicată în editura Adolphe Brauer, Hauptstr. 31 Neustadt Dresden, sub titlul **Marș român**, cu însemnarea „Alteței Sale Prințului Al. I. Cuza” și pusă în vânzare de către editor.

Cu ocazia aniversării a 50 ani de la Unire, bătrâna Smaranda Gardeev, autorea acestui **Marș**, ce a avut atât răsunet în străinătate, trimite compoziția sa Societății de binefacere și ajutor reciproc „Cuza Vodă” din Iași care, recunosătoare pentru darul ce i se făcea, cu ocazia banchetului ce s-a dat la 24 ianuarie 1909, scutura colbul uitării de pe această rămășiță a entuziasmului din 1859.

De menționat că **Marșul lui Cuza** este de fapt prima piesă muzicală din cele 200 câte a compus și publicat Smaranda Gardeev.

MEMORIILE LUI EISENHOWER

NICOLAE IEREMIA, din București, ne întreabă dacă memoriile fostului președinte al S.U.A. generalul

D.D. Eisenhower au apărut în românește, întrucât își amintește că în anii '70 a citit în **Magazin istoric** jurnalul acestuia despre al doilea război mondial.

Între-adevăr, memoriile generalului, și apoi președintelui american Eisenhower, apărute parțial în serial în **Magazin istoric**, în numerele 1-4/1974, sub îngrijirea dr. Eugen Preda și în traducerea d-nelor Danna Lovinescu și Mădălina Nicolaescu, au fost tipărite de Editura Politică, într-un masiv volum cu o excelentă versiune românească a dr. Nicolae Minei și un studiu introductiv de dr. Cristian Popișteanu. La vremea aceea, 1975, acest volum, a apărut după o bătălie grea dusă de editură cu forurile superioare de partid, a fost un best-seller cu un tiraj de zeci de mii de exemplare. Din păcate, volumele de amintiri ale lui D.D. Eisenhower despre anii petrecuți la Casa Albă (1952-1960) nu și-au găsit încă varianta românească.

UN MARE FOTOGRAF

DL. DAN FONOSCH, din București, membru al Societății Europene pentru Istoria Fotografiei, scrie despre unul dintre marii artiști fotografici con-

temporari: **Gjon Mili.** Născut în 1904 în Albania, s-a stabilit cu familia în România, înainte de primul război mondial. La București și-a făcut studiile liceale și și-a format o solidă cultură umanistă.

A emigrat în Statele Unite în 1923, la invitația unui unchi care i-a suportat cheltuielile de călătorie. În 1927, a devenit inginer electrician, a lucrat un deceniu la compania General Electric, unde a făcut studii aprofundate asupra luminii și surselor de iluminare.

Din 1938, s-a dedicat exclusiv fotografiei. Ca și alți mari fotografi ai vremii, Henri Cartier-Bresson și

Andreas Feininger, a devenit colaborator al revistei Life, ani în șir publicația cu „cei mai mulți cititori din lume” (peste 8 000 000).

Lată câteva repere din extraordinara sa carieră: 1945 – realizează fotoreportajul despre fondarea O.N.U.; 1946 – deschide prima sa expoziție de fotografie de la Paris; 1949 – întâlnirea cu Picasso și seria de 14 „Centauri”; 1961 – albumele Chartres – Reine des Cathedrales și Eichman au secret, fiind singurul fotograf străin admis de statul evreu la faimosul proces al criminalului nazist; 1966 – albumul magical Pablo Casals; 1967 – albumul Picasso; 1970 – expoziția retrospectivă la Louvre, un eveniment artistic amplu comentat de presa și critica franceză și internațională; 1980 – albumul postum Photographs & Recollection.

Conceptia sa despre arta fotografică este una dinamică: „Fotografia nu trebuie neapărat să invite la reflexie, ci mai degrabă să șocheze spectatorul și să-l incite să descopere momentul surprins pe viu, ca o străfulgerare a eului interior al individului”.

Ca tehnician a fost inegalabil. Încă din anii '30 a utilizat blitzul pentru a reuși o succesiune de mișcări într-o singură fotografie și a crea efecte speciale. A fost un vrăjitor al amestecului de lumină ambientă cu cea artificială.

În anul 1971, Gjon Mili a expus cu un succes deosebit și la București, la fosta galerie a Asociației Artiștilor Fotografi, din strada Brezolanu. Cei prezenți atunci la vernisaj au constatat cu surprindere că marele fotograf a răspuns la alocațiunea omagială rostită de dl. Sylviu Comănescu, din partea FIAP, în limba română.

A fost o ocazie unică de a-l cunoaște și a-l contacta nemijlocit, de a-i aprecia puternica personalitate și modul jovial de a discuta. Peste câțiva ani, urma cu cenzura sa a fost depusă în cavoul familiei din București.

În imagine: Gjon Mili, portret de Henri Cartier-Bresson.

CITITORI DE LA PRIMUL NUMĂR

În aprilie 1997, **Magazin istoric** va împlini 30 ani de apariție. Trei decenii în care, lună de lună, revista a poposit în casele și bibliotecile cititorilor din toate colturile țării și ale lumii.

Mulți dintre aceștia ne-au scris și ne scriu despre bucuria de a fi alături

DIALOG CU CITITORII

de Magazin istoric, încă de la primul număr, și de a avea colecția sa completă.

Am publicat, de-a lungul anilor, numele unora dintre acești statornici cititori și colecționari ai revistei, membri, peste timp și distanțe, ai unui (încă neconstituit) Club al colecționarilor Magazin istoric (după cum a propus și chiar a organizat un cititor din jud. Botoșani).

Acum, când revista noastră se apropie de anul 30 al existenței sale, vom publica în această rubrică numele acelor corespondenți care ne scriu despre colecțiile lor complete, reuniți astfel într-un sui-generis Club Magazin istoric. Oferim astfel cititorilor noștri cu colecții complete posibilitatea de a se cunoaște între ei, de a intra în corespondență și de a face schimb de opinii privind pasiunea lor pentru istorie și pentru Magazin istoric, într-un moment aniversar pentru revistă.

Începem cu scrisorile primite până în momentul când acest număr al revistei a luat calea tiparului.

MIHAI IOAN, str. D. Cantemir, nr. 22, com. Golești, jud. Vrancea; DUMITRU LENGHEL, str. Culturii 10/11, Baia Mare; ALEXANDRU NAȘCU, str. Vasile Nașcu, nr. 45, Năsăud; NICOLAE COTERBIC, alea. Poiana Sibiului, nr. 1, bl. C 4, ap. 50, București; MIRON D. PAVEL, str. Socola, nr. 13, bl. DG, ap. 12, Iași; IOAN-JEAN SCARLAT, str. Andrei Mureșanu, bl. 15, ap. 8, Ștei, jud. Bihor; ing. ADRIAN MATAACHE, str. Arh. Nicolae Dan, nr. 15, Craiova; IONEL CLAUDIU DUMITRESCU, com. Bradu, nr. 932, jud. Argeș.

CĂRȚI DE ÎNVĂȚĂTURĂ

D-ra MARIANA SILLI, studentă la drept, și dl. dr. ing. VALERIU SILLI, din București, scriu despre Cartea românească de învățătură, tipărită la Iași în 1646 (Magazin istoric, nr. 6/1986) și Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652), cele dintâi coduri de legi publicate în limba română.

Reținem din însemnările celor doi corespondenți: Cele două coduri de legi au meritul de a fi printre primele din lume (Europa) scrise într-o limbă națională: ele constituie cele mai importante izvoare ale dreptului românesc scris din epoca feudalismului; apariția lor s-a făcut aproape concomitent (la o diferență de timp nesemnificativă) în Moldova și în Țara Românească și ele au un fond juridic aproape identic, adresându-se în aceeași limbă, aceluiași popor, cu o circulație neîngrădită pe întregul teritoriu locuit de români, inclusiv în Transilvania (unde unul dintre elaboratori a ajuns mitropolit); toate acestea au consolidat o evoluție pe aceleași coordonate de instituționalizare a normelor de drept și au motivat pe deplin actul primei Uniri din 1859, hotărâtă de poporul român după trecerea a mai bine de două secole. Actul publicării normelor juridice formulate în limba română este cu atât mai meritoriu, cu cât, anterior, erau folosite în țările române pravile scrise în limba slavonă; cele mai vechi izvoare de drept canonic descoperite, datate între 1452 și 1636, folosesc izvoare bizantine multiplicat sub forma de manuscris și abia din secolul al XVII-lea prin tipărire în tiparnițe mănăstirești. Evident, folosirea limbii slavone în actele de justiție prezenta mari neajunsuri

deoarece poporul, ca și majoritatea clerului și a dregătorilor utilizatori de legi scrise, nu cunoșteau slavona, fosta limbă de stat și de cult dar decăzută încă de la sfârșitul secolului al XVI-lea și înlocuită, din ce în ce mai intens, de limba română, nu numai în relațiile comerciale curente, dar și în biserică, justiție, tratate politice ș.a.m.d.

LA FIECARE PAS

DL. SABIN POPESCU-LUPU, din Târgu-Jiu, în vârstă de aproape 87 ani: Războiul mi-a tăiat viața în două. Pentru că am scris apărând Basarabia, am fost închis.

După revoluție am tipărit, nu eu, ci două edituri din Tg. Jiu, alte patru lucrări, dintre care una premiată.

Înainte de război și în timpul războiului, am fost corespondent la Curentul și redactor pentru Basarabia la Viața, cotidian al lui Rebreanu.

Am colaborat la România literară, condusă de Cezar Petrescu, și la Gândirea lui Nichifor Crainic.

În Magazin istoric, nr. 3 (348) din martie 1996, la pag. 16, este un articol în care se pomenește și despre mine ca unul care am suferit închisorile comuniste, ca deținut politic.

La Tg. Jiu, Magazinul istoric, este mult citit. La apariția din martie, unde este și fotografia mea, la fiecare pas pe stradă cetățenii îmi spuneau acest lucru.

Primiți mulțumirile mele.

DL. Sabin Popescu-Lupu ne trimite și două scurte evocări: una a dascălului gorjean (originar din Ardeal) Ștefan Bobancu, cealaltă a preotului Vasile Țepordei (născut în 1908, în satul Cârpești, jud. Cahul).

Mulțumim.

IMPORTANT!

Începând cu data de 1 iulie 1996, adresa redacției Magazin istoric este: Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3 (intrarea lângă Cișmigiu vizavi de magazinul „Adam”). Accesul în redacție se mai poate face și prin Intrarea Victor Eftimiu, fostă Dr. Marcovici, nr. 2, etaj III, camerele 281, 285 și 287 (la ambele intrări există ascensoare). Apelurile telefonice se primesc la 615.09.91.

CONTENTS (Romanian History) I. I. Nistor Bukovina an Old Romanian Land • D. A. Lăzărescu, I. Scurtu Unpublished Documents about November 8, 1945 • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • A. Pop November, 1946. The Elections behind Closed Doors • D. Tănăsescu, M. Retegan Imre Nagy in Romania (II) • C. Kirițescu The Monetary Stabilization from 1947 • A Democrat Journalist: Horia Roman • P. Otu Letters from Stalingrad • D. Dăianu The Banks – Stimulus for Development • M. Ștefan The Marriage of the Heir Prince Ferdinand

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. I. Nistor Bucovine – pays roumain • D. A. Lăzărescu, I. Scurtu Documents inédits sur 8 novembre 1945 • I. Lăcustă A Bucarest il y a 50 ans • A. Pop Novembre 1946. Les élections – à huis clos • D. Tănăsescu, M. Retegan Imre Nagy en Roumanie (II) • C. Kirițescu La stabilisation monétaire de 1947 • Le journaliste démocrate Horia Roman • P. Otu Lettres de Stalingrad • D. Dăianu Les banques, le moteur du développement • M. Ștefan Le mariage du prince héritier Ferdinand

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. И. Нистор Буковина – румынская земля • Д. А. Лăзăреску, И. Скурту Неизвестные документы о 8-ом ноябре 1945 г. • И. Лăкустă В Бухаресте, 50 лет назад • А. Поп Выборы ноября 1946 г. Закулисные игры • Д. Тăнăсеску, М. Ретеган Имре Надь в Румынии (II) • К. Киритеску Денежная реформа 1947 г. • Демократический журналист Хория Роман • П. Оту Письма из Сталинграда • Д. Дăиану Банки, импульс развития • М. Штефан Брак наследного принца Фердинанда

INHALT (Rumänische Geschichte) I. I. Nistor Bukowina – rumänisches Boden • D. A. Lăzărescu, I. Scurtu Unbekannte Beweise über den 8 November 1945 • I. Lăcustă In Bukarest vor 50 Jahre • A. Pop Wahlkulisen – November 1946 • D. Tănăsescu, M. Retegan Imre Nagy in Rumänien (II) • C. Kirițescu Die Währung – Stabilisierung von 1947 • Der demokratische Journalist Horia Roman • P. Otu Briefe aus Stalingrad • D. Dăianu Die Banken – Motoren der Entwicklung • M. Ștefan Die Hochzeit des Kronprinzen Ferdinand

SUMARIO (Historia rumana) I. I. Nistor Bucovina – tierra rumana • D. A. Lăzărescu, I. Scurtu Documentos inéditos sobre el 8 de noviembre de 1945 • I. Lăcustă En Bucarest hace 50 años • A. Pop Noviembre de 1946. Entre los bastidores de las elecciones • D. Tănăsescu, M. Retegan Imre Nagy en Rumania (II) • C. Kirițescu La estabilización monetaria del 1947 • Un periodista democrático: Horia Roman • P. Otu Cartas desde Estalingrado • D. Dăianu Los Bancos – motor del desarrollo • M. Ștefan El casamiento del Príncipe herredero Ferdinand

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 615.09.91

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39
telex: 11995 – Piața Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, București, România
Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – București

magazin istoric